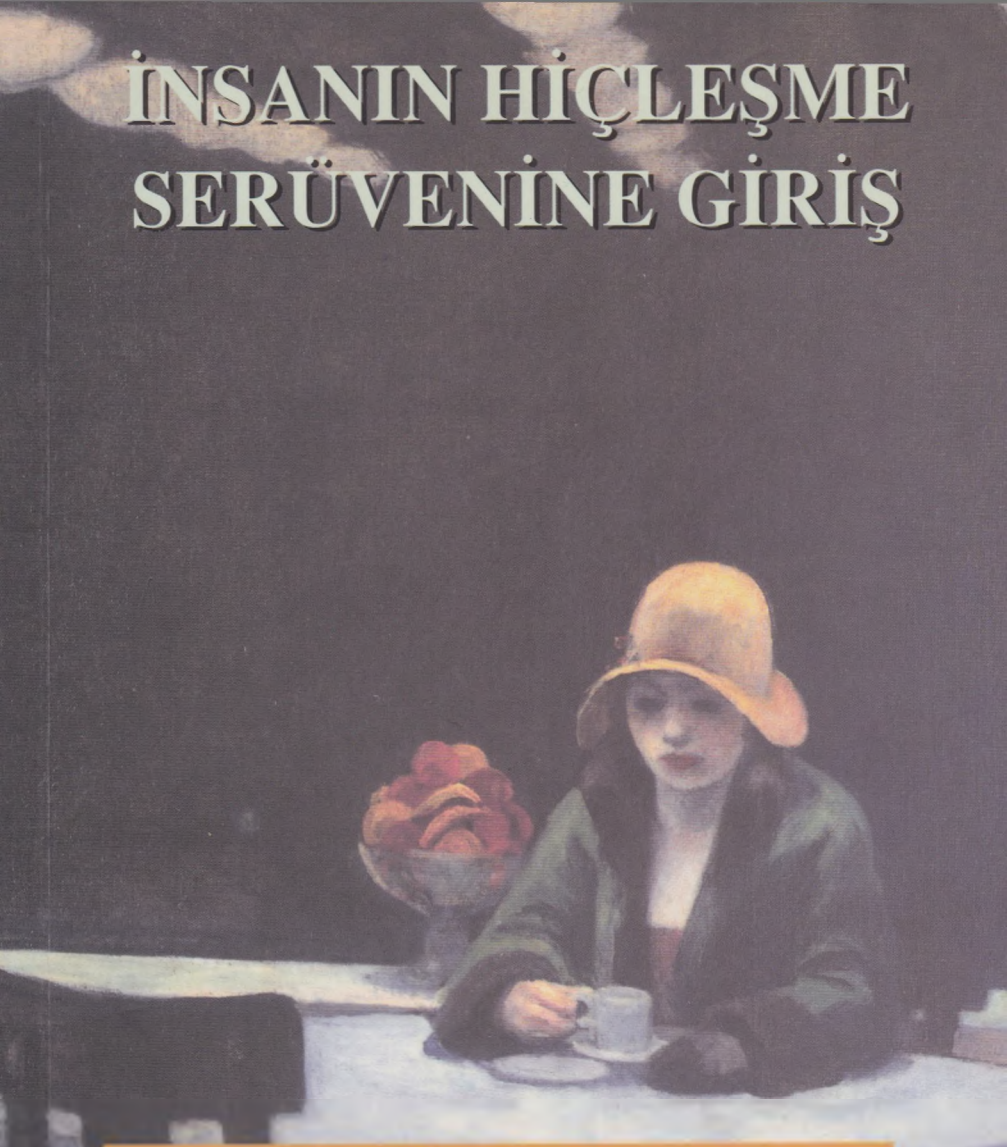
İNSANIN HİÇLEŞME SERÜVENİNE GİRİŞ

POLİTİK-PSİKOLOJİ NOTLARI

SEROL TEBER

PAPİRÜS

İNSANIN HİÇLEŞME SERÜVENİNE GİRİŞ

POLİTİK-PSİKOLOJİ NOTLARI

Felsefe

PAPİRÜS

Papirüs Yayınları
Felsefe Dizisi
ISBN 975-6999-90-X
Basım, Temmuz 2001

İnsanın Hiçleşme Serüvenine Giriş
Politik-Psikoloji Notları
Serol Teber

Yönetmen: *Oktay Şimşek*
Teknik Hazırlık: *Martı Ajans*
Kapak Resim: *Edward Hopper, 1927, Küçük Kent Yaşamı*
Baskı: *Ayhan Matbaacılık, İstanbul*

© Papirüs Yayınevi
İrtibat Tel: (0216) 373 76 05, Faks: (0216) 373 72 76
www.papiruskitap.com

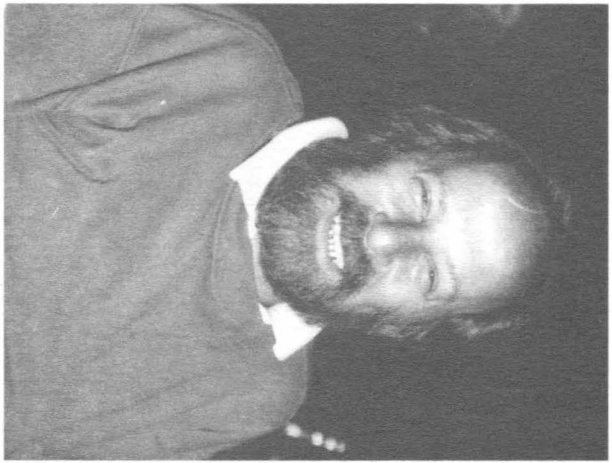
Serol Teber

İNSANIN HİÇLEŞME SERÜVENİNE GİRİŞ

POLİTİK - PSİKOLOJİ NOTLARI

Felsefe

Fotoğraf: Fuat Bultan

Kadıköy'lü Serol Teber (Dr. med.), İstanbul Tıp Fakültesi'nde okudu. Aynı Fakültede Nöro-Psikiyatri ihtisası yaptı. Uzunca bir süredir Almanya'da çeşitli kliniklerde psikiyatr olarak çalışmaktadır. Bu arada, ***"Davranışlarımızın Kökeni (1975)"*** 1999, 9.baskı, ***"İşçi Göçü ve Davranış Bozuklukları (1980)"*** Almanca ve Türkçe yeni basım 1985/Frankfurt/Almanya, ***"Doğanın İnsanlaşması (1983)"*** Üçüncü basım 1995, ***"Picasso (1985)"*** İkinci baskı 1999, ***"Politik Psikoloji Notları (1990)"*** İkinci baskı 2001, ***"Toplama Kampı Sendromu ve İşkence Sonrası Yaşam (1993)", "Göçmenlik Yaşantısı ve Kişilik Değişimi (1993)"*** Almanya, ***"Melankoli (1997)",*** gibi kitaplaşmış çalışmaları ve çeşitli gazete ve dergilerde çıkmış yazıları vardır.

"gelişmiş burjuva toplumlarının dışındaki toplumlarda psikoloji olanaksızdır; gelişmiş burjuva toplumlarında ise, psikoloji artık olanaksızdır..."

Thedor W. Adorno

"Materyalist içerik, yani gerçek dünyaya ilişkin bilgi, Marksizme sadakatini yitirenlerin mülkiyetine geçti ve böylece de aynı şekilde, kendisinin tek seçkin yanını, yani bilgi olma niteliğini yitirmeye başladı...

Materyalist ilke olmaksızın, gerçekler kör simgeler haline gelirler ya da özellikle tinsel yaşam, egemen ideolojik güçlerin etkinliği altına girer."

Max Horkheimer

İÇİNDEKİLER

1.	Prolog	11
2.	Prognoz	18
3.	Politik-psikoloji üzerine	22
4.	Politik Toplumsallaştırma	67
4.2.	Birincil ve İkincil (latent - manifest) politik toplumsallaştırma süreçleri	79
4.3.	"yapay kitle" ve "doğal kitle" içinde özgün politik toplumsallaştırma yöntemleri.	104
4.4.	Yeni bir politik toplumsallaştırma örneği olarak "tarihçiler tartışması"	132
5.	Yabancılaşma -anomie ve yeni çağ hareketleri	137
6.	Yabancılaşmış yaşantı reaksiyonları üzerine	176
7.	Epilog	196
8.	Kaynaklar	209

PROLOG

"Avrupa'da bir hayalet dolaşıyor,
post-modern dönemin hayaleti." [1]

Genel bir yaklaşımla, gezegenin ve insanların tarihsel serüveni, 1880-1930 yılları arasında, "modern" sıfatı ile tanımlanan ve daha önceki toplumsal zamanlarla nicel-nitel farklılıklar gösteren yeni bir tarihsel döneme girmiştir.

Bu yeni "modern dönem" ile birlikte, insanların yaşam tarzlarında, teknik, bilim, kültür, sanat, inanç, politika ve psikolojilerinde değişiklikler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu önemli gelişmeleri ve değişiklikleri sınıflandırmaya çalışmak pek kolay olmasa ve hatta kimi eksiklikleri ve yanılgı risklerini taşısa da, gene de bu yeni dönemin bazı önemli yoğunlaşma noktalarını anımsamak, içinde yaşadığımız günlerin psişik koşullarını biraz daha yakından tanımaya yararlı olabilir.

Modern dönemle birlikte ortaya çıkan değişimleri başlıca dört öbekte kümelendirmek olasıdır. [2]

1. Kapitalist ekonominin evrensel boyutlarda gelişmesi ve sanayi devrimi sonrası döneme özgü sınıflı toplumsal yapılanma; bu sürecin giderek pekişmesi ve yerleşmesi.

2. Rasyonel çalışan merkezi-bürokrasinin giderek daha fazla etkin olduğu gelişmiş devlet aygıtlarının yapılanması; yaygınlaşması.

3. Devrimsel nitelik alan bilimsel-teknik gelişmelerin etkilerinin dünya ölçeğinde artması-genişlemesi.

4. Tüm bu gelişmeler uzantısında, insanların günlük yaşamlarının her geçen gün giderek biraz daha rasyonalize olması; insanların daha sıkı disiplin altına alınmaları; itaate, şiddete koşullandırılmaları; psişik yapılarının reel politik yapılar tarafından irreel biçimlerde denetiminin -daha doğru bir söylemeyle- vesayet altına alınmasının artması.

Büyük bir olasılıkla, bu dört önemli nokta, neden-sonuç ilişkileri içinde, modern toplumların sürekli değişen yapılarının temel niteliklerini belirlemektedir.

Fakat, 1960-1980 yılları arasında başlayıp son zamanlarda etkinliğini, gezegen üzerinde yaşayan (insan dahil) her bir canlının etinde-kemiğinde duyuran, önemli ve çok daha yeni nicel-nitel gelişmeler-değişmeler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu kez sanayi devriminin uzantısında bilimsel teknik devrim devreye girmiş; yılda en azından bir kaç yeni Mega-Bit'lerin beslediği mikro-eloktronik bilgisayar sistemi, artık rasyonelleşmenin yönetimini ve denetimini neredeyse kendi ellerine almaya ve giderek nelerin nasıl yapılması gerektiğini insanlara dikte ettirmeye, insanları ve toplumları bilgilendirmenin ötesinde yönlendirmeye başlamışlardır... Hatta son günlerde bilgisayar sistemlerinde yeniden nitel değişimlerin olduğu ve artık bunların, bilgi ve hatta "mantık" ötesinde, "ruh-tin" (Geist) üretebilecek konuma geldikleri tartışılmaya başlanmıştır. [3]

Fakat gene bu süreç içinde, daha önceki dönemlerde yeteri kadar önemsenmeyen, ancak giderek geometrik boyutlarda artan "ekolojik kriz" veya son günlerin tüm hayvanlar ve bitkiler dünyasıyla birlikte, fizik-biyolojik varlığını ve özellikle 2. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemlerde, sonra giderek yoğunlaşan "kültür endüstrisi" ürünlerinin, kitle iletişim araçlarıyla yaydığı "kitle kültürü" ve gene bunun aracılığı ile (Horkheimer'in deyimiyle) yeni bir "antropoljik tip" ve yeni bir "kitle toplumu" yada sentetik bir "doğal toplum" üretilmeye ve bu kez de, insanların psişik yapıları-tüm insansı özgünlük ve nitelikleri- büyük deformasyonların ötesinde, dirimsel bir varoluş tehdidi altında tutul-

maya başlanmıştır. Bu kitle toplumu içinde yaşayan bireyler (ve tabii bizler), artık çok yakından ve hatta bizzat günlük yaşantımızdan da bildiğimiz gibi, uzaya atılan her bir haberleşme uydusuyla biraz daha kolay ve sorunsuz yönlendirilir (manipule edilir) konuma gelirken, devreye giren her yeni bir televizyon kanalı ile de bir kez daha "kanalize" edilmeye başlanmıştır.

Kuşkusuz bu "*kitle toplumu*" içinde, sorun çıkarmadan yaşamaya razı olanlara gereğinde bir miktar da "kitle demokrasisi"nden pay verilmekte, ancak gene de, bu demokratik görünümlü "kitle toplumu" içinde yaşayanların kişiliklerinin en önemli özelliklerini totaliter-otoriter ve de dehşetli saldırgan toplumsal karakterlerin oluşturduğu görülmektedir.

Özellikle 1980 sonrası Amerika ve Avrupa'da ortaya çıkmaya başlayan ve ekonomik sorunların ötesinde, ağır ekolojik-kültürel ve de özellikle psişik krizlerle süren bu "High-Tech-Kapitalizm" evresine artık genel olarak post-modern dönem adı verilmektedir.

Post-modern dönemin temel niteliklerini (en genel çizgileriyle de olsa) belirleyebilmek, modern döneminkilerini tanımlamaktan çok daha zordur. İlk önce, post-modern dönem yeni başlamıştır ve henüz gelişme halinde olan bir tarihsel evredir; ayrıca, modern döneme oranla çok daha karmaşık nitelikler içermekte ve tüm toplumsal, ekonomik, politik, kültürel ve de özellikle, psişik yapılanmalarda bilinenlerin ötesinde yeni gelişmeler içerdiği öne sürülmektedir.

Gene de bu kapsamlı değişme ve gelişmeleri bazı başlıklar altında toplayıp tartışmak olasıdır (Daniel Bell). [4]

Post-modern döneme geçişle birlikte ilk kez, toplumsal yapıda son kerte önemli değişmeler ortaya çıkmaya, sanayi devrimi sonrasının, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan işgücü oranı hem nicel ve hem de nitel boyutlarda değişmeye başlamıştır. Örneğin ABD'de, 1970 yılında, toplam çalışan işgücünün yüzde altmış (% 60) kadarı hizmet kesiminde çalışırken, bu oran, 1980 yılında yüzde yetmiş (% 70) dolaylarına ulaşmıştır. Ayrıca,

bu sektör içinde çalışanların mesleki nitelikleri (kaliteleri) ve toplumsal rolleri değişmiş ve gelişmiş. Gene bu süreç içinde, ticaret, dağıtım, ekonomi, sağlık, trafik, turizm, araştırma, eğitim, bürokrasi-yönetim vb. gibi en temel toplumsal çalışma alanlarını kapsayan hizmet sektörü, giderek kendi iç dinamikleri olan, yeni ve post-modern döneme özgü toplumların en güçlü sınıfı olma niteliğini almaya yönelmiştir.

Somutlarsak, post-modern dönemin belirleyici sınıfını *hizmet sektörü* oluşturmakta; tarım ve sanayi kesiminde çalışanların toplumsal yapı içindeki nicel ve nitel etkinlikleri azalmakta, tarihsel perspektifleri kaybolmaktadır.

Post-modern dönemin ekonomik üretimi, hızla hizmet sektörünün, bu garip-sentetik ve karmaşık ilişkili sınıfın etkinlik alanına doğru kayarken, toplumsal meslek ve rol dağılımı, teknik bilgi niteliğinin artışını ve hızla uzmanlaşmayı ve hatta profesyonelleşmeyi zorunlu kılmaktadır. Bilim, merkezileşmekte, toplumsal politika, ekonomi, bilgi, kültür, üretim ve dağılım olanaklarını elinde toplayan ve kendi mantığı içinde her gün giderek hızla organize olan *komplekslerin* yönetim ve denetiminde toplanmaktadır.

Problemlerin çözümünü (ya da çözümsüzlüğünü) kendi iç mantıklarında, varoluş koşullarında taşıyan ***Organize edilmiş kompleksler*** (kartel pıhtıları) ile ***entellektüel-teknoloji*** yoğun bir bağlamlık içinde gene sürekli olarak birbirlerini üretmektedirler. Bugün, bu "***organize edilmiş kompleksler***" ile "***entellektüel-teknoloji***" (Harvey Brooks Daniel Bell) verileri olmadan önemli bir araştırma yapmak ya da herhangi bir ciddi öngörüde bulunmak hemen hemen olanaksız hale gelmiştir. Bu yeni kurumlar ve buralarda çalışanlar, yeni ***toplumsal alşimistler*** (simyagerler) olarak, tüm toplumsal yapıyı, etekten-doruğa yeni baştan - ve kendi enformasyon verilerine göre-düzenlemeye başlamışlardır. Bugün, ABD örneğini göz önüne alırsak, bu kurumların gücünü ve olanaklarını denetleyebilecek hiçbir toplumsal kurum ve kuruluş kalmamış gibidir. Eğitim kurumları, üniversi-

teler, yargı organları, yazar-sanatkar birlikleri, meslek odaları, sendikalar vb. gibi, modern toplumların görece bağımsız kurumları, bu konumlarını hızla yitirmekte ve bu yeni sentetik yapılanmaların-kurumların hizmetine, denetimine girmektedir... Ve bu organize edilmiş komplekslerde çalışan insanların bu kurumlarla ilişkisi, geleneksel işçi-işveren (emekçi-kapitalist, işçi-fabrikatör, büyük toprak sahibi-tarım işçisi vb.) ilişkilerinden oldukça farklıdır. Bu kartel pıhtıları ile insan arasındaki bağlamlılığını, temelyapı-üstyapı etkileşim-ilişkilerini geleneksel ekonomi-politik, sosyal psikoloji birikimlerimizle çözümlemek bugün için bile pek kolay değildir.

Post-modern dönemde, teori ile pratik yaşamda çalışanlar giderek birbirleriyle kaynaşmakta, bilim-teknoloji-politika ve kültür alanları içiçe girmekte, temelyapı üstyapının, üstyapı temel yapının içinde erimektedir.

Bu yeni yaşam tarzının bugünü ve geleceği, bilgisayar verilerinin, digital sistemlerine uygun olarak, evet/hayır, uyarı/yanıt ilişkisi içinde ve teknolojik ilerlemenin gereksinimlerine ve değerlerine (normlarına) göre düzenlenmektedir.

Bu koşullarda, günlük ve teorik yaşam, bir yanıyla süper ya da hiper-realizm niteliğine dönüşürken, bir yanıyla da, tümüyle irreel bir konuma gelmekte, doğa-toplum-insan hakkındaki bilgiler sentetik kaynakların informasyonlarından, "*sözde hakikatlar*" olarak gelmektedir (Jean Baudrillard).

İnsanın hemen hemen son etkinligi, kayıtsız koşulsuz uyum düzeyine inerken, toplumsal yaşamın belirleyici üretim güçleri giderek çok daha tahripkar olmaya başlamıştır. İçine girilen bu kısır döngüyü güncel bir örnekle somutlamak olasıdır: 1990 yılının Nisan ayında, dünyanın pek çok büyük başkentinde düzenlenen uluslararası bilimsel-teknik-politik toplantılarda, gezegenin içinde bulunduğu "ekolojik kollaps" durumu tartışılmış ve (-artık-neredeyse yeni tek bir benzin motoruna bile tahammülü kalmayan dünyanın), bu ölümcül konumdan kurtulmasına son seçenek olarak, nükleer reaktörlerin sayılarının ve kapasitelerinin 8-10 kat ar-

tırılması önerilmiştir. Bu son kerte trajik kısır döngüyü bir başka örnekle biraz daha somutlaştırmak istiyorum: 1989 yılında, Alaska'da denize petrol akıtan, Exxon Valdez kazasından sonra, kıyılarda ortaya çıkan büyük ekolojik felaketi "temizlemek" için, biçimsel de olsa, sürdürülen çalışmaların yan sonuçları alınmaya başlandı (Mayıs 1990)... İlk gelen haberlere göre, her bir ton petrolü temizlemek için, (doğaya en az petrol kadar zararlı olan), on ton temizlik maddesi kullanılmış... Özetle, bu felaketi temizleme çalışmalarının sonunda da, doğa, on kez daha zehirlenmiş ve kirletilmiştir. Bütün bunlar, içine girilen ölümcül durumun, her geçen gün nasıl geometrik boyutlarda arttığını göstermeye yetebilir. Ancak, içinde yaşadığımız günlük yaşamın insan psikolojisine olan etkilerini (tahribatını) bu tür kesin verilerle belirlemek pek kolay değildir. Bu konu artık, giderek, psikoloji ve psikiyatrinin ötesinde, bilim dışı gizlicilik-okültizm (Occultisme), gizemcilik-Mısticisme, teosofi, astroloji vb. gibi, yeni çağ (new-age) hareketleri içinde tartışılmaya ve çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Başka bir söylemeyle-akıl-artık kendine akıl verecek - tarihsel - konumunu yitirmiştir.

Genel bir yaklaşımla, içinde yaşadığımız günlerin ve olasılıkla da gelecek zamanların, temel çelişkilerinin, sol/sağ ya da ekonomik-toplumsal formasyonlar arası mücadelelerden çok, insanın insan üzerine kurduğu hegemonya ile modern/post-modern dönemler ve insan/doğa arası mücadele ve çelişkilerde düğümlendiğini savunanların giderek haklılık kazandıkları gözlenmektedir. Ayrıca, insan insan üzerinde hegemonya kurduğu sürece, hangi ekonomik-toplumsal formasyon olursa olsun, ne insanın ve ne de doğanın tahribatının kolayca önlenemeyeceği artık daha açık ve net görülmeye başlanmıştır.

Konumuz açısından genel bir yaklaşımla, post-modern dönem, her şeyden önce, kendine özgü bir kültür ve psikolojik durumu, - daha doğrusu-kendine özgü bir kültürsüzlük ve yabancılaşmanın bile nostaljik bir tarihsel olgu olduğu psikolojik deformasyonu simgelemektedir. Ve bu bağlam içinde, Adorno'nun,

şizofreni, tarihsel hakikatin özne (subjekt) üzerine olan etkisi - yansısıdır[5] tanımlamasının son kerte önemli, ancak içinde yaşadığımız post-modern dönem için artık bir lüks olduğunu düşünüyorum.

Burada, bu kısa notların kapsamı içinde (ve daha önce kimi söylediklerim ve yazdıklarımla çelişkili olsa da), ilk belirtileri modern toplum ile birlikte ortaya çıkmaya başlayan ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük gelişmeler gösteren, ancak son on yıllarda, post-modern dönemin başlamasıyla, geriye dönüşsüz (irreversible) boyutlara ulaşan, kültürel -psikolojik deformasyonları, hatta başkalaşımları, özcesi reel politik-psikolojik durumu sergileyen kimi önemli kuramsal öngörülerin ve amprik araştırmaların kendimce önemli gördüğüm satır başlarının altını çizmeye, yazarak düşünmeye, anlamaya ve anlatmaya çalıştım,

Umarım yeni bir derlenip-toparlanmanın ve alışıla gelinmişin ötesinde, yeni bir alternatif mantık, alternatif bir düşünce biçimiyle, "geride kalanları" ve "geride kalan zaman" içinde biraz daha birarada tutma çabasında onların öngörülerinin olabilirliği ya da (kanımca) olanaksızlığı üzerine yapılan tartışmalar süresince, insanın bu reel politik-psikolojik durumu yine unutulup gitmez...

Ağustos - 1990

PROGNOZ

Günümüzden tam yüz on yıl önce, -büyük tarihsel dönüşümün başlangıcında - 29 Temmuz 1890'da, van Gogh kendi elleriyle kendisinin ve insanlığın "*sarı ütopisine*" son noktayı koydu... Bu süreç içinde van Gogh'un ne denli acılı bir yaşam mücadelesi verdiği ve kendi kendini inkâr edebilecek kadar yalansız[6] bir insancıl konuma geldiğinin en somut kanıtları, onun, yaşamının son bir kaç yılında yaptığı-yarattığı ve hiç kuşkusuz, intihar etmekten çok daha fazla bir yüreklilik ve içtenlik gerektiren, kendi portrelerinde görülebilir.

Yüzyılın başında, -ve büyük tarihsel dönüşüm süreci içinde Franz Kafka, içinde yaşadığımız çağın politik-psikolojisini en yalın ve dolaysız belirleyen yapıtlarından birini -ve belki de en önemlisini- ne denli karmaşık duygular içinde yazmakta olduğunu, sevgilisi Felice'ye gönderdiği 17 Kasım 1912 tarihli mektubunda dile getirmeye başlar;

"Yine bir boşluğa yanıt vermekteyim, ama yanıt vermek konuşmakla olabilecek bir şey, yazarak deneyim kazanıyor insan, olsa olsa mutluluk nedir, sezer gibi oluyor. Bugün çok koşuşturmak zorundaydım ve yatakta dönüp dururken aklıma gelen, yakamı bırakmayan küçük bir öyküyü de kağıda dökmek gerekiyor, ama bugün yine de yazacağım sana (...)" [7]

Kafka, ertesi gün, 18.11.1912 tarihinde yeniden yazar: *"Sevgilim, saat gecenin ikibuçuğu, sözünü etmiş olduğum öykünün bitmesine daha çok var... Geceyi sabaha değin kalemi elimden bırakmaksızın geçirebilseydim keşke. O zaman güzel bir ge-*

ce olurdu kuşkusuz." [8]

Kafka, aynı gece, (18 Kasım 1912 tarihinde) bir kez daha yazar Felice'ye: *"Biraz önce dünkü öyküm̈ün başına geçtim, içimi bu öyküye dökmeye yönelik sınırsız bir tutkuyla, türlü çaresizliklerin tahrikiyle. Başımda bin sıkıntı var, senden haber alamıyorum, büroya dayanabilmem olanaksız (...)"* [9]

Kafka, 23.11.1912 tarihinde, Felice'ye *"şimdi gecenin çok geç bir vakti, üzerinde zaten iki akşamdır hiç çalışmadığım ve gizliden gizliye büyükçe bir öykünün boyutlarını almaya başlayan küçük öyküm̈ü bir yana bıraktım. Okuman için sana vermek, ama nasıl yapayım bunu (...) Kendim okumak istiyorum sana. Evet, bu öyküyü sana okumak ve bunu yaparken de elini tutmak gereğini duymak, güzel olurdu, çünkü öykü biraz korkunç. Adı* ***Dönüşüm****, seni iyice korkutacak bir öykü ve belki de bu öykünün bütününden ötürü teşekkür edeceksin, çünkü her günkü mektuplarımla sana kaçınılmaz olarak verdiğim duygu da korkudan başka bir şey değil. (...) Küçük öyküm̈ün kahramanına gelince, onun durumu bugün çok kötüydü, oysa sözkonusu olan şey, artık kalıcıya dönüşen mutsuzluğunun yalnızca son aşaması."* [10] diye yazar.

Arada kerelerce yazar Kafka, Felice'ye...

Ve, 6.12.1912 tarihli mektubunda, Kafka, Felice'ye *"Ağla sevgilim çünkü ağlamanın zamanıdır şimdi. Küçük öyküm̈ün kahramanı bir süre önce öldü.. eğer bir teselli olacaksa senin için, o zaman bil ki, yeterince huzurlu ve herkesle barışık öldü."* diye yazmış ve bir anlamda çağımız insanının yazgısını duyurmuştu Felice aracılığıyla hepimize... [11]

Evet, daha 1912 yılının Aralık ayının ortalarında, Franz Kafka, bir anlamda içinde yaşadığımız tarihsel dönemlerin durumunun bir tür öngörüsü, prognozu niteligindeki ünlü Dönüşüm öyküsüne şöyle başlar:

"Gregor Samsa bir sabah bunaltıcı düşlerden uyandığında kendini yatağında dev bir böceğe dönüşmüş olarak buldu. Zırh gibi sertleşmiş sırtının üstünde yatmaktadır ve başını biraz

kaldırdığında bir kubbe gibi şişmiş, kahverengi, sertleşen kısımların oluşturduğu yay biçimi çizgilerle parsellere ayrılmış karnını görüyordu; karnının tepesindeki yorgan neredeyse yere kaymak üzereydi ve tutunabileceği hiçbir nokta kalmamış gibiydi. Gövdesinin çapıyla karşılaştırıldığında acınası incelikteki çok sayıda bacak, gözlerinin önünde çaresizlik içinde, parıltılar saçarak sallanıp durmaktaydı. "Ne olmuş bana böyle?" diye düşündü. Gördüğü, düş değildi. (...) [12]

Ayrıca, Franz Kafka, 29 Mayıs 1914 taarihli günlüğünde: "*İnsan çabalarının sınırlarını seziyorum. (...) İnsanlar için konan sınır bu mu? Öyleye benziyor; çünkü çok aşağıda devcileyin serilmiş yatan ülkenin tüm kapılarından boynuzlu küçük şeytanların yukarılara çıkıp geldiğini, dört bir yanı doldurduğunu görüyorum. Ayaklarının altında her şey çat diye ortadan kırılıyor, kuyrukçukları her şeyi süpürüyor; ansızın elli kadar kuyruğun yüzümde gezindiğini hissediyorum; yer yumuşamış, bir ayağım yere gömülüyor, sonra öbürsü geliyor ardından; ben, dikey durumda çukura gömülürken kızların haykırışları beni izliyor; çapı tam gövdemin çapında, ama derinliği sonsuz bir boşluğa düşüyorum. Bu sonsuzluk, insanda pek bir işe kalkışacak heves bırakmıyor; ne yapsam, işi aşırı önemsemek olur; anlamsız düşüyorum ve en iyisi de bu. (...)*" diye yazmıştır. [13]

Prag'de açılan ilk kübist ressamlar sergisinde, Janouch, "*Picasso, nesneleri isteyerek deforme ediyor*", diyesi olmuş... Kafka, "*sanmıyorum...*" demiş. "*O, henüz bilinemizin alanına girmemiş olan deformasyonları saptamaktan başka bir şey yapmıyor. Sanat, tıpkı bir saat gibi, 'ileri giden' bir aynadır...*" [14])

Yüzyılın ilk çeyreği dolmak üzeredir, 1925 yılında, günlerden bir gün, "*Josef K., sabahın alaca karanlığında, tek başına kaldığı odasında, yatağının içinde, gece ile gündüzün, uyku ile uyanıklığın, rasyonel ile irrasyonelin birbirlerinden ayrılmadığı bir ortam ve zamanda, tutuklanır...*" [15,16]
Ve dava(larımız) başlar...

Kafka'nın, 1925-26 yıllarında yayınlanan Dava ve Şato ro-

manları gerçekte birbirilerinin devamı niteliğinde ve günümüzün, yalnız, izole, rasyonalizm ile irrasyonalizm karmaşası içine sıkışmış, ancak kendi acınası güçsüzlüğünü sezinlemesine karşın, garip ve anlaşılması zor bir sabır ve kararlılık ve hatta zaman zaman bir tür yaşama sevinci içinde, gene de bir şeyler yapmaya çalışan insanın serüvenini, "politik-psikolojisini", sergilerler.

İnsanın, gerçekten de bu çok *saçma* (absurd) konumu, Samuel Beckett'de biraz daha belirginleşir. Ve insan, yapabileceği son etkinliğin ancak intihar olduğunu, fakat artık, intihar edebilecek kadar olsun bir etkinlik yeteneğinin kalmadığını anlar... Sesi gittikçe kısılır ve giderek tümüyle susar... Uyar...

3. BÖLÜM

POLİTİK-PSİKOLOJİ ÜZERİNE

3.1.

Gerçekten de "her şey" olmasa bile, pek çok şey, bir anlamda tam da Orhan Veli'nin dediği gibi "birdenbire" oldu. Daha doğru bir söylemeyle, görece kısa süren yeni bir gelişme döneminden sonra, hemen hemen "birdenbire".

Aydınlanma Çağı'nın iki yüzyıllık serüveninden sonra, irrasyonalizm niteliğine dönüşen rasyonalizmin kendini üreten akıl ile yeniden ve son bir hesaplaşmaya girişeceği iyice belli olmuştu. Gelişmeleri çok öncelerden sezinleyen, gören, eleştirel materyalist düşünürlerin önemli bir bölümü, daha yüzyılın başında, bu yeni çağı "*post-modern*" ve hatta insanın tarih dışına düşmesi, tarihten dışlanması anlamına gelen "*post-historik*" dönem olarak tanımlamaya başlamışlardı bile. Bir bakıma, insan aklı, gene de önceden bilmişti kendi başına gelecekleri. Sonucu önlemeye yetecek gücü olmasa bile, gelişmelerin yönünü ve bir anlamda kendi "*encamını*" görebilmiş, geleceğini kestirebilmişti.

Doksanlı yılların başında bile günlük yaşamın kerteriz noktaları (pradigmaları) öylesine değişti ve bu değişim öylesine bir devinim kazandı ki, artık, "post-modern" veya "post-historik" ya da daha güncel "yeni-çağ" (new-age) vb. gibi, adlarla tanımlanan, bu değişimin nasıl olup bittiğini kavramada "sağlıklı insan aklı"nın pek bir işe yaramadığı bir döneme geçildiğini, salt öncü sanatkarlar, düşünürler ya da filozoflar değil, ortalama düzeyde okuma-yazma bilenler bile anlamaya başladı.

3.2.

Bu yeni dönüşümün ya da bir anlamda, tarihin geriye doğru saymaya başlamasının önemli sıçrama dönemlerinden biri altmışlı yıllara denk düşer.

1960'lı yılların başında, kapitalizm, 2. Dünya Savaşı'nın ekonomik toplumsal ve de özellikle moral yükünü omuzlarından atmış şaşırtıcı bir üretim artışıyla, bir tür "*başarı orgazmı*" içine girmiştir.

Sorun hiç de öyle daha önceleri öngürüldüğü gibi "*olmak* ya da *olmamak*" noktasında düğümlenmemiş, tersine, yeni bir "*altın çağa*" atlama için, üretilen malın, ekonomi-kültür-psikoloji paketlerinin pazarlama ve tüketiminde odaklaşmış. Bunun için de, bilimsel teknik ilerlemelerin getirdiği yoğun üretim artışının en kısa zamanda tüketilmesi, tüketilenin de gene en kısa bir zamanda, yeniden, daha bol, daha çeşitli ve de özellikle, yenisinin satın alınması, eskisinin tamirinden daha ucuz, daha güzel ve çok daha "haz" verici biçimlerde yeniden üretilmesi gerekmiş. Bu üretim artışının ve tüketimin, yeni bir kültürü, yeni bir düşünce biçimini, dahası yeni bir "*insanı*" ("toplumsal karakteri" ve "kişiliği") de birlikte üretmesi ve de Aydınlanma Çağı insanının son kalıntılarının da tüketilmesi önkoşul olarak ortaya çıkmıştır.

Bu yeni üretim ve tüketimi, en güvenceli biçimlerde, gene, açık ya da latent militarist toplum ve otoriteryan-kişilik üzerinden gerçekleştirmek söz konusuydu. Ve gene bunun için de, Nazi dönemlerinin Roma-Cermen sentezi ırkçı politikalarının açıkça uygulandığı zamanlardan edinilen deneyimlerden bilindiği gibi, "*sağlık-saldırganlık*" koşullandırması üzerinden insanlar hem daha "*sağlıklı*" ve "*çekici*" ve hem de "*bir asker kadar*" disiplinli, itaatli ve otoriter yapılabilinirdi...

Bu "*kullan-at*" zihniyeti, kitle kültürü üreten endüstri ve yapılması gerekli toplumsal zorunlukların yumuşatılmış ve estetize edilmiş biçimi olarak moda dalgaları üzerinden çok daha şık ve etkin biçimlerde ve hızla yayılmaya başladı.

"*Seksüel özgürlük*", bu yeni çağın, yeni düşünce biçiminin, yeni insanın yetiştirilmesinin (üretilmesinin) düğüm noktasını oluşturdu. Kuşkusuz, seksüel özgürlük, insan özgürlüklerinin en önemlilerinden biri ya da birincisidir; ancak, bunun, çeşitli manipulasyonlarla "*yeni tüketim*" hareketlerinin taşıyıcısı konumuna getirilmesi son kerte büyük olumsuzluklar içeren politik ikiyüzlülüktür. Ve gerçekten de, post-modern dönemin, Gordion Düğümü'nün "*seksüel-özgürlük*" dalgası üzerinden çözülebileceği (ve sonra ilerde, gerekirse bir AIDS dalgası üzerinden de yeniden dizginlenebileceği) düşünüldü; ve bu düşüncede gerçekten de çok başarılı olundu.

"*Kullan-at*" zihniyeti ve hiç kuşkusuz olağanüstü çekici yanları olan cinsel-özgürlük üzerinden yeni çağın kişiliğinin oluşturulmasının temelleri atılmaya başlandı.

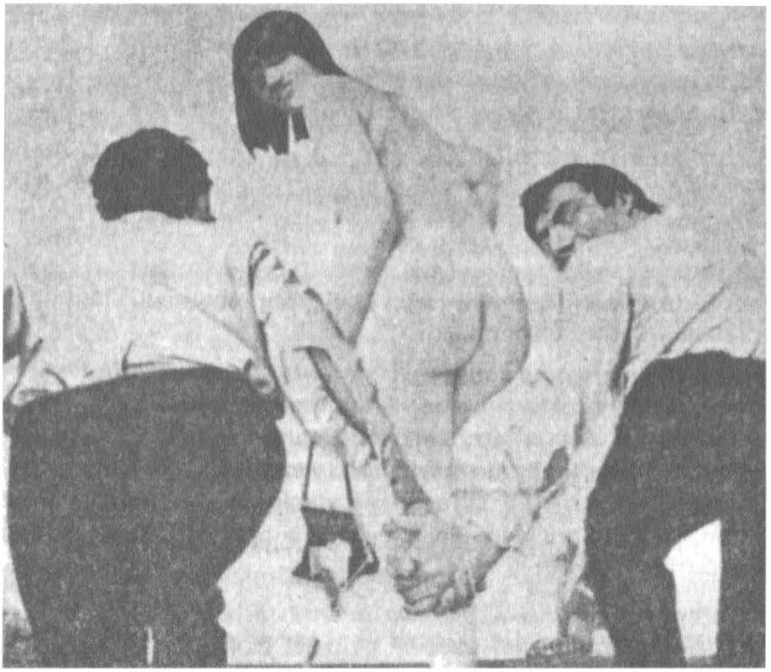
Bu bağlamda, "*doğum kontrol hapı*" (*) ve "*mini etek*" ile pos-modern dönemin yeni buluşlarından olan-üretimi ve de tüketimi artırmak koşuluyla her şey serbest, sınır yok, yanlış yok vb. ile "*tüm ideolojilere son*" belgisi altında sürdürülen yeni "*depolitizasyon*" gibi, dünyayı sarsan yeni buluşlar ve ideolojiler hemen hemen aynı zaman dilimleri içinde - özellikle ilk ikisi-aynı yıllarda ortaya çıktı-pazarlandı. [17-18]

Buna göre:

Doğum kontrol hapı - mini etek - seksüel özgürlük - depolitizasyon; bu dönemin ivedi çözülmesi gereken önemli denklemlerinden birini oluşturuyordu.

Bu ve benzeri pek çok feed-back mekanizmaları üzerinden, insanın, hemen hemen tümüyle dışlanıp, meta-fetişizminin ve yoğun bir depolitizasyonun gene hemen hemen tümüyle egemen olduğu (ve de olacağı) "post-modern" (post -historik) çağa geçiş sürecinde sürekli olarak birbirlerini-irrasyonel boyutlarda-çoğaltıp yeniden üreten rasyonel mekanizmalar oluşmaya başladı.

(*) ABD'de ilk doğum kontrol hapı 9 Mayıs 1960 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Bugünlerde, ABD'de bu buluşun 30. yıldönümü törenlerle kutlanıyor.

"Özgürlüğün Sergilenişi" Johannes Grützke (1972)
Tuval üzerine yağlı boya, 170x200 cm.

3.3.

Gene altmışlı yıllarda ve sonradan ***68 hareketleri*** olarak tarihe geçen dönemlerde, özellikle öğrenciler ve aydınlar, bu yeni gelişmeleri kıyasıya eleştirip, elde kalan son kuram ve eylem olanaklarıyla, insanın ve aklın birlikte ve birbirlerini dışlamıyacak biçimlerde ön-plana çıkarıldığı (ya da çıkarılabileceği), evrensel ve kalıcı bir barışın, doğa-insan harmonisinin sağlandığı, baskıcı yönetim ve yöntemlerin, şiddetin herbir çeşidinin yadsındığı, dünyanın-doğanın, insanın (bireyin) olağanüstü *özgünlüğü*nün ve birkereliğinin önemsendiği, bireyin gelişmesinin önüne konan her türlü-özellikle de kültürel ve psikolojik-engellerin (ve de şiddetin) kaldırıldığı, daha özgür ve eşitlikçi ve daha az ikiyüzlü bir dünya kurulabilmesi için soylu ve onurlu bir mücadele başlattılar.

Burada, insanın, nesnel toplumsal-psişik olanakları, politik koşullar, -kuşkusuz sistemli bir bütünlükten uzak ve oldukça naif biçimlerde-fakat büyük bir içtenlikle sorgulanmaya başlanmış; ve belki de ilk kez, içinde yaşanan nesnel koşulların, salt ekonomi-politik eleştirisiyle yetinilmemiş, bir bütün olarak, insana verilen (daha doğrusu verilmeyen) özgün ve özgür olma olanağı, açık ve yığınsal bir tartışmaya açılmış. Birey psikolojisi, politik-psikoloji tüm çıplaklığıyla gündeme gelmiştir.

İnsanın günlük yaşamının sorunları, ekonomi politiğin "biraz" ötesine taşınmış ve "*herbir bireyin özgürce gelişmesinin, herkesin özgürce gelişmesinin koşulu...*" olabileceği aforizması, bir daha ve bu kez (çok sembolik boyutlarda da olsa), eylem (praksis) içinde anımsatılmaya çalışılmıştır.

Yazık ki böylesine yaşamsal önemi olan belirlemeleri ve çıkışları, salt kapitalist sistemin değil, sosyalist sistemin ve diğer ülkelerdeki sosyalist partilerin yöneticilerinin önemli bir bölümü de anlamamışlar veya anlamak istememişler; hatta karşı tavır almışlardır.

Kuşkusuz sonucu değiştirmeye gücü yetmezdi ama, bir başka türlü davranılsaydı, (belki de) bugün yaşanan moral çö-

küntü, bu denli büyük olmayabilirdi.

Herşeye karşın bugün yaşanan kimi trajedilerin geri sayılma evresinin, *'68 yılı ilkbaharında* başladığını söylemenin hiç de büyük bir abartma olmadığını düşünüyorum.

Ve bu bağlamda, 11 Nisan 1968 tarihinde, Berlin'de Rudi Dutschke'ye yapılan öldürme girişimi, sıkılan kurşun, bir çağın (ya da tarihin) bitişinin, son kerte sembolik de olsa, son noktasını koymuştur. [19]

68. hareketlerinde, son bir kez daha canlanır gibi olan insan, artık tarihinin yeni (ve bekli "son") dönemine -ama bu kez- sessiz sedasız ve hatta, sentetik ve pervers bir mutluluk ve bir tür sahte similation [20] dünyası içinde geçmeye, bu yeni yaşam biçimlerine uyum sağlamaya "normalleşmeye" başlamıştır.

3.4.

"***Tarihin öznesi olma***" ütopisinden bir hayli uzaklaşmaya başlandığı bu yeni ekonomik- toplumsal - kültürel ve psikolojik dönüşüm noktasında, insanın yalnızlığı, güvensizliği, korkulan hızla artmış; sürekli "yeniden yapılanma" süreçleri içinde her gün yeni yeni uyumlara zorlanan, yaşamın aynı an'ında, çeşitli anlamlara gelen ambivalence (iki ya da daha çok değerli), yapay enformasyonlarla, değil hakikati öğrenmeyi, düşünmenin bile nostalji olduğu, yaşamın ayrıntılarının silindiği bu ortamda, insan, sürekli kişilik krizleri, nörotik rezignasyonlar, hızla kronikleşme eğilimi gösteren depresyonlar ve şizofrenik kişilik yarıklıkları göstermeye başlamıştır. Bu durumda, insan, salt düşündüğünden dolayı başına bir hal gelmemesi için, deliliğe-çılgınlığa sığınmış ve Michel Foucault'un söylediği gibi, *çılgınlık, aklın tek ve son sığınağı olmuştur.* [21]

Son 20-30 yıldır, olağanüstü büyük tüketim olanakları içinde yaşamasına karşın, insan, gene bu dönem içinde, tarihte örneği görülmemiş nicel-nitel boyutlarda artan ve günden güne kronikleşen yoğun korku ve çaresizlik ve daha da önemlisi, güçsüzlük duyguları içinde hızla (ve artık yabancılaşma olanağı bi-

le bulamadan) *şeyleşmekte* ve gene bütün bunların doğal sonucu olarak, ama gene de şaşırtıcı bir biçimde, saldırganlaşmaktadır.

Artık, pek çok toplumsal-kültürel kurum gibi, insan davranışlarının, psikolojisinin de pek büyük bir bölümü, kendi iç dinamiği içinde bir otomatizm kazanmakta, anlaşılması çok da karmaşık olmayan neden-sonuç ilişkileri içinde, sürekli olarak, gene kendi kendini hem yeniden üreten ve hem de sürekli tüketen, tahrip eden bir konuma gelmektedir.

Bu bağlam içinde ve bir ara geçiş tümcesiyle belirtmek gerekirse, psikoloji-ve özellikle de- eleştirel politik-psikolojinin katkıları olmadan, toplumsal ve politik olayları anlamak kolay değil ve belki de olanaksızdır; ve gene bu bağlam içinde, psikoloji artık, Horkheimer'in 1932 yılında yaptığı ünlü konuşmasında söylediği gibi, tarihi anlamak için "*yardımcı bir bilim dalı*" olmanın biraz daha ötesinde bir anlam taşımaktadır. [22]

Burada, eleştirel politik-psikoloji, kuramı, ampirik çalışma alanları ve de *praksis* olanakları bulunan bir disiplinler arası disiplin olarak, giderek pıhtılaşan kimi toplumsal ve bireysel olayları biraz daha anlaşılır kılmaya ve belki de, her şeye rağmen gene de bir şeyleri kurtarmanın yollarını aramaya, politik davranışların, psiko-sosyal dinamiklerini -görece yenice bir söylem (terminoloji) içinde- araştırmaya katkıda bulunmaya çalışmaktadır. [23]

3.5.

Politik - psikoloji, özellikle bugünün birey insanının sorunlarının sözcülüğünü üstlenmiş, psikolojinin (ruhbilimlerin) en genç yan bölümlerinden biri; disiplinler arası bir bilim dalıdır.

Oldukça kestirme bir tanımlama denemesiyle, politik-psikoloji, hangi tür toplumsal-ekonomik formasyondan olursa olsun, egemen-resmi devlet ideolojilerinin (merkezi bürokrasilerin, organize edilmiş komplekslerin, kartel pıhtılarının politikalarının) birey psikolojisine yansıma biçimlerini, birey psikolojisini ne tür etkileyip, deforme ve hatta tahrip etmesini tartışır; ya

da gene bir başka türlü söylemeyle, resmi (ya da özel) ideolojileri yansıtan birey psikolojisini de eleştirel bakışla gözlem konusu yapar...[24]

Politik-psikolojinin temel eğilimi, kuramsal ve ampirik veriler ile praksisi, politik davranışları, yoğun ve ayrılmaz bir bağlamlılık içinde değerlendirmeye çalışmaktır.

Burada, politik-psikoloji, gücü yettiği oranda, resmi egemen ideolojilerin bireyin psişik yapısını, nasıl görece bağımsız segmentlere ve hatta, ayrı kişiliklere ayırıp, ayrı "*kültürler*"le kotladığını göstermeye; ve ayrıca, gene bu resmi ideolojilerin, insanın psişik yapısında yoğunlaştıkları-kristalize oldukları, kimi odaklarını (aralarındaki birliği-bütünlüğü, karşılıklı yoğun etkileşimi ve görece bağımsızlığı) gözardı etmeden, akademik psikoloji ve psikiyatrinin kullanmayı pek sevmediği kimi özgün terminolojinin de yardımıyla, tartışmaya açmak istemektedir.[25]

Çok geç kalınmış olmasına karşın giderek güçlenen kanıya göre, bugünün etkin ideolojilerinin bireyin psişik yapısındaki etkilerini tartışmadan, salt ekonomi-politiğin eleştirisiyle yetinmek, yaşanan dünyayı değil "*değiştirmeye*", "*anlamaya*" bile yetmemektedir. Daha somut bir söylemeyle, *Kapital*'in analizi, ancak bireyin politik-psikolojisinin analizi ile birlikte sürdürüldüğünde bir bütünlük kazanabilmekte, yaşadığımız dünya, biraz daha anlaşılabilir konuma gelmektedir.

Bugün psikolojinin sanıldığından çok daha fazla politik bir içerik taşıdığı görülmekte ve bu durum ampirik araştırmalar ile de kanıtlanmaktadır. Psikolojiyi depolitize etmek düşüncesinin gerçekten insanı politika dışı tutma istemlerine uygun düştüğü; insanı yoksamanın, yollarından birinin de, insan psikolojisini depolitize etmekten geçtiği görülmektedir.

Burada, politik-psikoloji tartışmalarını gündeme getirenler, bizzat kendileri de "*vesayet altına alınmış insanlar*" olarak, yönetimler, yöneticiler ve/veya akademik kurumlar ile polemik yapmaktan kaçınmamakta, hata bunu amaçlamakta, bu tür bir ortamın hazırlanması için çaba göstermektedirler.

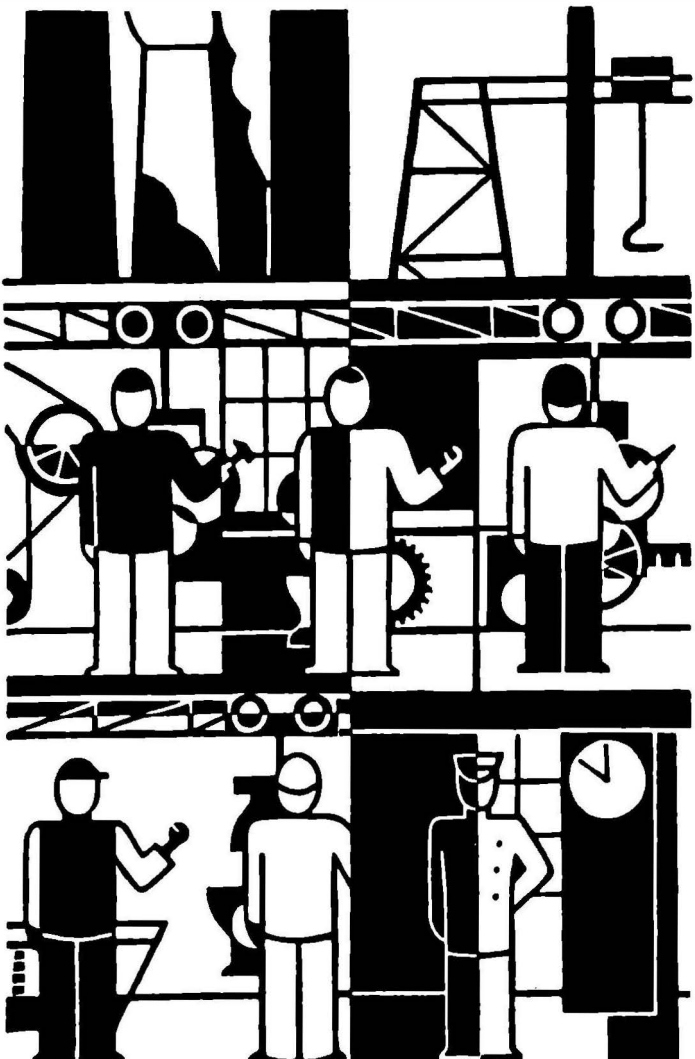
Gene bu bağlamda, politik-psikoloji, hiç de yapay ya da zorlama bir disiplin olmayı amaçlamamakta, tersine, politik sözcülüğünü "biraz" vurgulamak koşuluyla, gerçekten de tam bir bilinçdışının bilimi olduğunu düşünmektedir.

Freud, düşün-kültür dünyasına bilinçdışı olgusunu (ya da soyutlamasını) getirmiş ve bu konudaki savlarını-görüşlerini sistematize etmeye çalışmıştır. Hep bilindiği gibi, Freud'un savlarında görünürde açık bir politik tutum yoktur. Freud ve psikanaliz bir tür politik "oruç" içindedir; ve Freud ile bir kesim yakınları, kendilerini ve psikanaliz kuramını (hiç kuşkusuz içinde yaşadıkları tarihi dönemin ve şimdi çok daha iyi anlaşılabilen, haklı nedenlerden dolayı) olabildiğince politika dışı "*steril*" tutmaya çalışmışlardır.[26]

Fakat, bugün -gene her zamankinden fazla- Freud'un tüm apolitik kalma çabasına karşın, psikanaliz kuramının, genel çizgileriyle, yakın zamanlara değin sanıldığımızdan çok daha fazla politik ve radikal olduğu görülmektedir. Ayrıca, Freud'un ödünsüz materyalist kötümserliği ile düşündüğümüzden çok daha angaje, politik ve yan tutan bir araştırmacı olduğu açıktır. Örneğin, onun *Kültür İçinde Huzursuzluk* yapıtı, içinde yaşanan politik yapının tam ve toptan bir inkarıdır. Unutmayalım ki otoriter yönetimler ve din kurumları, Freud ve Psikanaliz Litaratüre politik eleştirilerden çok daha fazla saldırmışlardır.

Psikanaliz, haklı olarak bilinçdışına etkide bulunmuş, kök salmış olayları irdelemede toplumbilimlerinden (sosyolojiden) çok, mitolojinin, tarihsel kişilerin, edebiyat ve diğer sanat yapıtlarının yardımına başvurmuştur.[27] Freud, gene haklı nedenlerden dolayı bireyin politik otorite ile olan çatışmasını (ya da uyuşmasını), "erkek" bir psikoloji anlayışla, baba-oğul çelişkisine-çatışmasına indirgemiş; birey psikolojisini zaman-mekan boyutlarından soyutlamış; olayı, ana-baba-çocuklar düzeyinde bir "*aile içi sorun*" olarak tartışmaya sunmuştur.

Bu durumda bilinçdışının sorunlarını çözümlemeyi (bilinçdışını deşifre etmeyi) kendine araştırma konusu alan psika-

İnsan yaşamının çok titiz ussallaştırılması.
Fabrika işçisi
Gerd Arntz - 1927

naliz, bir anlamda - hiç de hak etmediği halde- tarihsel, zamansal ve mekansal boyutları olmayan bir bilimsel disiplin konumuna getirilmiştir. Burada, tarihsel-toplumsal devinimler, mitolojilerin bir tür baba-oğul mücadeleri içinde soğurulmuş ve reel politikalar da, anlaşılması zor ve garip bir anti-politik-psikoloji içinde nötralize edilmiştir.

Ancak, bu konumuyla da, psikanalizin, gene de son kerte politik olduğunu - hiç olmazsa bugün- kabul etmek gerekir. Ayrıca, psikolojiyi depolitize etmek, gerçekten onu, başka bir boyutta dehşetli bir biçimde ve hem de oldukça abartarak politize etme anlamına gelmiştir. Özellikle, içinde yaşadığımız koşullarda psikanalizin verilerinin yeterince önemsemeden dünyayı anlamaya çalışmak (hepimiz için) boşuna bir çaba olur. Biraz geç kalınmış olsa da bu gerçeği vurgulamak ve kabullenmek gerekir.

Politik-psikoloji ise, psikanalizin kimi (ya da pek çok) verilerine çok büyük önem vermekte, ancak, alışılagelinmişten biraz değişik bir tutumla, birey ile günlük politika arasındaki dolaylı ya da dolaysız ilişkileri, bağlamlılıkları gündeme getirmeye çalışmakta; ve bu arada, günlük yaşamın içindeki somut insanı, tüm sorumlulukları içinde ele alıp, insanı fetiş ya da mit'leştirerek, yüceltip yadsımadan, tartışmaya açmak istemektedir.

Politik-psikoloji, çeşitli toplumbilim disiplinleri arası temel erekleri gözden kaçırmadan reel politik yapıların, insanın psişik yapısı üzerine olan etkilerini araştırma, kuramsal / ampirik bulgulardan çıkarsamalar yapma, yeni yöntemler oluşturma, insan ve toplum üzerine yeni bilgiler edinme, eski bilgileri bu yenilerinin ışığında yeniden yorumlama çabasına girmiştir. Burada sosyolojinin, politolojinin, psikolojinin, sosyal psikolojinin ve psikiyatrinin, politik - psikolojiye büyük katkıları olmaktadır. Gerçekte, politik-psikoloji, bu tür birikimlerin ortak noktasını oluşturmaktadır.

Ancak, bugün bile, politika ile psikoloji sözcüklerinin yan yana bulunmaları pek çoklarını oldukça rahatsız etmektedir.

Kuşkusuz bu durum, bu konuyla ilgilenenlere hem belli bir özgürlük, bağımsızlık sağlamakta, güç vermekte, hem de tartışma olanaklarını ve etkinlik alanını kısıtlamaktadır. En azından, Batı Avrupa ve Federal Almanya koşullarında durum böyledir.[28] Belki bu tür düşüncelerde olanların da haklı yanları vardır (ya da olabilir). Fakat, örneğin, salt politika sözcüğünün/kavramının kökeni biraz olsun irdelendiğinde bile politik-psikoloji ilişkilerinin hiç de zorlama ya da yapay olmadığı görülür.

En genel ansiklopedi bilgisiyle, **politika** ("Politeia"), özünde vatandaşlık haklarının ve yurttaşların sorunlarının hemen hemen tümünün çözümünü kapsar. Tüm toplumsal kurumların, kültürün, güzel sanatların, edebiyatın, aile ve çalışma yaşamı koşullarının, eğitimin, ticaretin, vergilendirmenin ötesinde, toplumsal temel ve üstyapıların ve tüm toplumsallaştırma kurumlarının vb. örgütlenmesini ve planlanmasını içerir... Reel toplumsal kurumlar aracılığı ile bireyin kişiliğini, kültürünü, bilincini ve bilinçdışını belirlemek politikanın ve politik gücü elinde tutan güçlerin çalışma alanı içine girdiği anımsanırsa, bireyin günlük yaşamını, psişik yapısını ve bunların sorunlarını tartışmaya çalışan psikolojinin ve psikiyatrinin de politika ile ilgilenmesini yadırgamamak gerekir.

Burada amaç psikoloji ve psikiyatriyi daha fazla politize etmek değil, zaten günlük politikanın etkisinde yeteri kadar politize edilmiş birey psikolojisinin durumunu gözler önüne sermektir.

Bu bağlamda, politik-psikoloji, en az akademik psikoloji ve klinik psikiyatri kadar yan tutar; taraflı ve angajedir... Ancak, burada, politik-psikoloji, insandan-bireyden ve onun çevresini kuşatan doğadan yana biraz daha fazla yan tuttuğunu, bireyden (insandan) yana, biraz daha fazla taraflı ve angaje olduğunu savunur.

Ayrıca, anımsatmak gerekir ki, politik-psikoloji, geleneksel bilimsel disiplinler arası sınır fetişizmine pek de öyle abartmalı bir saygıyla bağlı ve bağımlı olmayı (ya da kalmayı) düşünme-

mekte; bunun yerine, disiplinler arası sınıflandırma fetişizmine karşı, disiplinler arası tartışma, araştırma, soruşturma ve bulguları yeni bir eleştirel mantık ve praksis içinde birlikte sınama ve yeniden çoğaltmaya çalışmaktadır.

3.6.

Politik- psikolojinin tarihsel gelişimi geçen yüzyılın sonlarına kadar uzanır. Büyük bir olasılıkla, kimi politik irrasyonel "*kitle psikolojisi*" birikimlerinin birey psikolojisine yansımasını görece sistematik bir biçimde araştıranların başında **Le Bon** gelir.

Le Bon, bireyin kitleleşme sonucu ortak (kollektif) bir ruh kazandığını ve bu nedenle de her bir bireyin tek başınayken düşünemeyeceği ya da yapamayacağı davranışları birbirleriyle kaynaşıp bir kitle oluşturmuş bireylerin rahatlıkla yapabileceklerini, birbirleriyle kaynaşıp bir kitle oluşturmuş bireylerin aynı zamanda bir *kitle ruhu*, bir kitle karakteristiği oluşturduklarını, kitle içinde yaşayan birey ile yalıtık tek başına yaşayan bireyin arasında büyük düşünce ve davranış farklılıkları olduğunu, ve tek bir bireyin bireysel yoldan edindiği niteliklerin kitle içinde ortadan kalktığını ve bunun yerine *ırksal bilinçdışı* denen özelliğin kendini açığa vurduğunu ve normal zamanlarda dizginlenecek içgüdelerin, kitlesel etkiler altında ortaya çıkabileceğini, kitle içinde bilinçli kişiliğin ortadan kalktığını ve bunun yerine bilinçsiz "*kitle kişiliğinin*" belirginleştiğini söylemiştir... [29]

Ancak, politik-psikolojinin asıl gelişmeye başlaması, eleştirel tarihsel materyalizmin (marksizm), ortaya çıkması ve bir anlamda, insan psikolojisini yadsıyan ve "*başarılı devrimcilerin mühendislere, başarısızların psikologlara gereksinimi vardır*" diyen vulger materyalizmden ayrışmaya başlamasıyla birlikte olmuştur. Kuşkusuz bu tür tumturaklı tanımlamalar, 1917 Ekim Devrimi dönemlerinde anlayışla karşılanmaya çalışılmış, ama sonraki yıllarda işler biraz değişmeye başlamıştır... *Aletin, insan elinin uzantısı olduğu görüşü genellikle kabul edilmiş, fakat,*

sonra giderek, insan eli ve de insanın (bizzat kendisinin) psişik dünyasının da, aletin uzantısı olmaya başladığı görülmüş ve dahası, bilgisayarın hiç de bilinen aletlere benzemediği, insan yaşamını iyileştirmenin yanı sıra (ve ayrıca), insana, bizzat yaşamı dikte ettirmeye başlaması, işleri biraz karıştırmıştır. Bugün artık eleştirel (politik) psikolojinin de katkısı olmadan ne bilgisayarı ve ne de (eskinin devrimci) mühendisinin günümüzdeki işlevini anlamanın kolay olmayacağı görülmeye başlanmıştır...

Bu bağlamda Rosa Luxemburg'un, Lenin'le yaptığı polemikler ve Marksist problematiğe getirdiği yeni açılımlar ile bütün bunların etkisinde ve uzantısında, *Georg Lukacs*'ın, daha 1922 gibi, oldukça erken yıllarda yazdığı "*Tarih ve Sınıf Bilinci*" adlı yapıtı, eleştirel tarihsel materyalist kuramının gelişmesinin bellibaşlı kilometre taşlarından ve itici güçlerinden biridir; bir anlamda "*ilk fiskeyi*" oluşturmuşlardır. [30]

Georg Lukacs'ın (1922) bu yapıtının etkisi-garip bir tarihsel ironiyle- kendisinden çok, zaman zaman bizzat kendisinin de karşı olduğu (ya da KP yönetiminin etkisiyle karşı olmak zorunda kaldığı), diger eleştirel Marksistler üzerine olmuştur. [31] Çok genel bir çıkarsama ve hatta abartmayla, başta Horkheimer ve Adomo olmak üzere, sonradan Frankfurt Okulu olarak ünlenen, Frankfurt Sosyal Araştırma Enstitüsü'nün önde gelen hemen hemen tüm araştırmacıları, eleştirel düşünmeye, Rosa Luxemburg'un yapıtlarının yanında, Lukacs'ın "*Tarih ve Sınıf Bilinci*" kitabından belli ölçülerde esinlenerek başlamışlardır. Burada gene özellikle, Horkheimer'in 1929 tarihinde, Frankfurt'da, Sosyal Araştırma Enstitüsünde yaptığı ünlü "*Tarih ve Psikoloji*" adlı konuşmasını anımsamak gerekir. [31])

Gene 1920 yıllarının hemen başlarında, **Freud**'un yazdığı "*Kitle Psikolojisi ve Ben Analizi*" (1921) çalışması konumuzun önemli dönüm noktalarından birini vurgulamıştır. [32]

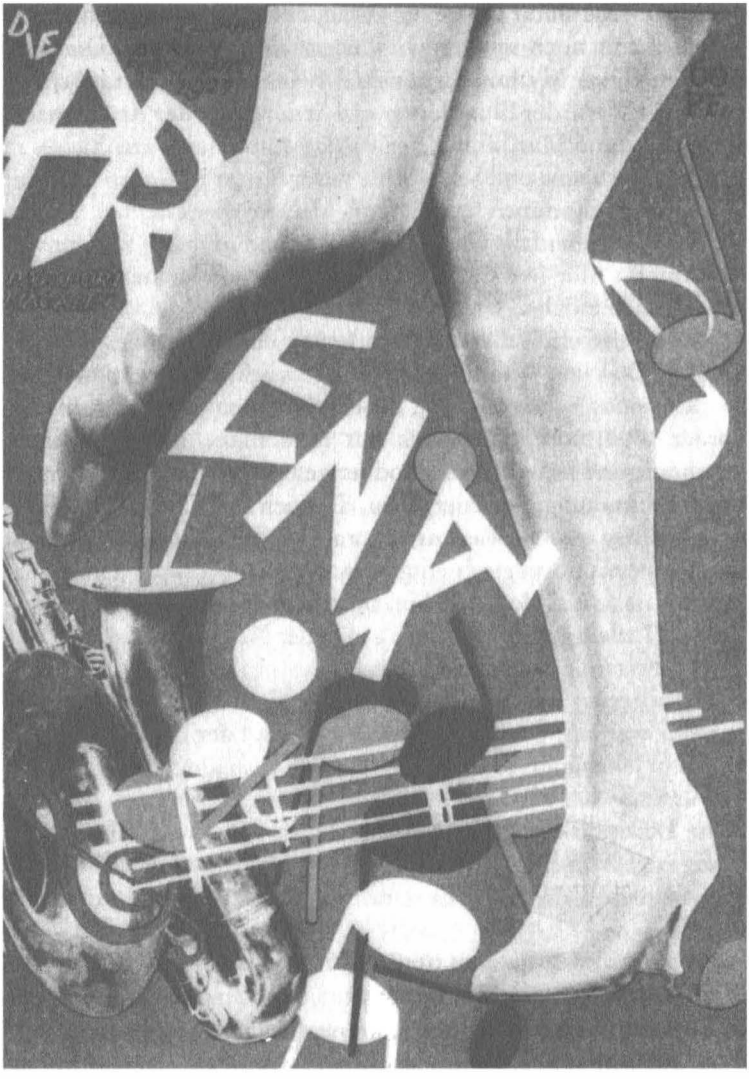
Freud, burada, bir yandan Le Bon ile sayfalar boyu süren polemik yaparken bir yandan da bir tür psikanalitik toplum kuramı geliştirmeye çalışarak, çağının ve geçmişin politik olayla-

rını psikanaliz yöntemin ışığında değerlendirmeye ve özellikle de, yönetici ile kitle arasındaki ilişkileri (bağlamlılıkları) tartışmaya başlamıştır. Freud, bu önemli çalışmasında değindiği gibi, *daha en başında, bireysel psikoloji ile toplum ya da kitle psikolojisi arasındaki, ilk bakışta bize pek önemli görülebilen karşıtlıklar konu biraz derinliğine ele alındığı zaman, enikonu yitirir sivriliğini...*[32] diye vurgular.

Freud, bireysel psikoloji haklılığı su götürmeyen bu genişletilmiş anlamda daha başından beri bir toplum psikolojisi kimliğini taşıdığını söylemiştir. Freud da kitle içinde bireyin ruhsal yaşamının geniş çapta değişiklik geçirdiğini, duygularının güçlenirken düşünsel başarılarında dikkati çeken bir azalma olduğunu, temel bir gerçek olarak kabul eder. [33] Freud kitle psikolojisi incelemesinde, libido enerjisinin kanalize oluşunu tartışır ve bireyin özdeşleşme yoluyla kendi ben idealinden vazgeçip, bu ideali verip, onun yerini önderde somutlanan kitle idealini alarak, kitlenin diğer üyeleriyle de libidosal bağlantı kurduğunu savunur.

Freud'un bu konudaki çalışmaları, onun, yaşamının son günlerinde yazdığı *Musa ve Tektanrıcılık* araştırmasına kadar sürmüştür. [34]

Karl Marx'ın ilk kez 1932 yılında basılan ve bu nedenle de dünya kamuoyunun varlığından çok geç haberdar olduğu *1844 - Ekonomi Felsefe- Elyazmaları* yapıtı [35] ve bunun özellikle "*Yabancılaşma*" üzerine olan bölümü, düşün dünyasında çok önemli yeni açılımların-tartışmaların başlangıç noktalarından birini oluşturmuştur. Örneğin, genç Marx'ın bu çalışmasını ilk kez okuyan Erich Fromm ve Herbet Marcuse, *tam da bekledikleri ve diledikleri gibi, kapitalizmin, salt ekonomik ve politik krizlere neden olmakla kalmayıp, bunların çok ötesinde, insanın psişik yapısı üzerine öldürücü (katastrofal) etkilerde de bulunduğunu, bir kez daha vurgulamışlar ve bu nedenle de salt ekonomik ve politik reformların yeterli olmadığı, "total devrim" gerektiği* çağrısında bulunmuşlardır... [36]

Yeni yaşam ritmi.
"Die Arena" dergisinin baş sayfası - 1927

Bu dönemden sonra, bir yandan eleştirel materyalistler ile Komünist Parti yöneticileri (ve de onların yakınları konumudaki Marksistler) arasındaki ilişkiler (diyalog) daha da azalmaya, bir yandan da, kapitalist toplumlarda sürdürülen "rasyonalleşmenin, rasyonel eleştirisi" daha da sert sürdürülmeye başlamıştır.

Bu arada, 1930 yılının hemen başlarında, W. Reich'in "*Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı*" (1933) adlı kitabı yayınlanmış ve eleştiri dünyasında yeni bir dönem açılmıştır. [37]

Faşizmin, 1930 yıllarında kıta Avrupasında geniş halk katmanları ve özellikle de işçi sınıfı arasında yığınsal destek bulması, Amerika Birleşik Devletleri yöneticileri ve sosyal araştırma kurumlarında ilgiyle karşılanmış ve anlaşılması zor bu "*kitle psikolojisinin*" ardındaki toplumsal-psikolojik dinamiğin biraz daha derinden irdelenmesine başlanmıştır.

Ayrıca, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, tüm dünyada ve de ABD'de hızla artan uyuşturucu madde alışkanlığı, saldırganlık, psikoz vb. gibi önemli toplumsal/bireysel olayların ardındaki olası gizleri çözümlemeye yönelik çalışmaları belirlemek zorunluluğu politik-psikoloji nitelikli araştırmaların gelişmesine neden olmuştur.

Gene 1930'lu yılların ortalarında (1936), Frankfurt Sosyal Araştırmalar Enstitüsünden, Max Horkheimer, Erich Fromm ve Herbet Marcuse gibi araştırmacıların yönlendirdikleri "*Aile ve Otorite Üzerine Çalışma*"[38] araştırması düşün dünyasında büyük bir ilgi uyandırmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonlarına doğru, gerçekten de efsaneleşen Berkeley Grubunu oluşturan araştırmacılardan Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinso Sonffort, ve arkadaşlarının oluşturduğu bir grubun 1943 yıllarında araştırmaya başladıkları ve ancak 1950 yılında yayınladıkları "*Otoriteryan Karakter*" [39] çalışması bu alandaki yayınların, ampirik çalışmaların doruk noktasını ve gene Horkheimer ile Adorno'nun birlikte yazdıkları, 1944 yılında, Amsterdam'da yayımlayabildikleri "*Aydınlanmanın Di-*

yalektiği" çalışması eleştirel kuramın, politik-psikolojinin temel yapıtlarından başlıcalarını oluşturmuştu. [40]

Burada, Horkheimer ile Adomo, bir anlamda, salt devrimlerin değil, Aydınlama Çağı ve onun ürünü, insan aklının (bile) kendi çocuklarını yiyebileceklerini tartışmaya girişmişler ve bu süreç içinde "*akıllı insanın*" sürekli rasyonalizasyonla, salt çevreyi (doğayı) değil, giderek insanlar arası ilişkileri ve hatta bizzat insanın kendisini de tahrip edebilecek konuma gelebileceğini (ya da geldiğini) öngörmeye başlamışlardır. [41] Özellikle, 2. Dünya Savaşı sonrası ve son birkaç yıllık gelişmeler, Horkheimer ve Adomo'yu (yazık ki) haklı çıkarmaya başlamıştır. Burada, tam da öngörüldüğü gibi, çok hızlı bir tempoyla gelişen eleştirel insan aklı, salt mekanik (enstrümental) düşünme biçimlerine indirgenmiş; kültür, kültür endüstrileri üzerinden kitle kültürüne dönüşmüş, insancıl (hümanist) ilişkiler-duygular, çıkarcı ekonomik ilişkilerin egemenliği altına girmişlerdir... Ve gene bu süreç içinde, insan aklı, artık özgün bireyin varlığını tehdit eden biçimlerde rasyonalleşmiş. Bu durumda, salt faşist rasyonalizm ile değil "*barış dönemi rasyonalizm*" yöntemleriyle de insanların her türlü insancıl boyutları yok edilmeye başlanmıştır. Gerçekte, faşizm, bu rasyonalist yöntemlerinin en sapıkperver biçimleri olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, açık faşizmin olmadığı dönemlerde de insanın rasyonalleştirme yoluyla tahribi sürmüş; ve her türlü tüketim olanağının kazanılmasına karşın, bu arada birey yitirilmiştir. Aynı süreç, doğa-insan ilişkilerinde de ortaya çıkmış; ve insan doğaya egemen oldukça, doğa yitirilmiştir... Aydınlanmanın mantığı, rasyonalizasyonu meşrulaştırmış; insan bir anlamda, rasyonel düşünmek ve rasyonel hareket etmek zorunda bırakılmıştır... Daha başka bir söylemeyle, rasyonalizm, evrensel bir düşünce ve hareket etme yöntemi olunca, insan-insan ve insan-doğa ilişkilerinde "doğal" bir eşitsizlik ve gene (Sosyaldarwinist) "doğal" bir ayıklanma ve ayıklama hakkı ortaya çıkmaya başlamıştır...

Horkheimer ile Adomo'nun 1940 yıllarının başlarında

yazdıkları *Aydınlanmanın Diyalektiği* yapıtını günümüzde tam da bir başucu kitabı yapan asıl temel niteliklerinden biri, bu çalışmanın daha o zamanlarda, dünyadaki temel çelişkinin (tarihin motorunun) sınıflar arası çelişkinin çok ötelerinde ve ilerisinde, insanla doğa arasında (ve bir anlamda uzlaşmaz nitelikteki) bir çelişkiye kadar uzandığının (ve dahası bugün artık bu çelişkiyi çözmeye yönelik hiçbir öngörünün bulunmadığının) altını çizmeleri olmuştur... Horkheimer ile Adomo'ya göre, insan, Aydınlanma Çağı'ndan sonra, doğaya ve (sonra da) bizzat kendisine son kerte yabancılaşmış ve hem doğaya ve hem de kendisine bir nesne olarak bakmaya başlamıştır... Bu tür bir felsefi-toplum bilimsel tanımlama, günümüz pratiğinde artık hep birlikte anlamaya başladığımız gibi, çok geç kalınmış yaşamsal bir güncelliğe dönüşmüştür.

Otoriteryan Karakter yapıtı, Nazi'lerin yönetime geçmelerinden sonra, Almanya'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne göçmek zorunda kalan, Frankfurt Sosyal Araştırmalar Enstitüsü yöneticilerinden bir kesimi ile Berkeley Üniversitesi sosyal araştırmalar çalışma grubunun 1943-1945 yılları arasında, Amerika işçi sınıfı içindeki anti-semitizmi (Yahudi düşmanlığını) araştırmak amacıyla sürdürdükleri ampirik çalışmaların sonunda ortaya çıkmıştır.

Mali giderlerinden bir kısmı Amerika Musevi Cemiyeti'nce üstlenilen çalışmanın daha ilk veriler üzerinden derlenen bulgularının, oldukça hazırlıklı olmalarına karşın, araştırmayı sürdürenleri bile ürkütecek boyutlara ulaştığı görülmüştür. Fakat her şeye karşın, toplanan bilgilerin bir bütün olarak yayınlanması çeşitli nedenlerden dolayı gecikmiş; sonunda, binlerce sayfalık araştırma sonuçlarını, Adomo, Frenkel-Brunswik, Levinson Sandford, ve arkadaşları derlemişler; bunların kuramsal yorumunu Adomo'nun yapması kararlaştırılmış ve çalışma ilk kez 1950 tarihinde-Amerika Musevi Cemiyeti tarafından İngilizce ve sonra da Almanca olarak basılmıştır.

Otoriteryan Karakter çalışmasının kuramsal temelini, (ana

savını) "*bir insanın içinde yaşadığı toplumun politik, ekonomik ve inanç sistemlerinin bütünü, o insanın kişiliğini-zihniyetini (mentalitesini) belirler...*"görüşü oluşturmuştur. Çalışma ilerledikçe, araştırmacıların deyimiyle "*modern insanın*" karakteri önceden varsayılandan çok daha plastik ve çok daha dehşet verici bir biçimde-gözler önüne serilmeye başlanmıştır.

Genel bir çıkarsamayla, çalışma verileri, hangi yönetimde olursa olsun, anti-demokratik politika ve propaganda etkisi altında, insanların otoriteryan (ya da potansiyel faşist) olarak da tanımlanan bir kişilik içinde ortaya çıktıklarını göstermiştir. Gerçekten de, ABD'de özellikle araştırmanın sürdürüldüğü 1943-45 yıllarında, faşizm resmen eleştirilmiş ve hatta biçimsel de olsa, moral düzeyde mahkum edilmiş olmasına karşın, toplumda genel olarak uygulanan anti-demokratik politika, yarışmacı vahşi bir ekonomi ve bu doğrultudaki propaganda sonucu, insanların büyük bir bölümünün, otoriteryan (potansiyel faşist) karakterle donanmış olarak ortaya çıkmaları-yetişmeleri önlenememiş, tersine desteklenmiştir.

Otoriteryan Karakter çalışması kapsamı içinde 2099 kişiye çeşitli soru kağıtları-skalalar dağıtılmış ve yanıtların alınmasına başlamadan önce, deneklere, çalışmanın bir zeka ya da kültür testi olmadığı, bu soru kağıtlarının üzerinde doğru ya da yanlış diye değerlendirilecek soru bulunmadığı açıklanmış, burada sadece kamuoyunun ilgisini çeken kimi konuların biraz daha yakından gözlenmesinin amaçlandığı belirtilmiş ve deneklerden sadece kendi düşüncelerini yazmaları istenmiştir. Yazılı bölümün tamamlanmasından sonra, ayrıca herbir denek ile (3 dolar ücret karşılığı) iki-üç saat kadar süren söyleşiler yapılmıştır.

Soru Skalaları, özellikle, önyargı, etnosetrizm, antisemitizm, konservatizim, faşizm gibi temel konularda hazırlanmıştır.

Sorularda temel konu, satır aralarına sıkıştırılarak, oldukça örtük biçimlerde düzenlenmiş; ayrıca, başka yan sorular ile de konunun özü elden geldiğince gizlenmeye çalışılmıştır. Örneğin ilginç bir soru çifti şöyle düzenlenmiştir: a) Bugünlerde çok de-

ğişik-çeşitli insanlar sürekli olarak seyahat ediyorlar, birbirlerinden bağımsız, özgün hareketlerde bulunuyorlar, bu yüzden, insan, özellikle kimi enfeksiyonlara ve diğer hastalıklara karşı dikkatli olmalı; bu konuda önlem almalıdır..., b) Eşcinsellik yozlaşmanın en hastalıklı -olumsuz bir türüdür ve şiddetle cezalandırılması gerekir.

Deneklerin büyük bir bölümü, bu ve benzeri sorulara, "olumlu" yanıtlar vermişler, hoşgörüsüz, önyargılı, dahası anti demokratik tavırlarını ortaya koymuşlardır.

Ortaya çıkan otoriteryan karakteri, Horkheimer şöyle tanımlamıştır:

"*Uzlaşımsal değerlere kör bir bağlanma ya da teslimiyet; otorite karşısında kör bir itaat ve hemen yanı sıra, muhaliflere ve grubun dışındakilere karşı kör bir nefret ve husumet; kendi içindeki duyguların ve düşüncelerin ne olduğunu yoklamadan kaçınmak; katı stereotipleşmiş bir düşünce tarzı; insanüstü varlıklara inanma ve bel bağlama eğilimi; insan doğasının yarı-ahlakçı ve yarı- alaycı bir tutumla horlanıp bastırılması; kendi içindekini dıştaki nesnelere yansıtma*" [42]

Freud'un söylemiyle, otoriter karakter, çocukluk döneminde. Oedipal çatışmanın yeterince çözülmemesi durumunda, çocuğun babaya karşı olan saldırganlığı mazoşist bir itaate dönüşmekte ve sadist düşmanlıklara yol açmaktadır... Horkheimer, bu durumu, dışsal toplumsal baskının kişinin içindeki itilerin içsel olarak bastırılmasının doğal bir sonucu olduğunu, (...) ve hiçbir zaman, kişiye verdiğinin kişiden aldığını karşılayamayan toplumsal kontrolü içselleştirmek (internalization) için, kişinin otorite ve onun psikolojik uzantısı olan Süper-egoya karşı tutumunun irrasyonel bir hâl almakta olduğu, biçiminde değerlendirmiştir. [43]

Adorno'nun *Otoriteryan Sendromu*'nun, Erich Fromm'un *sado-mazoşist karakteri* ile benzer yanları çoktur.

Erich Fromm'da daha önceki yıllarda, sado-mazoşistik karakter, otoriteryan karaktere daha çok uygun düşüyordu. Ve

Fromm'un bu tanımlamasını, Frankfurt Sosyal Araştırmalar Enstitüsü daha önceleri yaptığı *Otorite ve Aile Üzerine Çalışmalarına* temel almıştı. Ayrıca, Fromm, *Özgürlükten Kaçış* kitabında da, sado-mazoşistlik karakteri yerine otoriter karakter demeyi tercih ettiğini (daha 1941 yılında) belirtmiş ve bu konuda, Horkheimer ve Adorno'ya çok yakın görüşler öne sürmüştür...[44]

Bugün otoriteryan karakterin oluşumu artık bir bilinmezler manzumesi olmaktan çıkmıştır. Resmi ideoloji, bireyden bağımsız ve tarihsel sürecin özeti olarak "*çağın ruhunu*" oluşturmakta ve birey, toplumsallaştırma yoluyla kendi psikolojisini üretme sürecinde bu "*çağın ruhunu*" tüketmektedir. Otoriteryan karakterin oluşumu-üretimi oldukça açık-seçik biçimlerde ortaya çıkınca, bu "*yarağıtın*" günümüzde ve de gelecek günlerdeki evrimi üzerine de kimi çıkarsamalarda bulunmak mümkün olmaktadır. Ve gerçekte de, açık fasişt (ya da otoriter) rejimlerin bulunmadığı koşullarda, otoriteryan karakter, kendini açık ya da potansryel anti-demokratik kişilik olarak ortaya koymaktadır.

Bütün bu söylenenleri toparlamaya çalışırsak, hangi sosyal ekonomik formasyonda olursa olsun, anti-demokratik politika ve anti-demokratik inançlar, zihniyetler, insanlarda sürekli olarak potansiyel ya da açık *anti-demoktarik bir kişilik, anti-demokratik bir psişik yapı* geliştirmektedir.

Pek çok benzeri bilginin uzantısı ve ışığı altında,, savaş sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nde, insana, birey psikolojisine çok değişik açılardan yaklaşan, kurumsal ve ampirik araştırmalar hızla çoğalmıştır.

Bunların arasında, bir yandan, toplumu hızla depolitize etmenin, insanı bir tür "*kaplumbağa*" konumuna getirmenin teknik yolları-olanakları araştırılırken [45], öte yandan da, bunun tam tersi bir anlayışla haraket eden *Stanley Milgram* ve arkadaşları, depotilize edilmiş ve "*Otoriteryan Karakterin*", otoriteye karşı olan boyun eğişini-itaatini ve sadakatini, bu kez savaş sonrası bir dönemde ve laboratuar odalarında belirlemenin ve sınamanın yollarını araştırmaya başlamışlardır. [46-47]

ABD, Yale Üniversitesi Psikoloji bölümün'den Stanley Milgram, özellikle 2. Dünya Savaşı'nda, Nazilerin ve onlarla birlikte çalışan milyonlarca insanın nasıl olup da, bu denli barbarlık yapabildiklerini araştırmak ve bundan kalkarak, -içinde beliren büyük kuşkularla- Amerika Birleşik Devletleri'nde, ne tür bir kişiliğin-karakterin yetiştirildiğini canlı organizmada olduğu biçimiyle *in vivo* irdelemeyi amaçlamıştır.

Milgram, deneyin sağlıklı yürümesi bakımından araştırmanın gerçek niteliğini, üzerinde soruşturma yapacağı insanlardan-deneklerden gizlemek amacıyla son derte ilginç ve özgün bir yöntem kullanmıştır. Denekler Yale Üniversitesinin bulunduğu New Hafen kentinde ve çevresinde yaşayan ABD erkek yurttaşları arasından seçilmişler. Bunun için, gazetelere verilen ilanlarda "Yale Üniversitesi Psikoloji Bölümünde," 20 ile 50 yaşları arasındaki erkeklerde, "*insanların bellekleri ve öğrenme yetenekleri*" üzerinde bir seri araştırma düzenlendiği ve buna katılmak isteyenleri Yale Üniv. Psikoloji Lab.'na başvurabilecekleri ve bunun için de kendilerine 4.50 dolar yol parası ödeneceği, -bu ücretin sadece laboratuara geldikleri için deneyin sonucunun ne olursa olsun ödemenin yapılacağı-duyurulmuştur.

Deney, pek çok aşamalardan geçerek uzunca bir zaman dilimini kapsamış ve pek çok denek üzerinde ayrıntılı bir araştırma sürdürülmüş. Deneklerin yüzde 40'ını işçiler, yüzde 40'ını memurlar-ücretliler ve yüzde 20'sini de serbest meslek sahipleri oluşturmuştur.

Kuşkusuz, kolayca düşünülebileceği gibi, deneyen gerçek amacının "*insanların bellekleri ve öğrenme yeteneklerinin*" araştırılmasıyla hiçbir ilgisi olmamış. Milgram ve arkadaşları, gerçekte ABD toplumunda yığınsal olarak depolitize edilen insanların "*otoriteye*" karşı davranışlarını somut laboratuar koşullarında ve oldukça plastik bir ortamda araştırmayı amaçlamışlardır.

Bunun için, üzerinde araştırma yapılacak olan "*sokaktaki ABD erkek yurttaşına*" deney özetle şöyle anlatılmıştır:

"İnsanların bellek ve öğrenme yetenekleri üzerine pek çok değişik kuram vardır. Bunlardan bir kısımına göre, cezalandırma yöntemi, en yararlılardan biridir. Biz burada bu yöntemi araştırıyoruz. Deneyin tüm sorumluluğunu Yale Üniversitesi üstlenmektedir. Sizin burada söyleneni yapmanın ötesinde hiçbir sorumluluğunuz yoktur. Siz sadece, söylenenler doğrultusunda deneyi sonuna kadar sürdürmekle yükümlüsünüz..."

Deneye üç kişi katılmaktadır. Öğretmen, öğrenci ve deneyin sağlıklı yürümesinden sorumlu ve burada "otoriteyi" temsil eden laboratuar memuru. Burada üzerinde asıl araştırma yapılacak kişinin öğretmen görevini üstlenmesi gerekmekte. Fakat, bunun sağlanması dolaylı yoldan yapılmış ve hazırlık odasında, denek, diğer bir laboratuar görevlisine (deneycinin yardımcısına), kendisi gibi gelmiş bir gönüllü olarak tanıştırılmış ve kura çekimiyle içlerinden birini öğretmen, diğerinin öğrenci olacakları söylenmiştir. Masanın üzerine her ikisinin de üzerinde 'öğretmen' yazılı kapalı kartlar konmuş ve ilk kez, üzerinde araştırma sürdürülecek kişiye bunlardan birini seçmesi istenmiştir. Böylece, denek "tesadüfen" öğretmen yazan kartı seçmiş; diğer kart açılmamış ve laboratuar görevlisi, senaryo gereği, orada bulunan -gene laboratuar görevlisine-meslektaşına, "Siz öğrenci olacaksınız" demiş... Deney odasına geçilmiş. Burada, ilk kez, öğrenci görevini üstlenen ve bu iş için eğitilen laboratuar görevlisi, elektirik sandalyesi benzeri bir koltuğa oturtulmuş; elleri ayakları, vücudunun çeşitli yerleri ve başı elektrodlar ile bağlanmıştır...

Öğretmen konumundaki asıl denek, ise, üzerinde pek çok elektirik düğmesi bulunan bir kumanda masasının başına getirilmiştir... Elektrik düğmeleri 15-30-60. volt diye numaralanmış ve bunlar 450 volta kadar çoğaltılmıştır. Ayrıca düğmelerin üzerine 250 volta kadar "tehlikeli", sonrası "çok tehlikeli" ve sonra da "öldürücü" yazıları konulmuştur... Böylece, öğretmen, verdiği elektrik geriliminin niceliğini ve niteliğini, düğmeler üzerinde hemen görebilecek konuma getirilmiştir..

Senaryo gereği, öğretmen, öğrencisine, örneğin, "bulut-gökyüzü-yıldız-mürekkep vb." gibi çeşitli sözcükler sorarak bunları kusursuz ve aynı sıra içinde tekrarlamasını isteyecek ve öğrencinin bunu başaramaması durumunda da -ki görevi gereği "öğrenci" kendisinden isteneni sıklıkla eksik bir biçimde yapacak- öğretmen de öğrencisine elektrik vererek onu cezalandıracaktır...

Burada, deneyin en önemli ve ilginç noktalarından birini vurgulamak gerekir. Gerçekte, öğretmenin basacağı elektrik düğmeleriyle "öğrencinin" bağlandığı elektrik iskemlesi benzeri koltuk arasındaki bağlantıyı sağlayan elektrik kablolarının içleri boştur. Yani, öğretmen, bastığı düğmelerle öğrencisine elektrik şoku verebilme konumunda değildir. Fakat, denek bu durumu bilmez. Tersine, deneyin inandırıcılığını artırması için, küçük voltajlı bir düğmeden alınan yan bir kablo ile öğretmene aygıtın doğru işlediğinin sağlaması bizzat kendisinde yaptırılmıştır.

Ve deneye başlanmış. Öğretmen, öğrencisine, önceden öngörülen, anahtar sözcükleri sormuş, bunları doğru biçimde yanıtlamasını istemiş... Öğrenci, bunların tekrarında hata yapınca, ilk kez 15 volttan başlayan cezalandırma aşamasına geçilmiştir... Öğrenci, kendisine her elektro-şok verilişinde, rolü gereği gerilimin gücüne uygun düşecek tarzda acı çektiğini belli edecek sesler çıkarmaya, bağırmaya, yalvarmaya başlamış, deneyden vazgeçtiğini ve kendisini artık serbest bırakmalarını söylemiş... Hatta gerilim yükseldikçe-bayılır gibi davranıp-sağlık yönünden kritik konumlara geldiğini kanıtlayacak roller yapmıştır...

Sonuç olarak, üzerinde araştırma yapılan öğretmen konumundaki deneklerin hemen hemen tümü, 150-180 volta kadar olan elektrik şoklarını vermekte hiçbir sakınca görmemişlerdir... Bir kısmı, 200 volttan sonra, odada bulunan ve "*otoriteyi*" temsil eden yetkiliye, deneye devam edip etmemesi gerektiğini sormuş ve "*otoritenin*" "deneye devam ediniz" önerisi üzerine daha yüksek gerilimli-voltajlı elektrik şokları vermeyi sürdürmüşlerdir.

Stanley Milgram ve arkadaşlarının sürdürdükleri "*Otoriteye Boyun Eğme*" araştırmalarının sonunda toplanan verilere göre, deneye katılanların ancak yüzde 34'ü deneye başladıktan ve öğrencilerini 180-200 voltluk elektro-şoklarla cezalandırdıktan sonra bu araştırmayı sürdüremeyeceklerini söylemişler ve çalışmayı kesmişlerdir... Buna karşın, deneye katılanların yüzde 66'sı öğrencilerine öldürücü dozun üstünde 315 volt ve daha fazlası elektro-şok yapmışlardır. Bunlardan yüzde 40'ı deneyi büyük bir angajman, coşku, heyecan ve hatta sevinçle, karşılaşmış ve de "hata yapan" öğrencilerini öldürücü dozun çok fazlası olan elektrik gerilimiyle cezalandırmışlardır...

Sonuçları düşün dünyasında büyük yankılar bulan bu deney "demokrat ve özgür" bir ülke olmakla övünen "sokaktaki ABD yurttaşının", ömründe, yüzünü ilk kez deney odasında gördüğü, kendisiyle hiçbir alıp veremediği bulunmayan, başka bir ABD yurttaşını deney odası koşulları içinde bile, "otoritenin" "deneye devam ediniz" buyruğuna boyun eğerek, öldürücü düzeyde elektrik gerilimi verebileceğini ve hatta onu, öldürebileceğini sergilemiştir...

Araştırmacaların ayrıca altını çizmeden edemedikleri önemli bir nokta da, deneklerin, hemen hemen tüm çalışma boyunca yaptıkları işin içeriğini tartışmadan, hatta çok kez ne yaptıklarını bile yeterince bilmeden, düşünmeden, kendilerine söylenenleri tam bir *uyruk* sadakatiyle uygulamalarıdır...

Milgram, üzerinde deney yapılan insanların hemen tümünün, araştırmanın en kritik-tehlikeli aşamalarında beliren, bazı iç hesaplaşma durumunda bile, "otoritenin", "devam ediniz" uyarısı karşısında söyleyecek birşeyler bulmakta zorluk çektiklerini, ağızlarının içinde birşeyler mırıldandıklarını, ancak bunları söz ve cümle biçimine dönüştüremediklerini söylemiş "*ve belki de bizim toplumsal yapınız-kültürümüz, bizlere 'otoriteye' karşı konuşmak, söz söylemek, tartışmak yeteneğini vermiyor*" demiştir...

Milgram ve arkadaşları, içinde yaşadıkları ABD toplumu-

nu, kıyıcı-gerçekçi bir biçimle eleştirmişler ve olası yeni savaşlarda ya da günlük yaşam içinde Nazilerin yaptıklarına benzer barbarlıkların diğer toplumlarda da yenilenebileceği kuşkularını dile getirmişlerdir...

Bu son kerte ilginç ve öğretici deneyin sonuçlarını okurlarımızın sabırlarının sınırlarını son bir kez zorlama pahasına, bu çalışmaya katılanlardan -sıradan- birinin davranışlarını ve konuşmalarını kayıt eden laboratuar protokolünü özetle arzumsatınanın yararlı olacağı kanısındayım...

Denek 4. Bay Bruna Batta, 37 yaşında, kaynakçı, New Haven doğumlu...

...Öğrencinin ilk yakarmalarına, bağırmalarına Mr. Batta aldırış etmedi. Yüzünde hiçbir mimik kımıldamıyor. Hiçbir değişiklik yok. Olanlara karşı ilgisiz. Hareketlerini son kerte mekanik yapıyor. Düğmeye bastığında, öğrenci yeteri kadar bağırmayınca, öğrencinin yanına kadar gidip elektrotları kontrol ediyor. Bunların yerlerine iyi-sağlam bağlanmalarını sağlamaya çalışıyor... Aynı yüz görünümüyle düğmelere yeniden basıyor... Sonuçtan memnun... Öğrencinin acı çekmesine karşı ilgisiz... 350 volt verdi. Öğrenci bağırıyor, deneye devam etmeyeceğini, artık hiçbir soruya cevap vermeyeceğini söylüyor... Bunun üzerine Mr. Batta kızdı. "Bütün gece sizi burada beklemeyeceğiz... daha iyi yanıtlar verin..." dedi. Laboratuar içinde çok gergin bir hava var. Öğrenci yanıt vermiyor. Mr. Batta sinirli, kızgın, yüzü gergin... Soruları hızla sordu ve 450 volt elektrik verdi... Ve onurlu, kendine güvenli hareketlerle "otoritenin" yanına gitti ve "Evet, şimdi ne yapmam gerekli Prof." dedi.

Deney sonrası yapılan söyleşide, Batta, deneyi sevdiğini söylemiş... Ve öğrencinin konumu için de, görevini yapsaydı cezayı yemezdi demiştir... Laboratuar yetkililerinin, "size söylenenleri neden yaptınız, bunları yapmasaydınız olmaz mıydı..? sorusuna, "Hayır, bunun için siz bana para verdiniz... Ve ben, söyleneni yapmakla görevliydim... Ben bunu böyle düşünüyorum..." diye yanıt vermiştir...

Stanley Milgram ve arkadaşlarının araştırma bulgularının sonucu ABD yönetim sorumlularını bile ürkütecek boyutlarda etkili olmuştur. Ayrıca, bu deneylerin verilerinin pratik sağlamasını, ABD askerleri 16.3.1968 tarihinde, Vietnam'da, My-Lai katliamında sergilemişler; doğrulamışlardır; dahası, ABD toplumunun, sokaktaki insanın büyük bir bölümü, My Lai katliamına katılan subayların -biçimsel de olsa- yargılanmaları sırasında, onları birer ulusal kahraman olarak karşılayarak, gerek Adorno ve arkadaşlarının tesbit ettikleri "otoriteryan karakter"in ve gerekse de Milgram ve arkadaşlarının gösterdiği "otoriteye boyun eğen itaatli-sadakatli" kişiliği ve bu kişiliğin içinde yatan saldırganlığın toplumsal boyutlarını göstermişlerdir...

Erich Fromm, Milgram deneyini, salt boyun eğme ve uyma sınavı değil, aynı zamanda bir şiddet, zalimlik ve yıkıcılık sınavı olarak da çok öğretici olarak tanımlamış; Milgram deneylerini, "*İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri*" adlı kitabında uzun sayfalar boyu anlatmış[48], deney sonuçlarını-biraz zorlama bir iyimserlikle yorumlamış ve ABD gibi bir toplumda, deneyciye görece boyun eğmeyen ya da deney sırasında, heyecanlanarak, terleyerek ya da kekeleyerek bir iç çatışma içinde olduğunu gösteren yüzde 35'lik bir insan malzemesinin bulunmasının asıl önemsenmesi gereken nokta olduğunu vurgulamıştır. Ancak, Fromm'un bu bilinen hoşgörülü iyimserliği, insanın geleceğine büyük umutlar bağlamaya yetecek ipuçlarını vermemekte, buna karşın, günlük yaşamda Freud'un ödünsüz kötümserliği günümüz dünyasında geçmişten biraz daha ağır basmaktadır.

Burada, konuya biraz daha geniş açılı bir gözle bakmaya olanak verecek bir araştırmayı kısaca anımsamanın yararı olabilir. Amerikalı psikiyatr Dicks, otoriteryan kişiliği başka bir boyutta araştırmış ve 1942-46 yılları arasında tutsak düşmüş Alman askerlerinden 2 bin kadarı ile analitik psikoloji yöntemiyle yaptığı söyleşilerin verilerini signifikant (anlamlılık) değeri yüksek altı kümede toparlamıştır...[49]

a) Baba imajına benzer, sert- otoriter nitelikli tarihi kişiler ile

kendini özdeşleştirme eğilimi...
b) Belirli bazı duyguları tabulaştırma, buna karşın duygusal küntleşmeyi, duygusal sertliği idealize etme...
c) Zayıfların, şiddet yoluyla da olsa, ortadan kaldırılması gereğini savunan görüşleri anlayışla karşılama...
d) Otoriter kişilerin sempatiyle karşılanmasına rağmen, güçsüz olarak nitelenenlerin "günah keçisi" olarak tanımlanması...
e) Araştırmacı Dicks'in haklı olarak çok önemsediği, tüm erkeksi görünmeye karşın yoğun bir latent homoseksüalite eğilimi...
f) Çeşitli psikosomatik şikayetler ve yoğun bir nörotik korku... (ayrıca tutukluların önemli bir bölümü kendilerini "nörotik" olarak tanımlamışlardır...)

Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyal psikolojide olduğu gibi, politik-psikolojide de son kerte pragmatik amaçlarla, birey psikolojisindeki gelişmeleri izleyen ve olası psişik dalgalanmaları önceden haber verebilen bir tür "*erken uyarı aracı*" (Friedhelm Streiffeler) olarak kullanılmaya başlanmıştır. [50]

Ayrıca, kamuoyu araştırmacıları, reklam firmaları ve özellikle de seçim kampanyalarını sürdüren kurumlar, kamuoyunun seçmenlerin politik tutumlarını, eğilimlerini önceden belirleyebilmek için politik-psikoloji yöntemlerinden önemli ölçüde yararlanmakta ve bunları çok daha ileri boyutlarda geliştirmektedir...

3.7.

Politik-psikoloji araştırmaları gerçekte ilk kez Batı Avrupa'da başlamış olmasına karşın, 1933 yılında Nazilerin Almanya'da yönetime gelmelerinden sonra, bu tür çalışmaları sürdürebilecek nitelikli insanlar dünyanın çeşitli yerlerine göçmek zorunda kalmışlar, ancak bu davranışlarıyla da eleştirel kuramın ampirik yöntemlerin yaygınlaşmasına neden olmuşlardır. Fakat her şeye karşın, savaş sonrasına kadar Batı Avrupa ülkelerinde, bu alanda önemli bir birikim ve kımıldama pek görülememiş, tersine Naziler, psikolojiyi hızla kendi ideolojilerine uygun bi-

çimlerde resmileştirip-faşistleştirmişlerdir. Sonunda, psikolog ve psikiyatrlar, Nazi parti yöneticilerini ve hatta SS ileri gelenlerini şaşırtacak ölçüde soykırım (toplu katliam), hareketlerinin içinde ve hatta önünde çalışmışlardır.

Savaş sonrası (Federal) Almanya'sında, politik-psikolojinin gelişmesine Walter Jacobsen'in önemli katkıları olmuş. Walter Jacobsen'e göre ise, Paul Feldkeller, 1947 yılında yayınladığı "politik-psikoloji, demokratikleşme, politik eğitim ve arınma" adlı çalışmasıyla politik-psikoloji tartışmalarını yeniden başlatmıştır. [51]

1958 yılında, bu kez gerçekten de Walter Jacobsen'in büyük çabası sonucu, "Alman Psikologlar Birligi'ne bağlı bir "Politik Psikoloji" seksiyonu kurulmuş ve bu çatı altında çalışmalarını genişletebilme olanağını bulmuştur.

Bir kez daha anımsatmakta yarar olabilir: Burada, politika sözcüğü, psikolojinin on yıllardan beri (özellikle Nasyonal Sosyalizm deneyiminden sonra) sanıldığı gibi hiç de politikadan bağımsız "steril" bir bilim dalı olmadığını vurgulamak için özellikle kullanılmış; ayrıca, psikoloji sözcüğüyle de, politikanın insandan ayrı (bağımsız) bir etkinlik alanı olmadığı anlatılmaya çalışılmıştır...

Bugün bir kez daha geriye bakıldığında, *'68 hareketleri* süresince insan-birey psikolojisi ile politikanın giderek günlük yaşamda nasıl içiçe girdiği, bütünleştiği biraz daha açık ve net görülmektedir. *'68 hareketlerinde*, ilk kez, tarih, sosyoloji, politoloji, psikoloji ve psikiyatri ve diğer benzeri disiplinler, örneği görülmemiş düzeylerde ortak paydalar altında toplanmış ve giderek, politik-psikoloji, yadsınması kolay olmayan deney ve pratik birikimiyle yeni bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır.

Bu gelişmelerin uzantısında, Amerika Birleşik Devletleri'nde de, politik-psikoloji çalışmaları artmış ve 1973 yılında, Jean Knution, "Handbook of Political Psychology" kitabını yayınlamış; ardından, 1977 yılında, "International Society of Political Psychology" (ISPP) kurulmuştur. Politik-Psikolojinin

ABD'de bu denli hızlı gelişmesi, Avrupa Anakarasına ve özellikle de Federal Almanya'ya daha aktif bir tartışma ortamı getirmiş... 1970 yıllarında, çeşitli toplumbilimleri, karma-disiplinler arası çalışma grupları oluşturulmuş; ardından "Almanya Politik Bilimler Birliği" (DVPW) içinde çeşitli politik-psikoloji çalışma grupları kurulmuştur.

1981 yılında, ABD dışında bir ülkede, ilk kez, F. Almanya'nın Mannheim kentinde ISPP (International Society of Political Psychology)'nin kongresi toplanmıştır. Bu girişim, F. Almanya'da ve diğer çevre Avrupa ülkelerinde politik-psikolojiye olan ilgiyi biraz daha artırmıştır... [52]

3.8.

Politik-psikoloji, bugün, yabancılaşmanın toplumsal yanını inceleyen tarihsel materyalizmle, yabancılaşmanın birey psikolojisi (bilinçdışı ve bilinçli) boyutunu irdeleyen psikanaliz (ve psikiyatri) kuramlarının oluşturdukları bir paydayı temel almakta; [53] ve bu tür bir çıkış noktasından, kendi kuramsal-ampirik birikimlerini tartışmaya açmakta ve dahası, günlük praksisler için kimi öngörülerde bulunmaya çalışmaktadır... Burada, bir kez daha vurgulamanın gereği vardır ki, tarihi psikolojiyle açıklamak gibi bir garip saçmalığa düşmeden, insanın öznel-psişik yanını, insanın günlük politik tutumlarının-davranışlarının öznedenlerin anlamada, psikolojinin çok önemli yardımı olabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca salt geçmişi anlamaya çalışmanın ötesinde, içinde yaşadığımız toplumsallaştırma sürecinin sonunda, insanların başına (daha) nelerin gelebileceğini, çeşitli sınıfların, grupların ya da tek tek bireylerin, nesnel toplumsallaştırma sürecinden ne ölçüde nasiplendikleri, nasıl bir **politik tutum** için koşullandıklarını ve ileride, bu sınıf-grup ya da bireylerin, karşılaşacakları politik-toplumsal ve bireysel olaylara karşı nasıl tavırlar alabileceklerini de tartışmak gereği ortaya çıkmaktadır.

Bu tür bir yaklaşımın başarı olasılığını zaman gösterecek-

tir.

Bütün bunların uzantısında belki şöyle söylemek olasıdır: Yönetimlerin resmi politik ideolojileri, bireylere çeşitli yollardan, örneğin, yasalar, yönetmenlikler, kararnameler vb. üzerinden benimsetilir. Ama bütün bunların ötesinde, resmi ideoloji, asıl kurumlar üzerinden sürdürülen toplumsallaştırma süreci içinde bireye/kişiliğe özümletilir. Süreç sonunda, "resmi psikoloji", "uyruk" oluşturduktan sonradır ki, devlet, kendi yurttaşına (artık), gözü arkada kalmadan "güvenebilmekte" ve ona kimi özgürlükler verebilmekte ve "kitle demokrasisinden" tüketmesine olanak tanımaktadır.

Tüm bu süreç içinde, resmi politoloji, sosyoloji vb. gibi toplumbilim dalları ortaklaşa çalışmakta ve karşılıklı olarak birbirlerini desteklemektedirler.

3.9.

Politik-psikoloji bir anlamda ve neden-sonuç ilişkileri içinde, gerçekte otoriter yönetimlerin, faşist rejimlerin etkisi altında ve bunlara karşı bir tür alternatif hareket olarak gelişmeye, biçimlenmeye başlamıştır. Ancak, burada, salt bu tür yönetimler ve partiler değil, asıl ve bunlardan çok daha önemli olarak, bu tür yönetimlerin, partilerin, önderlerin yetiştiği toplumsal yapı, toplumsal kurumlar ve bu kuramların yetiştirdiği (toplumsallaştırdığı) sokaktaki insanın "bireyin" psikolojisini tartışmak istemektedir.

Örneğin, son yıllarda, Federal Almanya'da yapılan pek çok çalışmada, 2. Dünya Savaşı'nın bir tür arınma (katarsis) döneminde, ya da Peter Brückner'in güzel bir ironiyle eleştirel kurama kazandırdığı "*post faşist sendrom*" süresi boyunca işlev gören, toplumsal kurumların (bile) ne türlü kişilikler (toplumsal karakterler) ürettiği sergilenmiştir. Savaş sonrası Batı demokrasilerinde görünürde açık-çıplak faşizm ya da ırkçılık olmadığı (hatta bunların resmi olarak yadsındığı) koşullarda bile, bu toplumlarda ne denli güçlü bir "*latent faşizm*" üretildiği ve bunun

ne denli yüksek bir pato-psikolojik etkileme gücüyle "potansiyel" ve/veya açık faşist kişilikler yetiştirdiği *in vivo* gösterilmeye çalışılmıştır.

Bundan on yıl önce bile oldukça abartmalı saptamalar olarak görülen bu tür belirlemeler, doksanlı yılların başlarında "artık" olağan gelişmeler olarak degerlendirilmektedir. Toplumsal kurumların ürettikleri kimliklerin, temel politik-psikolojik şifreleri çözümlenmeye başlandıkça, artık çıplak faşizm ile latent potansiyel faşizm (ya da açık-çıplak ırkçılık ile potansiyel ırkçılığın) ne zaman ve ne boyutlarda birbirlerinin yerlerine geçeceği ve ne zaman "pre" ve ne zaman "post" faşizm-ırkçılık (ya da antidemokratik) dönem içinde olunacağını kestirmek çok zor olmakta ve ortaya çıkan (varsayımsal sonuçlar bile) kimseyi şaşırtmamaktadır...

Bu tür tespitlerden sonra en demokratik görünümlü toplumlarda bile depolitize edilmiş kişiliklerin "zamanı geldiğinde" birden ve "şaşırtıcı" bir biçimde ne denli politize olduklarını görmek artık hiç olmazsa bizler için hiç de düş kırıklığı oluşturmamaktadır.

Hangi ekonomik-toplumsal formasyon, sınıf ya da grup içinde yaşıyor olursa olsun, insanın öyle hiç de politikaya karşı ilgisiz ve apolitik olmadığı, bu tür görünümlerin özünde çok ciddi bir politik taraflılık taşıdığı, ya da başka bir söylemeyle, kitlelerin depolitizasyonunun, otoriteryan karakterin-faşizmin temel politikası olduğu artık hep bilinmektedir.

Bu konuları daha kolay anlaşılabilir kılacak uygun ampirik yöntemler bulma çabaları sürüyor. Pek çok araştırmacı, ilk kuşak psikanalizcilerin ve de özellikle Freud'un etkisine ve geleneğine çok ters düşmeden politikanın dışında özgül bir alanı olması gereken psikolojinin nasıl bir yöntemsel bağlantı içinde günlük politika ile bütünleşebileceğini tartışıyor. Ve hiç kuşkusuz tüm bu tartışmalar yeni ve çok yararlı açılımlar, olumlu bilgi ve yöntem birikimleri getiriyor, getirecek.

Politik-psikolojinin ortaya atmaya çalıştığı soruların değil

yanıtları, kendileri bile daha analitik aşamada; ancak insanların toplumsal ve de politik davranışlarını açıklamada, akademik psikoloji ve psikiyatriden değişik bir söylem kullanılması gerektiği her geçen gün biraz daha belirginleşiyor.

Bireyin toplumsallaştırılması sürecinin eleştirisi, psikolojiyi kaçınılmaz olarak politik bir tavır almaya, yeni bir terminoloji aramaya ve bir anlamda diğer toplumbilim dallarıyla birlikte çalışma gereği duymaya zorluyor.

Resmi devlet ideolojileri, psişik yapıda, bireylerin özgün davranışları, orjinal politik tutumları olarak ortaya çıkan kimi segmentlerde yoğunlaşmaktadır. Örneğin, bireysel önyargı, doğmatizm, ethno-sentrizm, konservatif-otoriter ya da potansiyel faşist karakter ve bunların günlük praksis içine sokulmasındaki makyavelizm gibi çeşitli, açık ya da latent *politik tutumlar* birey psikolojisinde yoğunlaşmış resmi devlet ideolojilerinin başlıca dışa yansıma biçimleri olarak görülmektedir.

3.10.

Politik tutum, genel olarak bireyin, toplumsallaştırma süreci içinde olaylar-nesneler karşısındaki bir tür önceden hazırlanışını, duygusal, tinsel, davranışsal eğilimlerinin, istidatlarının (Predisposition) koşullanmasını içerir...[54]

Genel bir çıkarsamayla, sonradan öğrenilmiş, edinilmiş eğilimleri içeren politik tutumlar:

a) Politik tutum alınacak kişi, nesne ya da olaylar karşısında belli bir bakış tarzı (vision) içinde düşünmeyi;

b) Bu kişi, nesne ya da olaylara karşı belli bir duygusal yüklenmeyi;

c) Ve tüm bu psişik (ruhsal, tinsel) birikimlerin uzantısında ortaya konan belli (latent ya da manifest) politik davranışları kapsar...

Böylece herbir politik tutum, genel olarak, bireyin, tanımabilgilenme durumuna gelme sürecini, *bilişi* (cognition-vukuf), duygusal tepkiler gösterme durumunu, *duygulanımı* (affektion

teesür), ve uyaranlar karşısında göstereceği (ya da göstermeyeceği) tepkileri, *davranışları* (behavior-tavır hareket) kapsayan ögelerden oluşur. (Peter Steck)

Kuşkusuz hiç kimsenin şu ya da bu biçimde, dışarıya yansımamış, eylem niteliğine dönüşmemiş politik tutumlarını önceden bilmek pek kolay değildir. Ancak, çeşitli gözlem ve ampirik araştırma yöntemleriyle, bir insanın günlük yaşam sürecinde gösterdiği önyargı, ethno-sentrik öz, doğmatizm, tutuculuk vb. gibi politik nitelikli tutumlarından-davranışlarından kimi çıkarsamalar yapmak olasıdır.

Politik- psikoloji araştırmalarının en çok üzerinde durduğu noktalardan biri **önyargılı** tutumlardır.

Önyargı, toplumsallaştırma dönemlerinin en erken çocukluk evresinden itibaren biçimlenmeye başlar. Topluma egemen olan ideolojilerin -aile içine- kadın erkek ilişkilerine yansıması sonucu, çocuğun yaşamını daha ilk günlerinden başlayarak, önyargılı gelişmesinin ilk motivasyonlarını oluşturmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan ve çok bilinen bir araştırmada, 3-7 yaşları arasındaki kara ve beyaz derili çocuklar, kendilerine gösterilen bebek ve resimlerin, ilk kez beyaz renkli olanlarına karşı belirli bir genel eğilim göstermelerine karşın, biraz daha ileri yaşlardaki kara derili çocukların, ABD toplumunun önyargıları uzantısında ve bunlara bir tür tepki olarak, giderek kendi deri renklerine benzer renkli bebekleri tercih etmeye eğilim gösterdikleri tesbit edilmiştir. [55]

Çocukların aile ve ilk eğitim dönemlerinde başlayan ön yargılı düşünceleri ileri dönemlerin politik toplumsallaştırması ile daha açık bir biçimde anti-demokratik nitelikler almakta ve giderek, politik tutumlar, "bizden olanlar" ya da "bizden olmayanlar" diye, bütünsel onaylama ya da gene bütünsel inkarlara varan boyutlara uzanmaktadır.

Önyargılı düşünmek hiç kuşkusuz, kültür düzeyi düşük ve yeterli düşünme alışkanlığı geliştirmemişler için oldukça "*tutumlu*" (ekonomik) bir düşünme biçimidir. Çok az düşünerek

yaşamlarını sürdürmeye özen gösterenler, önyargılı düşünmeyi ve önyargılı yaşamayı özellikle severler. Ayrıca, önyargılı düşünmek stereotipik bir düşünme biçimidir de... Bu yöntem, düşünmede kolaylık ve hatta rahatlık sağlar; insan günlük yaşamı yargılarken kendince kılı kırk yarmaz, doğruyu-yanlıştan ayırmada zorlanmaz. Ancak, böyle ekonomize edilmiş ve stereotipik konuma getirilmiş düşünceler, kendi içlerinde bir tür kapalı devreler oluştururlar ve ortaya çıkan olası bir toplumsal kriz, güvensizlik, güvencesizlik ortamında, kimi önyargılı ve dengesiz davranışlarda bulunabilirler.

Örneğin, önyargılı düşünce (bakış tarzı), hızla ayrımcı tutumlara, saldırganlığa dönüşebilir. Ancak, hep bilindiği gibi, önyargı ile ayrımcı ilişkiler değişik biçimlerde ortaya çıkabilir. Örneğin, kimi kez bir devletin, başka bir devletle ilişkilerinin bozulmasından sonra, her iki devletin yurttaşlarının da birbirlerine karşı çok kez önyargısız fakat ayrımcı ve hatta düşmanca tutumlar alabildikleri ya da bunun tam tersi durumlarda ve özellikle üçüncü dünya ülkelerinde görüldüğü gibi, yerli halkın büyük bir bölümünün, birinci dünyalı turistlere karşı ayrımcı olmayan, ancak önyargılı davranışlar gösterdikleri tesbit edilebilir. [56,57,58,59]

Fakat, en çok görülen klasik biçimde, önyargı ile ayrımcılık birlikte ortaya çıkarlar; ve gene birlikte **ethno-sentrik karakter** (ve düşünce biçimini) oluştururlar. Burada, biraz abartmalı bir tanımlamayla, dünyayı içinde yaşanan toplumsal grup (ulus) ile bu toplumsal grubun (ulusun) dışında kalanlar diye ikiye bölerek düşünmek sözkonusudur. Ethno-sentrik kişinin içinde bulunduğu toplumsal grup, (ulus) iyi, ötesi kötüdür, içinde bulunulan toplumsal grubun, normlarına, değer ölçülerine sadakatle uyulmalı, itaat edilmelidir. Bunlara karşı tavır alanlara, önyargılı, yurtseverce, nasyonalist ve hatta faşist ve ırkcı tutumlar alınabilir... [60,61]

Genel olarak tüm otoriteryan kişilikler aşırı bir ethno-sentrik öz taşırlar. Ayrıca, ampirik araştırmalarda, ethno-sentrik kişiliğin aynı zamanda, doğmatik, tutucu, sosyaldarwinci nitelik-

ler taşıdığı sergilenir....

Burada bir parantez açıp, ilktoplumlarda, kendi klanını/grubunu mutlaklaştıran, ethno-sentrik düşünceleri, tutumları, bir tür doğal savunma mekanizması sistemi içinde değerlendirip anlayışla karşılamak olasıdır. Fakat, gelişmiş sanayileşmiş burjuva toplumlarında ortaya çıkan, zayıf-güçsüz kişiliği/karakteri, gizlemek ya da dengelemek amacıyla üretilen ethno-sentrik tutum tüm politik davranışların dinamiğine ağırlığını koyar. İçinde bulunduğu toplumsal koşullara ve kendine güvenmeyen birey, bu durumu dengeleyebilmek için, kendisini ve içinde bulunduğu toplumu-grubu olağanüstü ve irreal biçimlerde rasyonalize (Freud) eder; realiteden kaçar ve sürekli olarak düşman imajı yaratılır... Ve ancak bu düşman imajları ile bireyin ve sistemin ayakta kalabileceği düşünülür..

Bu konuda politik-psikolojik araştırmalar son kerte öğretici veriler sergilemektedir. Örneğin, bu düşman imaj koşullandırılması bir kez bireye ve topluma benimsetildikten sonra, artık ortada böyle bir imajı yaratacak (ya da besleyecek) düşman bulunmasa da, bir tür fantom-düşman imajı süregelmektedir. Örneğin, bugünlerde bile, Avusturya'da görülen yoğun anti Yahudi eğilimlerin (düşmanlıkların) nedenlerini tesbit edebilmek için sürdürülen araştırmalar oldukça ilginç ve öğretici sonuçlar vermiştir. Çünkü bilindiği gibi, Avusturya'da, böylesi güncel bir Yahudi düşmanlığını koşullayacak sayıda Yahudi yoktur; ve ayrıca resmi ve açık bir anti-Yahudi politikası da uygulanmamakta, ancak gene de tüm bunlara karşın ciddi bir Yahudi düşmanlığı bulunmaktadır. Araştırmacılar, Yahudinin bulunmadığı bir toplumdaki Yahudi düşmanlığını "*söylencelere dayalı Yahudi düşmanlığı*" olarak tanımlamışlardır. [62] Modernleşme etnosentrik düşünceyi azaltmamış, tersine pekiştirmiştir. Modern uluslaşma süreci içinde etnosentrik düşünce ve davranışlar en uç örneklerini çeşitli soykırımlarında göstermişlerdir.

Wilson, 1973 yılında yayınladığı ve son yıllarda uluslararası düzeyde genel kabul gören "*Konservatizmin Dinamik Kura-*

mi" adlı çalışmasında "*tutucu* (konservatif) *kişiliği*" oldukça açık ve ayrıntılı bir biçimde gözler önüne sermiştir. [63]

Wilson'a göre, *tutuculuk* (konservatizm) kişiliğin, konflikt karşısında geri çekilerek oluşturduğu bir tür savunma mekanizmasıdır. Tutucu kişilik, kendini sürekli tehdit altında hissetmenin getirdiği güvensizlik, umutsuzluk, güvenirsizlik sonucu en kestirme ve görece kolay çözüm yolunu seçer; kendini hiç kimsenin saldırmasına / tehdit etmesine gereksinim duymayacağı alanlara kadar geri çeker; kişiliğini silikleştirir; hiçbir özgün-orjinal yanını açıkta bırakmaz. Ancak gene de içinde yoğun bir korku, güvensizlik/ itimatsızlık taşır...

Wilson'a göre bu tür kişilikler, doğuştan ve/veya ilk çocukluk yaşlarından itibaren kendilerine uygulanan topsullaştırma, eğitim sürecinde gösterilen otoriter baskı sonucu çok korkulu ve çok hassas / duyarlı bir biçimde yetiştirilmişlerdir. Bu tür bir kişilik üzerinde, toplumsal ideoloji, özellikle din, politik tutum ve diğer kültür alanları özgün gelişmeler gösterebilir... Bu tür gelişmeleri, Wilson "*konservatif sendrom*" paydası altında toplamayı önermektedir. "*Konservatif sendrom*" içinde tanımlanabilen kişilikler, politikada (genel olarak) sağa eğilimlidirler; azınlıklara ve 3. Dünya ülkelerine, Yahudilere ya da kara derililere karşı hoşgörüsüzdürler; yoğun bir ethno-sentrizm, militarizm, özellikle dinsel alanlarda doğmatizm, toplumsal uyum-konformizm, anti-hedonizm ve yeniliklere karşı aşırı duyarlı bir tutum gösterirler.

Ancak, tutucu-konservatif karakter gelişmeye açık hatta ilerici bir yanı da kendi içinde taşır. Ve genel olarak, gelişmiş sanayi ülkelerinde görülen tutucu karakterin, tutucu/ilerici dinamiğini genel toplumsallaştırma sürecinin niteliği, eğitim, kültür düzeyi, meslek, aile durumu vb. gibi bireyin içinde yaşadığı somut toplumsal-kültürel-tinsel koşullar belirler... [64]

Bu nedenle de, bu konuda Wilson'un tanımlamaları -ve bu alanda yapılan diğer genellemeler-yaşamın tüm alanlarını ve kişiliğin tüm boyutlarını kapsamaz; kapsamayabilir. Ayrıca, çok

kez birbirleriyle çelişkiliymiş gibi görünen değişik görünümler de ortaya çıkabilir. Burada da psişik yapının çeşitli sektörlerinde ve bunların günlük yaşama yansıyışlarında, birey, kimi kez tutucu (günlük konuşma söylemiyle, Status quo'yu koruyucu), hatta yenilik düşmanı, ve ancak tüm bunlara karşı kimi zamanlar -olumlu anlamda- ilerici, geleneklere sahip çıkıcı, koruyucu, muhafaza edici politik tutumlar ortaya koyabilmektedir. Somutlarsak, örneğin, Batı-Orta Avrupalı tutucu-konservatif kişiliğin, toplumsallaştırma, eğitim, kültür düzeyini yükseltme gibi alanlarda, -gerektiğinde- sınıf kökenli sosyal-demokrat ve hatta sosyalist partilerin ilerici ekonomik-toplumsal-kültürel politikalarını destekleyebilecek kadar ilerici, buna karşın ulusal sorunlar, din, moral, gelenekler gibi konularda tutucu tavırlar alabildiği gözlenmektedir. Tek tümcede özetlemeye kalkarsak tutucu/konservatif kişilik kimi konularda şaşırtıcı derecede ilerici ve kimi konularda ödün vermez bir tutucudur... [65]

Bu tür kişiliklerin yaşadıkları toplumsallaştırma süreci, aldıkları eğitim, meslek ve toplumsal konumları, aile durumları, gibi nedenler, onların ilerici demokrat yanlarını etkileyebilir. Örneğin, Frankfurt Sosyal Araştırma Enstitüsü'nün, Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiş üyelerinin yaptıkları çeşitli ampirik araştırmalarda, "Hitler kurbanı Yahudilere, liberallerden ve protestanlardan çok katoliklerin ve muhafazakarların yardım ettikleri tesbit edilmiş, Paul Messig ve Horkheimer bu durumu, eleştirel idealleri, libarellerden çok muhafazakarların savundukları..." biçiminde yorumlamışlardır. [66]

Ancak, güncel olaylar bile bu tür kişiliklerin ilerici ya da tutucu yana doğru kaymasına neden olabilir. Ve gene hep bilinir ki, bu tür kişilikler, güncel olayları, toplumsal gelişmeleri çok dikkatle ve büyük bir duyarlılıkla izlerler. Günlük yaşamdan gelen bir küçük olumsuz izlenim, tutucu kişiliklerin içlerinde bir yaşam boyu taşıdıkları "*latent korkuyu*" artırır ve kişiliğin hızla ve gene şaşırtıcı bir küntlükle tutucu/ilerici dengesini bozar; ve politik tutum, tutucu tarafa doğru kayabilir. Bu kez, tutucu öge-

ler doğmatik nitelikler kazanabilir, hoşgörü azalır; önyargılı düşünülmeye ve hatta önyargılı tutumlar alınmaya başlanır...

Konservatif kişiliğin bu ikili yanına Adorno, Otoriteryan Karakter araştırmasında da uzunca değinir [67] ve bunu, hakiki (genuine) ve sözde (pseudo) - konservatif karakter kümelerinde tartışır... Adorno, özellikle sözde (pseudo) konservatif karakteri, sözde (pseudo) faşist karaktere çok yakın görür. Sözde tutucu karakterin özellikle geleneksel Amerikan örneğinin psişik yapısı, otoriteryan, saldırgan, çok kez şiddet ögelerini içeren, kaotik terörist ve tahripkardır... Bunlarda Üst-Ben (Über - Ich) çok kuvvetlidir; ve bu durum, bu kişilerin, insan hakları, barış vb. gibi konularda, "vicdanlarının seslerini" dinleyerek otoriteye boyun eğmelerini olanaklı kılar... Bu tür kişilikler "*kollektif karaktere*" ve "*özel teşebbüse*" eğilim gösterirler (Adorno). Örneğin, bunlar çok sayıda parlamenter yerine az sayıda ve güçlü devlet adamını yeğlerler. Demokrasiye inanırlar ama gerçekte anti-demokrattırlar [68]; bunlar çokçası, sözde demokrat, sözde liberal ve sözde ilericidirler...

Tutucu (muhafazakar)-konservatif kişilik-karakter, -genel çizgileriyle- liberal burjuva toplumunun (Adorno'nun kanısına göre, son dört yüzyıllık tarihsel birikimin) ürünüdür; ve tüm yaşam boyu hem eski toplumsal kurumlarla hesaplaşmış ve hem de -özellikle liberal burjuva- toplumunun en temel niteliklerini daha ileri ve daha radikal biçimlerde geçerli kılmak için çalışmıştır. Tutucu kişiliğin aynı andaki hem ilerici ve hem de tutucu yanı, onun, tarihsel kökenindeki bu ikilemden kaynaklanır. Ancak bu ikilemin günlük polit-barometreye göre yaptığı salınımlar tüm toplum için son kerte yaşamsal önemli sonuçlar ortaya çıkarır, ve tutucu kişilik, demokrasi, insan hakları, özgürlük hatta parlemanterizm gibi liberal burjuvazinin en temel savlarını bile bir anda, doğmatizm, militarizm, güçlü devlet egemenliği, ve hatta "önder" (Führer) gibi bireysel normlar ve toplumsal standartlarla değiştirebilir...

Yapılan pek çok ampirik araştırma da benzeri savları doğ-

rular nitelikli sonuçlar getirmiştir. Toplumsal yaşamda ortaya çıkan **kriz** ve bunun getirdiği **korku** huzursuzluk-güvensizlik-kuşku oluşturan olaylar karşısında bu tür kişiliklerin hızla savunma konumuna çekildikleri ve doğmatik reaksiyoner tutumlar gösterdikleri belirlenmiştir. Bu süreç içinde, tutucu kişilikler kendilerini güvence altında duyumsayacakları toplumsal ve politik ve de psikolojik alanlara kadar geri çekilirler ve bu gerileme (regresyon) sürecinde yapmayacakları "fedakarlık" yoktur... Bu durumlarda -genel olarak- toplumsal dengeyi düzenleyecek (uyarına gelirse karizmatik) bir otorite aranır; ve uzak-yakın (evrensel ve bölgesel) olaylardan görüldüğü gibi, böylesi otoriter düzenler ve otoriter kişiler her zaman ve her yerde bolca bulunur.

Burada ayrıca liberal kapitalist dönemlerin tutucu kişilikleriyle, monopol kapitalizmin ortaya çıkardığı yeni tutucu kişilikleri de birbirinden ayırmak gerekir. Özellikle günümüzün post-modern döneminin "*yeni tutucuları*" ya da *yeni elite* "*tüm ideolojilere son*" belgisi gibi demokratik görünümlü şaşkınlıklar yaratarak, -liberal tutuculara- oranla çok daha vahşi-barbar, doğmatik, otoriter, militarist ve kıyıcı bir makyavelizm örneği oluşturmaktadırlar.

Burada, yeni-tutuculuğun temel yaşam felsefesinin özünü oluşturan Makyavelizmin kimi önemli niteliklerini anımsamak yararlı olabilir.

Makyavelizmin temel ilkesi "*amaç, aracı meşrulaştırır*" (hatta kutsallaştırır) tümcesiyle özetlenir. Amaca ulaşmayı son kerte rasyonalleştiren, şiddet ile yönetimi ele geçirmeyi ya da her yola başvurup "köşeyi dönmeyi" öngören bu zihniyet-ideoloji, politik ya da psikolojik tavır, tüm norm sistemlerini, moral anlayışlarını yeniden gözden geçirmeyi gerektirir.

Hiç kuşkusuz *Miccolo Machiavelli* (1469-1527) çelişkili biçimlerde yorumlanmış, çok kez söylemedikleri ve yazmadıkları bile kendisine mal edilmiştir Ama sonunda, gene de kimsenin kolayına -özellikle de içinde yaşadığımız günlerde- vazgeçe-

mediği güncel bir politik tutumun kuramcısı olarak tarihe geçmiştir.

Machiavelli için, patriot, demokrat, anti-krist, kuramcı, hümanist, moralist-ahlakçı, polit-kriminal, teknograt, objektif-analitikçi ve hiç kuşkusuz dahi, şeytanın avukatı, despotların akıl hocası vb. gibi pek çok şey söylenmiştir. Machiavelli, 15. yüzyıl İtalyasının, toplumsal yapısını, insan malzemesini, psikolojisini son kerte soğuk kanlı analize etmiş ve bulgularından gene son kerte realist sonuçlar çıkarmıştır. Hiç olmazsa, Machiavelli zamanından beri, politik düşünmeye çalışanların kafalarında ilginç etik-politika ilişkileri ortaya çıkmıştır. [69]

Bugün, politik-psikoloji, Makyavelizmin oldukça olumsuz yeni bir görüntüsünü tartışmaya açmak istemektedir. Özellikle, yeni tutuculuğun içinde ve "*entellektüel teknolojinin*" çatısı altında çalışan teknogratlar bugün, tam da post-modern döneme uygun bir Makyavelizm örneği sergilemektedirler. Burada, temel olarak hiçbir ideolojiye bağlanılmamasına karşın, çıkara dayalı politik ilişkiler aracılığı ile her bir yöntem uygulanarak maddi-politik güç sahibi olma ilkesi benimsenirken, insanlararası ilişkilerde ise, bir yandan yapmacık-sentetik, sempati, kibarlık gösterileri yapılmakta, öte yandan, şaşırtıcı bir duygusuzluk ve bir tür moral- anastezi içinde her türlü entrikayı meşrulaştıran bir tutum (tavır) ortaya konmaktadır.

Böylesi psişik birikimlerden haraketle "*Makyavelist kişilik*" yapısı bile öngörülmektedir. Profesyonel mesleklerde ve özellikle entellektüel teknolojide çalışan "elite" arasında "polit-tekniker" olarak da adlandırılan Makyavelist kişiliğin teorisi ve moral ilkesi yoktur... sözüne ve duygularına güvenilmez... ne dine, ne bilime inanır... insancıl bir heyecanı, duygusu, arzusu yoktur... tek amacı mümkün olduğu kadar maddi-politik güç sahibi olmaktır.

Politik-psikolojik araştırmalar, Makyavelist kişiliğin, politik uçların her yanında bulunabileceğini; Eysenck-Skalasına göre de, Makyavelist kişiliğin, tutucu konservatif, doğmatik, radi-

kal boyutlarda, otoriter ve anti-demokratik nitelikler içerme eğiliminde olduğu belirlenmektedir. [70,71,72]

Tüm bu belirleme çabaları gene de yeni-tutuculuğa, anti-demokratik ya da **Makyavelist kişiliğe** homogen bir kişilik (karakter) görünümü vermeyebilir. Günümüzün bu yeni-tutucu (otoriteryan) kişiliğinin, doğmatik, ethno-sentrik, katı, saldırgan ve batıl inançlı olduğu söylenebilir. Ve bu kişilik, politik bir hareket değil, bir toplumsal karakterdir ve en temel boyutu, anti-demokratik niteliğidir.

Otoriteryan, yeni-tutucu, doğmatik kişilik, hoşgörüşsüzdür. Paranoid boyutlara varan bir korku, güvensizlik ve toplumsal yalıtlanma korkusu içinde, dış dünyaya kapalı, sistematik düşünceden-felsefeden yoksun olarak yaşamaktadır. Sistematik düşünemediği için, bilimsel bilgisi değil, inançları gelişmekte ve politik davranışlarını çok kez bu inançlarıyla belirlemeye çalışmaktadır. Gene de inanmak / inanmamak arasında büyük korkular içinde yaşamaktadır.

Bunlar içinde bulundukları koşullara göre değişik kişilik/ karakter farklılıkları gösterebilirler. Örneğin, yeni-tutucu, doğmatik karakter, Amerika Birleşik Devletleri'nde, hoşgörüsüz, saldırgan, militarist yönlere doğru gelişme eğilimleri gösterirken, aynı karakter, Batı Avrupa toplumlarında, daha çok, ethnosentrik, nasyonalist (ve hatta ırkçı) boyutlara doğru uzanma eğilimindedir.

Bu tür kişiliklerin / karakterlerin gelişme yönlerini ve bu gelişmenin hızını, içinde yaşanan toplumsal koşullar ve özellikle de giderek kronikleşen kriz ve güvensizlik ortamları belirler.

Bu tür kişilikler yoğun güvensizlik ortamlarında çok daha fazla saldırganlaşır ve fanatikleşirler.

Güvenlik duygusu (düşüncesi), insanın, kuşku içinde olmadığı, kendini tehlikesiz, ikircimsiz duyumsadığı bir yaşam gereksinimi olarak tanımlanabilir; ya da, başka bir türlü yaklaşımla, huzursuzluğun, kuşkunun, tehlikeli bir durum beklentisinin olmadığı bir ortamı, birey, kendisi için güvenli veya güven

verici bir durum / ortam olarak belirleyebilir. Burada, toplumun, bireye, koruyucu-güven verici görevini sürdürmesi, toplum-birey yaşamında belli bir sürekliliğin, ekonomik-kültürel-tinsel harmoninin sağlanmış olması, ayrıca bireyin kendisini diğer insanlar arasında da güvence içinde hissetmesi sözkonusudur. Birey ile toplum, karşılıklı olarak birbirlerinden kuşku duymaya, birbirleri için açık ya da potansiyel tehlike oluşturmaya (ya da böyle sanmaya) başladıklarında, duyulagelen güvenin bir yanılsama, bir "yanlış" (ya da sözde) güven duygusu olduğu düşünülmeye başlanır. Yanlış -ya da sözde- güven duyma durumunda, birey ile toplum arasındaki bilgi ve duygu alışverişinde bir asimetri ve birbirlerini dışlayan ve hatta birbirlerini yadsımaya varan bir durum ortaya çıkabilir...[73,74,75]

İnsanın toplumsal yaşamının en temel beklentisi, doğal toplumsal olumsuzluklara karşı -görece- korunduğu duygusu, ya da doğadan-toplumdan ve diğer insanlardan gelmesi olası çıplak veya dolaylı bir tehdit olmadığı düşüncesi-beklentisi içinde bulunmasıdır.

Güvenceli bir yaşam konusunda, insanların genel olarak (ve zamansal yönden) üç boyutlu bir düşünce biçiminde oldukları gözlenmiştir. Örneğin, insanların büyük bir çoğunluğu, mit'lerin, masalların, ilktoplumların tarihlerinin de etkisi altında kalarak, insanların eski zamanlarda (altın çağlarda) olağanüstü bir güvenlik içinde ve bir tür cennette yaşadıkları sanısını taşırlar; buna karşın şimdiki zamana dönük, güvensizlik düşüncesinde, hep bu yitik cennetin sağladığı -eski- güvenliği yeniden kazanmak isteği; ve geleceğe yönelik güvenlik düşüncesinde de, bu cenneti dünya üzerinde yeniden kurmaya çalışma özlemleri-öngörüleri vardır...[76,77] Hem din kitaplarının, hem de dünyevi ideolojilerin savlarında hep bu "yitik cenneti" yeniden yaşayabilme düşleri sözkonusu edilir.

Bir anlamda tüm yaşamın ve politik çalışmaların temelinde güvenceli bir yaşam sağlama amacı vardır. Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı ve özellikle, İtalya ve Fransız Komünist Par-

tilerinin 2. Dünya Savaşı sonrası dönemlerindeki başarılarının nedenlerini irdeleyen bir araştırmada, Marksizmin (sosyalizmin) insanlara, anaerkil-ilktoplumlar döneminin (altın çağın) dünyada yeniden oluşturulabileceğinin olabilirliğini ve umudunu verdiği için, her türlü karşı teröre rağmen benimsenip-savunulduğu, gözlenmiştir... [78]

Güven duygusunu oluşturma olanaklarının bittiği (ya da bunun böyle duyumsandığı) durumlarda, büyük psişik krizler ortaya çıkmaktadır.

Bu koşullarda insanın, hızla, mekan-zaman ve bizzat kendisiyle, soy ve özgeçmişiyle olan ilişkileri, oryantasyonu bozulmakta latent ya da açık bir paranoya içine girilmektedir... Gene bu paranoya, dışarıya çok değişik biçimlerde yansıtılmakta ve bu özelleşmiş genel (ya da genelleşmiş özel) çılgınlık ve /veya çok kez fantom (görünmez) "iç ve dış düşman" imajları üzerinden boşaltılmaya çalışılmaktadır. Ne İslam, ne de Hıristiyan dünyasından dostu kalmadığını, dünyanın kendisine düşman olduğunu düşünen, güvensizlik, kimlik krizleri, yoğun korkular ve paranoid duygular içinde yaşayan Türkiye bu durumun açık örneğidir.

Okuduklarımdan anlayabildiklerimin kimi satır başlarını anımsatmaya çalıştığım politik-psikoloji araştırmalarının asıl odak noktalarından birini, insanın toplumsallaştırma süreci içindeki politizasyonu oluşturmaktadır.

Bu sürecin biraz daha yakından gözlenmesi yararlı olabilir.

POLİTİK TOPLUMSALLAŞTIRMA

"UYRUK" [80]

"Lasciate ogni speranza" [79]
(insanoğlu buraya girersen
tüm umutlarını dışarıda bırak)

4.1.

Heinrich Mann, 31 Ekim 1906 tarihinde, Ludwig Ewen'e yazdığı mektubunda, planladığı yeni romanın özünü şöyle tanımlamaktadır: "Berlin'e geldiğimden beri, köleleşmiş kitlelerin baskısı altında yaşıyorum. İnsana sevgisiz Prusya ast-subay ruhuna, burada bir de metropolün makineleşmiş yığınsallığı eklenmiş ve sonuç olarak, insanlık onuru bilinen tüm ölçülerin altına düşmüş. Önemsiz bir kitle-parçacığının herhangi bir yerde sandviç alırken kendisine nasıl davranıldığını, her eylemde herkesin nasıl kendisini yönetici ve diğerlerinin düşmanı gibi davrandığını inceliyorum; hem de dünyanın hiç bir yerinde olmadığı kadar açık ve vahşice. Tren istasyonlarında, tere batmış kahvelerde bazan şöyle bir hisse kapılıyorum: Sanki birden bir bölük polis baskın yapıyor ve kalabalıktan on-yirmi kişiyi kılıçtan geçiriyor ve buna rağmen diğerleri ne trenlerini kaçırıyor ne de sütlü kahvelerini soğutuyorlar. Hepsini yapmak istiyorum; her şeyi yoluna koymaya, kahramanlarıma geçmeden önce şunu söylemek ihtiyacını duyuyorum: Her halde tüm roman boyunca Berlin'e katlanamam; Onu bir dahaki kitabımın sadece bir bölümüne sıkıştırmayı düşünüyorum. Onun kahramanı Berlin ruhunu taşraya taşıyacak, ama her şeyden evvel son kerteye kadar Bizanslı kalacak sıradan bir Yeni - Alman olacak. Kendisinin bir kağıt fabrikası olmasını; zamanla yurtsever kartpostallar üretmesini

ve Kayzer'i muhabere resimlerinde, tanrılaştırılmış pozlarda göstermesini tasarlıyorum." [81]

Gerçekte, Uyruk romanının teması oldukça yalındır. Berlin'den uzakça bir taşra kentinde, orta boy büyüklükte bir kağıt fabrikası sahibinin küçük-zayıf-uysal oğlu, Diederich Hessling, ilk kez otoriter-ataerkil aile ve ilk-öğrenim kurumları içindeki eğitimini tamamladıktan sonra, üniversiteye devam edebilmek için başkent-metropol Berlin'e gider... Hessling, Berlin'de babasının iş arkadaşlarından birinin evine yaptığı ziyaretlerde evin kızı ile tanışır ve ilk aşk serüvenini yaşar... Babasının ölümünden sonra ailenin ve fabrikanın yönetimine geçer... İş ve politik çevrelerle olan ilişkilerini geliştirir... Kayzer'in yakınları ile tanışır... Ve hatta bir ara Kayzer ile gözgöze bile gelir... Romanın son bölümlerinde, Diedrich Hessling, Kayzer Wilhelm'in 22 Mart 1897 tarihine rastalayan 100. doğum günü kutlaması için bir anıt dikme girişiminde bulunur... Ve son safyalar, bu anıtın açılışında, romanın kahramanı Hessling'in yaptığı unutulmaz bir söylev ile son bulur...

Romandaki merkezi konuyu, geçen yüzyılda, junker-bürokrat-asker karması bir merkezi yönetimin, özel koşullar ve yollardan sanayileşmeye ve hatta hızla (monopol) kapitalizme geçmeye çalışan Almanya'sında, bir kağıt fabrikası sahibinin evinde doğan "uysal çocuğun" gelişmesi, eğitimi- "olgunlaşması", *toplumsal karakterinin* (E. Fromm) belirlenmesinin, özcesi *toplumsallaştırılmasının* (sosyalizasyonunun) abartmalı bir karikatürünün sergilenişi oluşturmaktadır...

Bu "*olgunlaşma*" süreci içinde, (romanın kahramanı) çocuk babasının fabrikasını gezerken ilk düzenli sistematik düşüncelerini oluşturmaya, örneğin, düzenli işleyen makinalara, çarklara, dişlilere hayranlık duymaya başlar... Bu düzenli çalışma, dişlilerin birbirleri üzerinden oluşan devinim, aynı zamanda ekonomik, toplumsal-moral hiyerarşiyi de belirlemektedir... Ailede, sokakta, devlet kurumlarında hep alttaki dişlilerin, daha üstteki dişlilere bağlı-bağımlı olarak işledikleri görülür... Ancak

bu tür (sosyaldarwinist) bir yasallık içinde bulunan toplumsal düzen sağlıklı olarak yaşar ve gelişir...

Ve bu hiyerarşik düzenli işleyiş, dişlilerin birbirlerine uyumu, insana huzur ve hatta haz veren bir çalışma temposudur... Ve bu nedenle de hiçbir kimse bu tempoyu bozacak bir düşünce-moral-davranış içinde olmamalıdır... Herkes bu konuda eğitilmelidir... Tüm yurttaşlar *uyruklaştırılmalıdır*...

Heinrich Mann, işte bu uyruklaştırma sürecinin ilk aşaması olan aile içindeki eğitimi-toplumsallaştırmayı işler ilk kez, romanının ilk bölümlerinde.

Mann'a göre, aile birliği, toplumsal deformasyonun çocuğa özümletilmeye başlandığı temel eğitim yeridir. Burada baba, sınırsız bir ekonomik-toplumsal-politik gücün aile içindeki temsilcisidir. Çocuk, bu aile ortamı içinde ve genellikle babası üzerinden otoriteyi ve en kaba şiddeti, etinde ve kemiğinde yaşayarak öğrenir. Burada Mann, "otoriteryan karakterin" (Adorno), daha 1906 yılında, ilk politik-psikolojik çözümlemesini sergiler. Roman kahramanı Hessling, ilk kez, ailesi içinde gerçek ve çıplak bir otoriter karakteri, latent politik toplumsallaştırmayı özümleyerek gelişir.

Ancak Mann, bu süreci, edebi-poetik bir biçemle anlatır. Örneğin, Mann kahramanı için, Hessling babasına karşı, aynı anda hem korku ve hem de sadist-saldırgan duygular ile doluydu demez... Ama, küçük Hessling, babasını, sakat bacağının tökezlemesi sonucu, merdivenlerden düşerken görünce, sevincinden ellerini çırpar...[82] Ya da, Mann, kabaca, toplumsal otoriter kurumların, örneğin, ilk öğrenimin, insanlarda-çocuklarda otoriter karakterin özünü oluşturan sado-mazoşistik duygular ürettiğini söylemez... Ama, öğretmenin doğum gününde, sınıf süslenirken, Hessling, gider, kürsü ve karatahta ile birlikte, [83] öğretmenin kendisini dövdüğü sopayı da süsler.

Romanın ilk iki bölümünde roman kahramanı, toplumsal güçleri ve şiddeti öğrenir-tanır ve de "*olgunlaşır*"... Ve sonra, bu güç ve şiddeti eline geçirip bizzat uygulamaya başlar. Ya da baş-

ka türlü bir söylemeyle, roman kahramanı Hessling, "*uyruk mentalitesini*" ilk kez öğrenir ve özümler ve de sonra başkalarına öğretmeye başlar.

Mann'ın bu romanında, klasik burjuva romanlarında olduğu gibi, bireysel gereksinimler ile toplumsal istemler-veriler arasında bir sürtüşme ya da uzlaşmaz çelişkiler yoktur. Tarihin böylesi liberal dönemleri bitmiştir artık. Ve artık, yeni çağın, yeni Alman tipi-karakteri, verili düzene sürtüşmesiz, çelişkisiz uymaktadır... Uyruk ile toplumsal düzenler artık aynı yapıdadırlar. Bu konuda, uyruk eğitilmiş, olgunlaştırılmış ve politize edilmiştir. Olası bir çelişki ancak uyruğun kaba çıkarcı, oportinist istemleri arasındaki ayrıntılarda ortaya çıkabilmektedir.

Bu nedenle, kimi eleştirmenler bu yapıt için, Almanca (Bildung/Missbildung) sözcük oyunundan yararlanıp, bu roman, bir eğitim/terbiye (Bildung) sürecini-politikasını eleştirel yansıtan bir çalışma değil, tersine bir deformasyon -bir habis biçimsizlik (Missbildung) olayını sergileyen bir romandır, demişlerdir... Bu romanın kahramanı, o zamana değin alışagelindiği gibi, insanlara yeni ufuklar açan, yeni umutlar, ütopiler gösteren bir kişiliği değil, tam tersine güzel olan herbir şeye saldıran, insan düşmanı bir yaratığı göstermektedir. Zaten Mann'ın roman kahramanına verdiği ad, Almanca hesslich sözcüğünün sözlük karşılığı, çirkin, biçimsiz, irkitici mide bulandırıcı anlamına gelir.

Heinrich Mann'ın Uyruk romanı çağımız insanının politik-psikolojisinin kritiği bakımından yüzyılın yaratısı (ya da romanı) olarak tanımlanabilir.

Uyruk, salt bir edebiyat yapıtı değil, aynı zamanda, tarihin bu çok önemli döneminde ve de özellikle Almanya pratiğinde, otoriter karakterlerin yetiştirilişini sergileyen bir kronik, bir tarih, bir psikoloji araştırmasıdır. Hem de, ne psikanalizin ve ne de Frankfurt Okulunun daha pek öyle ortalarda bulunmadığı bir tarihsel dönemde.

Romanın "kahramanı" Diederich Hessling'in, ilk çocuklu-

ğu ve gençlik yılları 1890-1897 yılları arasında geçer. Buna göre romanın başkişisinin 1868-70 yılları arasında doğduğunu varsaymak olasıdır.

Bu zaman dilimi Kayzer Wilhelm ile "çelik ve kan"ı simgeleyen Başbakan Bismark dönemlerini kapsar. Gene aynı dönemde Alman Sosyal Demokrat Partisi büyük gelişmeler yapmış; Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, Kautsky, Bernstein ve hatta Lenin yaşamıştır...

Romanın bütünü 1840-1914 yılları arasındaki zaman diliminde geçer. Bu zaman dilimi, 1870-71 Alman Birliğinin kurulması ve sonraki 1870-1914 yılları, büyük dünya savaşının ön hazırlık dönemleridir. Tüm bu evreler boyunca, Junkerlerin, militarizmin, merkezi bürokrasinin, liberal-monopol burjuvazinin birbiriyle bütünleşmesi sürer. Modern-rasyonel bir devlet aygıtı ve bunu besleyen toplumsal kurumlar oluşturulur. Merkezi bürokrasi, hemen hemen tümüyle monopol kapitalizmin denetimi altına girer. Liberal burjuva parlamentarizmi giderek biçimsel bir nitelik alır.

Ataerkil aile, üretim-çalışma alanları (özellikle fabrikalar), din-kilise, militarizm, gibi tüm toplumsal kurumlar merkezi bürokrasinin istemleri ve gereksinmeleri doğrultusunda yeni tip bir yurttaş *uyruk* yetiştirmeye (üretmeye) başlarlar.

Ve tüm toplumsal kurumlar merkezi bürokrasinin denetiminde "*ulus okuluna*" (Schule der Nation) dönüşür. Ve "*annelerin ninnilerinden*", çocuk yuvalarına, üniversitelerden, kiliselere, genelkurmay bildirilerine kadar her şey aynı mantık-mentalite paydası altında toplanan -uyrukların yetiştirildiği- bir "ulus okuluna" dönüşür... (Wolfgang Emerich).

Bu "*ulus okulu*" mezunları aynı üniformayı giymeseler bile birbirlerine olan benzerlikleri ayrıcalıklarından çok olmaya başlar.

Heinrich Mann, yeni bir çağın dönümünde ortaya çıkan bu yeni ortalama Alman insanını, "Uyruk" romanı kahramanının yaşam öyküsünü yazmaya 1906 yılında başlamıştır. Başka türlü

bir söylemeyle Mann, Berlin kahvelerinde, bulvarlarında gördüğü değişimi, bu yeni "insanı" anlamak ve anlatmak için gerekli gördüğü malzemeyi toplamaya 1906 yılında başlamıştır. Bu malzeme toplamı dönemi oldukça uzun sürmüş ve Uyruk romanı, ancak 1912 yılında yazılmaya başlanmış, 1914 yılında tamamlanmış; Dünya savaşının başlamasından ve Almanya'nın savaşa katılma kararı vermesinden iki ay önce "Zeit im Bild" Gazetesinde yayınlanmaya başlamış; fakat savaşın başlamasıyla yayın durdurulmuş. Buna karşı, Rusya'da romanın Rusça yayınına başlanmış; 1914 yılında Ocak-Ekim ayları arasında "Sowremenny Mir" dergisinde yapıtın tümü yayınlanmış; ve sonra da 1915 tarihinde iki cilt halinde kitap olarak bastırılmıştır.

Almanca basımı oldukça gecikmiş, bu arada Manı'ın dostu, yayıncı Kurt Wolff, yazarın kızı Henriette Maria Leonie'nin doğumu nedeniyle 10 adet özel baskı yapmış; ancak, savaşın bitmesi ve Ocak 1918'de sansürün kalkması üzerine yapılan baskı, altı hafta içinde 100 bin satmış roman kısa bir zaman dilimi içinde efsaneleşmiştir.

Mann, Uyruk romanında , Wilhelm döneminin "süper realist" bir araştırmasını sergilemiştir. Roman, yeni Alman insanının toplumsal bilincini, vicdanını, moral anlayışını, psişik yapısını gözler önüne sergilemekte son noktayı koymamış, tersine benzer psikolojik çalışmaların yapılması gereğini gösteren ilk adımı atmıştır. Manın, yeni politik-psikoloji ile geleceğin trajedisini, traji-komik biçemde göstermiş ve ne yazık ki, bu yaratıcı öngörü, sonradan gerçek tarih olarak, gerçekten de yaşanmıştır. Roman kahramanı Hessling'in, yapıtın son sayfalarında, Kayzer Wilhelm için yapılan anıtın açılış konuşması ile, bir kaç on yıl sonra, Hitler'in benzeri toplantılardaki söylevlerini birbirinden ayırmak bugün bile pek kolay değildir.

Mann'ın yüzyılın başında tanımladığı "*ortalama Alman*", Nietzsche'in "*üstün insanının*" negatif bir karikatürüdür. [84] Bu karikatür anti-insanı, Alman merkezi bürokrasi kurumları toplumsallaştırmış ve yetiştirmiş, Mann da, bunun politik-psikolo-

jik romanını yazmıştır.

Konuyu biraz daha somutlayabilmek amacıyla yeniden romana dönüp, küçük bir kaç anımsatma yapmanın yararı olabilir.

Yapıtın ilk bölümünde romanın kahramanı Diederich Hessling, otoriter-ataerkil bir kâğıt fabrikatörünün uysal-korkak ve sürekli olarak düşler içinde yaşamayı yeğleyen yumuşak başlı bir oğlu olarak görülür.

Bu son kerte katı ataerkil aile havası içinde geçen okul öncesi döneminde çocuğa ilk eğitimi ve ilk kişilik deformasyonunu otoriter baba verir. Baba, toplumsal, ekonomik, dinsel, politik güçlerin aile içinde uzantısı, "devletin bir tür ajanı" olarak çıkar çocuğun karşısına... Babanın otoritesi gelenekseldir; kutsaldır; ve tartışılamaz. Babadan içtenlikli bir tavır, bir sevgi beklemek boşuna bir çaba olur. Baba, sürekli olarak disiplin ve itaat ister; ve bekler. Ve bunun için de sürekli olarak kaba şiddet uygular. Kayzer'in aile içindeki izdüşümü olarak kendini algılayan baba, gücünün yettiği her bir yerde, ailede fabrikada herkese ama özellikle işçiler ve kadınlar gibi, toplumsal güçten yeteri payı alamamış, zayıflara sürekli şiddet uygular. Örneğin, baba kızgın olarak eve döndüğü ya da çocuğun kendisi bir kabahat yaptığı (daha doğrusu kabahat yaptığını sandığı) zaman, roman kahramanı Hessling, babasının, keyfi yerine gelene değin, karşısında durmayı ve onun kendisini dövmesini beklemeyi öğrenir.

Ve bu eğitim-toplumsallaştırma süreci içinde ve daha yaşamının en ilk yıllarından itibaren çocuk, her türlü haşarattan daha çok babasından korkmayı ve buna karşın gene de babasını sevmeyi (daha doğrusu sevmek zorunda olduğunu) öğrenir... Ve bunun daha da trajik yanı, *çocuk babasını gerçekten de sever...*[85]

Ancak gene bu uysal çocuk, biraz ileri yaşlarda, babası aracılığıyla öğrendiği ve edindiği bu otoriteryan (Adomo), sadomazoşist (E.Fromm), tahripkar (destruktif) kimliği kendisinden daha zayıflara, kendi aile ilişkileri içinde anasına, kız kardeşlerine, çalışma ortamında fabrika işçilerine karşı uygulamaya başlar... Bu tür davranışlar tüm ekonomik-toplumsal ve hatta cinsel alan-

ları kapsar. Mann, çocuğun ataerkil aile içindeki toplumsallaştırılma serüvenini psikanaliz kuramının gelişmesi ve yaygınlaşmasından önce ve Freud'dan çok daha ileri ve atak bir tavırla belirlemiş, olayı bir "aile içi sorun" olarak görmemiş, bu süreci tüm toplumsal yapının bir parçası olarak göstermiştir. Ve Uyruk romanında vurgulanan aile içindeki (latent-primer) toplumsallaştırmayı, okul, kilise, ordu, fabrika, hukuk ve diğer devlet kurumlarındaki ikilcil-manifest politik toplumsallaştırma ile bütünleştirmiştir...

Roman kahramanının toplumsallaştırılmasının ikinci önemli aşaması okulda başlar. Burada artık salt otoriteryan karakterin pekiştirilmesiyle kalınmaz, buna ideolojik içerik ve boyutlar da eklenir. Çocuk tüm toplumsal otoriterelere karşı koşulsuz bir boyun eğmeyi-itaati öğrenir.

Romanda kadınların özel aile yaşamları dışında kendilerine özgün yaşama ve çalışma alanları pek yoktur. Kadının "doğal rolü" analık-kadınlıktır. Romanda, kadınlar genel olarak "ana", "kız çocuk", "kız kardeş" vb. olarak tanımlanırlar. Ve her koşulda erkekler için çalışırlar, erkekler için yaşarlar; erkeğin eklentisi konumundadırlar... Ana, kocası, oğlu (ve bu arada diğer çocukları için), kız çocuk babası, erkek kardeşleri için; kadın kocası için vardır; yaşar; çalışır...

Romanda kadınların mesleklerinden ve eğitimlerinden pek sözkonusu edilmez. Bir anlamda kadınlar mesleksiz ve eğitimsizdirler. Konumlarını doğal rolleri belirler. Cinsel yaşamları sözkonusu olmaz... Kadınların kendi özgün adları bile pek de öyle sık kullanılmaz... Ana, kızkardeş, eş diye tanımlanırlar...

"*Olgunlaşma*" süreci içinde Hessling, yaşamda erkeklerden/babalardan oluşan güçlüler ve "diğerlerinin" bulunduğunu öğrenir... Otorite, hep yoğun bir korku ile birlikte vardır. Elinde otorite tutanların hep büyük bir korku ile birlikte yaşadıkları görülür. Baba, papaz, fabrikatör, doktor, subay, Kayzer, vb. hem, hep korkuturlar ve hem de korkarlar... Ve otorite, şiddet uygulama yetkisini-hakkını birlikte getirir. Yarışmacı toplumlarda, oto-

riteyi elinde tutanların, kendilerine yapılmak istenen şiddeti göğüslemek ve ellerinden geldiğince başkalarına-daha zayıflara benzer şiddet uygulamak hakkı ve hatta zorunluluğu vardır.

Romanda, eğitim kişilerden değil, kurumlardan öğrenilir; aile, okul, fabrika, kışla, mahkeme, devlet aygıtları, vb. gibi.

Roman kahramanı Hessling, bu tür toplumda bir tür yaşam savaşı verebilmek ve ayakta kalabilmek için, ne türlü yollardan ve nasıl ilişkiler kurması gerektiğini, dost-düşman koordinatlar sistemi oluşturmanın inceliklerini, eski feodal-aristokratlarda var Barmin'den öğrenir. [S6] Ve aldığı öğütler sonucu, Hessling, hem "düzen düşmanı" Sosyaldemokratların ve hem de Kayzer'in çevresi ile dostluk ilişkileri kurar. Sosyaldemokratlar ile birlikte işsizliğe-yoksulluğa karşı yapılan yürüyüşlere katıldıktan sonra, gidip soyluluğun erdemleri üzerine konuşur ve sonra da Kayzer'in sağlığına içer...

Uyruk *romanı hangi prognozu (geleceği) belirler?* Heinrich Mann, uyruk karakterini ve zihniyetini sergileyerek, Freud'un Oedipal, Fromm'un sado-mazoşistik ve Adomo'unun otoriteryan karakterlerinden önce, potansiyel faşist, anti-demokratik kişiliği belirlemiştir. Bu nedenle de Mann için, iyi bir yazar olmasının ötesinde, politik bir peygamber olduğu da söylenmiştir. [S7]

Mann, gerçek kimliği kahverengi, siyah üniformaları içinde ortaya çıkmamış faşist karakteri daha ana-rahmindeyken tesbit edebilmiştir. Kayzer döneminin uyruk tipi, Nazi döneminin parti üyesi ve yandaşı (Mitlaufer) oluvermiştir... Uyruk romanı, otoriter toplumlardaki politik yaşamın, eğitimin, politik toplumsallaştırma sürecinin analitik-estetik sergilenişidir. Mann, 27 Mayıs 1949 tarihinde, Karl Lemke'ye yazdığı bir mektubunda, "*ben, her şeyden önce Almanya'da gördüğüm gerçekleri yazdım*" demiştir.

Burada, genelde insanın, özelde Alman erkeğinin, aile-reisinin, baba, öğretmen, din-adamı, komutan, Kayzer (ya da Führer) olarak, "doğal rolleri" için eğitilmesi, yetiştirilmesi, politik

toplumsallaştırılması sözkonusudur.

Uyruk dolaysız faşist midir? sorusunun yanıtını hemen "evet" olarak vermek belki çok kolay değildir. Ancak, "uyruk", bir gün karısına, *"en önemlisi ırktır ve ben oğullarımdan Kayzer'e karşı sorumluyum..."* diyecek kadar "bir şeydir". [88]

Mann'ın uyruk zihniyetini çıplak faşizmden ayıran sınırın onda faşist pratiğin bulunmaması olduğu vurgulanır. Ancak Nazi Partisi (ya da benzeri partiler ve kuruluşlar) oluştuktan sonra, kendine özgü bir kimliği (identifikasyonu) olmayan ve bunun yerini hep yedek kişiliklerle dolduran "uyruklar", şaşırtıcı bir biçimde Nazi Partisi üyesi ya da yandaşı oluvermişlerdir. Genel kanıya göre, Hessling de yaşasaydı -en kısa zamanda Nazi Partisi üyesi olurdu. Ama gene de bu denli önemli konularda kesin kararlardan kaçınmak gerekir.

Psikanaliz söylemiyle toparlamaya çalışırsak, bireysel narsizm hızla nasyonel narsizm ile bütünleşmiş ve küçük insan, Führer'inin yönetiminde kendisini çok daha büyük bir güvence içinde hissetmeye başlamıştır...

Herbert Ibering, *"Bizler, 1918'de bu "uyruk" romanını bir güldürü (Satire) olarak okuduk ve 1933 yılında, kanlı bir gerçek olarak yaşadık; bu nedenle de yazarlarımızın faşizm öncesi dönemde uyuduklarını söyleyemeyiz ama yazılanları biz okumamıştık."* diye yazmıştır. [89]

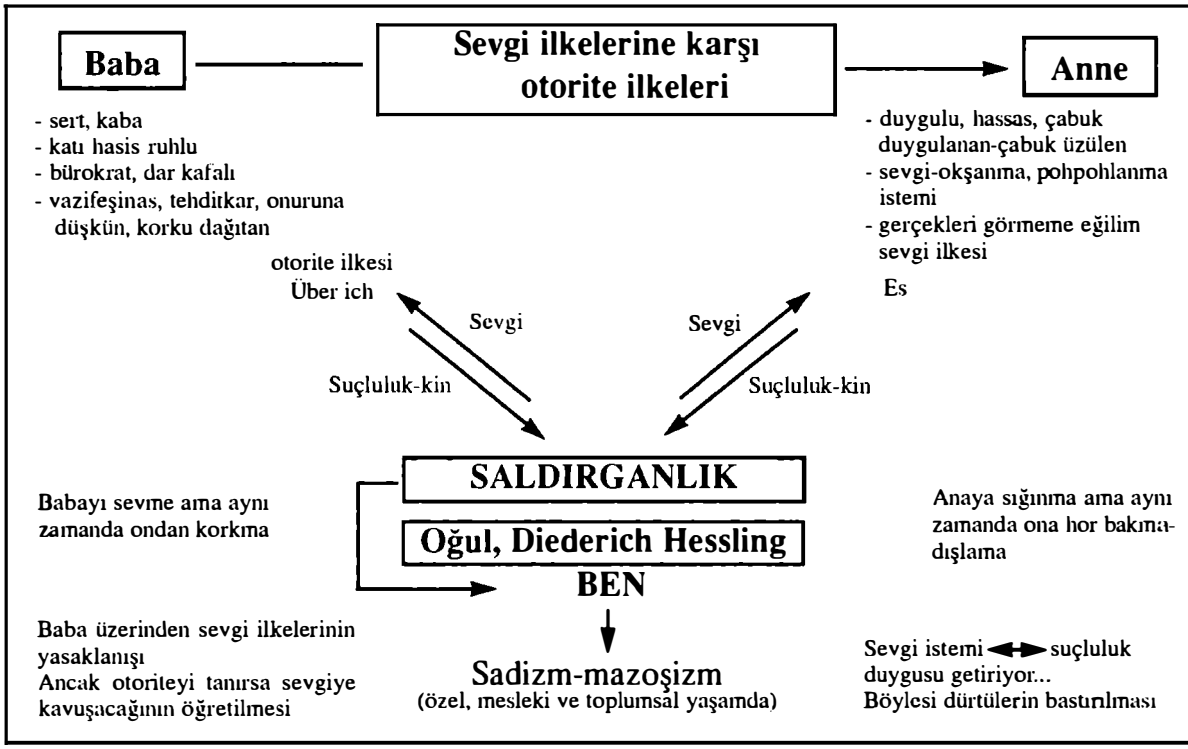
Kurt Tucholsky, *"Uyruk'da yazılanların, -yazarın düşmanlarının aksine-, hiç abartılmamış olması sanatçının dahiyane uzak görüşlülüğünü gösterir. Ben bu kitabı imparatorluğun anotomi atlası şeklinde övdüğümde, sağ taraftan bana şöyle karşı çıkılmıştı: "böyle bir şey yoktur-olamaz..." Karikatür, parodi-taklitçilik, satire, hiciv ve ben de onu mütevazi bir fotoğraflama olarak tanımlıyorum. Gerçekte ise durum çok daha kötü..."* [90]

Heinrich Böll, 1969 tarihinde, *"Uyruk'da, günümüze kadar uzanan Alman küçük ve orta büyüklükte kent toplumunu izlemek mümkündür. Görünüşte tarihsel olan bu romanı güncel-*

leştirmek için birkaç küçük değişiklik yapmak yeterli: tüm "ulusal" olanın, "dinsel"in sözde-ideallerin güçlü-dünyasal-maddesel burjuva çıkar topluluğu yararına kullanılması, iki yüzlü moralli ve itirazsız uyruk olan bu toplum, hümanist değerlere, sosyal ilerleme ve her türlü kurtuluşa da kuşkuyla bakmakta. Uyruk'u yeniden okuduğumda hayretler içinde kaldım ve korktum: Kitabın yayınlanışından elli yıl sonra hâlâ bir uyruk toplumunun baskıcı modelini görmekteyim." [91]

Anlatmaya çalıştıklarımızı, Almanya örneğinde ve "Uyruk" romanının yol göstericiliğinde bir kez daha gözle görülür biçimde toparlamaya çalışırsak (Tablo):

Erken çocukluk dönemindeki toplumsallaştırma sürecinde otoriteryan karakteri belirleyen mekanizmalar[9]

4.2

BİRİNCİL ve İKİNCİL (Latent-Manifest) POLİTİK TOPLUMSALLAŞTIRMA SÜREÇLERİ...

15.yüzyılda yaşamış İspanyol hukukçu ve eğitimcisi, St. Bernardo'ya göre, eğitimin, toplumsallaştırmanın ya da daha özgün bir tanımlamayla, insanı ***"olgunlaştırmanın"*** amacı, insana (bireye), *diz çökmesini, onurunu pazara çıkarıp satmasını, kişiliğini, yüz ifadesini, mimiklerini yeniden düzenlemesini, dilini tutmasını, yürüyüşünü ayarlaması, gülmesini ve sırıtmasını dizginlemesini ve sıklıkla avucunu yalamayı bilmesini...* öğretmektir. [93]

Burada, eğitim ve "olgunlaştırma", disiplin, itaat-boyun eğme, sadakat gibi aynı anlamlara gelmekte ve temel sorun, "küçük vahşinin" (çocuğun), aile içinde, okulda, çalışma alanlarında, din ve diğer tüm devlet kurumlarında, eğitilmesini (koşullandırılmasını), kişiliğinin denetim altına alınmasını içermektedir.

15.yüzyıl İspanya'sından günümüze değin geçen 500 yıllık bir dönem süresince, insanın eğitim, olgunlaştırma ve toplumsallaştırma mantığında, St. Bernardo'nun yaptığı tanımlamadan bu yana pek de önemli bir değişiklik olmamış gibidir... Örneğin, kolayına yadsınmayan bir anlatımla, Beck'in savına göre, *politik toplumsallaştırma, politik düzenin belirlediği* (ve/veya değiştirmeyi öngördüğü), *politik davranışları etkileyecek, yönlendirecek, normları ve tavırları dolaylı ya da dolaysız yollardan insana kavratma ve özümletme süreci* olarak tanımlanmaktadır... [94]

Bugün bile, hemen hemen tüm politik düzenlerde, insanların toplumsallaştırma sürecini belirleme gücünü ellerinde tutanlar, genelde, insana hep olumsuz (negatif) ve potansiyel suçlu bir varlık olarak yaklaşırlar. Yöneticiler için, yönetilen ya da yönetilicek olan insan, hep şeytanın veya bencil (egoist) dürtülerin etkisi altında bulunan ve (her ne pahasına olursa olsun) eğitilmesi, olgunlaştırılması ve bu nedenle de sürekli disiplin, denetim

ve hatta şiddet altında tutulması gerekli bir "potansiyel tehlike" olarak tanımlanır. Ayrıca, tüm din kitapları da tanrı tarafından yaratıldığını savunmalarına ve neden tanrının bu denli kötü bir canlı yarattığını açıklamamalarına karşın, insana hep "suçlu" önyargısıyla yaklaşmışlar ve gene insanın en doğal arzularının-istemlerinin bile bastırılmasının -anlaşılması çok zor- bir tanrı buyruğu olduğunu söylemişlerdir.

Kapitalizm, dünya ölçeğinde bir sosyal-ekonomik formasyon olma sürecinde, ekonomik politikasının yanında, temel ideolojisini, uyguladığı politik (kitle) psikolojisinde yoğunlaştırmış; ve denetleyebildiği toplumların insanlarının, davranışlarının, beklentilerinin, duygularının, düşüncelerinin, ve diğer psişik yapılarının, yönetimin belirlediği "*oyun alanlarında*" kalması için insanları toplumsal bütünleşmeye, kitle içinde eritmeye, özümlemeye özen göstermiştir. Bu tür bir politika içinde kapitalizmin etki alanları içinde kalan hemen hemen tüm toplumlarda insanlar psişik-kültürel bir tek düzeliğe indirgenmeye (türdeşleşmeye) başlanmışlardır.

Bu evrensel koşullarda ve özellikle de kitle iletişim araçlarının dağıttığı kitle kültürü üzerinden, kapitalist sistemin normları ve standartları, kültür ve diğer değer ölçüleri, ahlak anlayışları ve diğer gelenekler-töreler ve hatta tanrı buyrukları (ya da psikanaliz söylemiyle "üst-ben" (Über-ich, Super Ego) olarak insanlara özümletilmeye çalışmış. Ve -ne yazık ki- bu sapık kültür mantığı gerçekten de özümletilmiştir.

Burada bizzat birey'de yaratılan psikolojik bir *iç-denetim* mekanizmasıyla, toplumsal kurumlar aracılığıyla oluşturulan, *dış-toplumsal-denetim* birbirlerini sürekli olarak yeniden üretmişler, potansiyelize etmişler ve insanların verili toplumsal normları-standartları "*içtenlikle*" ve büyük bir sorun çıkarmadan ve mümkün olduğunca "*kendiliğinden*" özümlemelerini sağlamışlardır.

Bu süreç içinde, insanlarda geliştirilen, sorumluluk, boyun eğme, sadakat, görev bilinci, korku, suçluluk duygusu gibi do-

ğal insan psikolojisine yabancı ve hatta (ters ve hastalıklı) yapay normlar-değer ölçüleri gelişirken, sevgi-aşk, umut ve haz duyabilme, mutlu ve hatta orgazm olabilme duygu ve yetenekleri söndürülmüştür.

Bugün rastlanılan hemen hemen tüm ruhsal şikayetlerin, yaşantı bozukluklarının, depresyonların, nörozların ve şizofrenlerin temelinde, her zaman nedeni kolayına anlaşılamayan-çözümlenemeyen bir garip korku ve suçluluk duygusu bulunmaktadır. Ve hemen hemen tüm psikanaliz literatürü, bu anlaşılması zor (ya da çok kolay) suçluluk ve korku duygularının neden-sonuç ilişkileriyle doludur.

Her şeye karşın, bugün bile, bireyin-özellikle de çocuğun ve gencin-genel ve politik toplumsallaştırma süreçlerini, kabul edilebilir, bir bütünlük içinde açıklamaya çalışan ve genel kabul gören bir kuram pek bilinmemektedir.

Sorun, genelde reel toplumsal düzenlere ve bunun kurumlarına karşı alınan ya da alınması gereken tavırlardan kaynaklanmakta. Toplumsal düzenlere ve bunların kurumlarına eleştirel tavır almayanlar ile alanların, insanın toplumsallaştırma sürecine bakışlarında önemli yöntemsel ve hatta ideolojik farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal düzeni ve bunun kurumlarını değişmez ve hatta eleştirilmez, bir tür "tabu" olarak görüp, bireyin, bu kurumlara uyumunu, bunların öngördüğü normlar-standartlar ve değer sistemlerine -sorun çıkarmadan uyuşmasını, özdeşleşmesini savunanlar, toplumsallaştırma olayını bir kimlik arayışı, bir özdeşleşme (identification) süreci olarak görmektedirler. Buna göre, toplumsallaştırma süreci, yetiştirilmekte olan çocuğun, kendine örnek olarak değişmez ve tartışılmaz olarak kabul edilen toplumsal normları-standartları benimseme ve onlara benzemeye çalışma süreci olarak tanımlanmaktadır.

Böyle bir yaklaşım süreci içinde olanlar, toplumu, tüm kurumlarıyla değişmez ve harmonik bir model olduğu görüşünden (önyargısından) hareketle, toplumsallaştırma olayını bir genel

özdeşleşme (ve tabii özümlenme), bir kimlik arayışı sorunu olarak kabul etmekte ve ortaya çıkması olası sürtüşmeleri- uyumsuzlukları (genel olarak) bireyin sorumlu olduğu hastalıklı kimlik krizleri olarak tanımlamaktadır.

Buna karşın, reel toplumsal duruma ve bunun kurumlarına, normlarına, standartlarına, rol dağılımlarına ve bu roller arası ilişkilere, eleştirel tavırla yaklaşanlar, toplumsallaştırma olayını, yönetimlerin denetimindeki politik-ideolojik ve de özellikle kültürel, psikolojik bir tür güç mücadelesi ve bunun zorunlu sonucu olarak ortaya çıkan ve bireyin psişik yapısının-kişiliğinin bir tür (de)formasyon süreci olarak değerlendirme eğilimindedirler.

Toplumsal yapıya ve bunun kurumlarına eleştirel yaklaşanlar, çocuğun eğitim ve olgunlaşma sürecini, ***resmi ideolojinin*** toplumun bu yeni ve genç üyesine özümletilme olayı olarak görmekte ve bu nedenle de, genel toplumsallaştırmayı gerçekte tam da komplet bir ***politik toplumsallaştırma*** süreci olarak tanımlamaktadırlar.

Olası tüm karşı çıkmalara karşın, toplumsallaştırma sürecinin, çocuğun otoriteryan ya da anti-demokratik bir kişilik (karakter) doğrultusunda "olgunlaşmasına" yönelik bir eğitim ve öğrenim sürecini içerdiğini gösterecek yeterli bilgi ve deney birikimi vardır elimizde. Ayrıca, genel toplumsallaştırma sürecinde çocuğa uygulanan baskının ve onu boyun eğmeye, itaate zorlamanın ve giderek bunları moral sorun konumuna getirmenin hem psişik aksaklıkların ve hem de anti-demokratik otoriteryan kişiliğin (karakterin) ortaya çıkmasına ve gelişmesine etkisi de yeterince bilinmektedir.

Bu nedenle, bireyin-çocuğun toplumsallaştırma sürecini, politik toplumsallaştırma olayı olarak tanımlamayı -hiç de eğitime politika karıştırmak olarak - değerlendirmemek gerektiği kanısını paylaşıyorum.

Kesin bir ayrım yapmak pek kolay olmasa da, çocuğun, politik toplumsallaştırma sürecini, *birincil* (örtük) ve *ikincil* (asıl-belirgin) toplumsallaştırma süreçleri olarak iki alt kümede

toplayarak tartışmaya açmak, konuyu açıklamaya biraz daha yardım edebilir. [95]

Burada hemen bir kavram açıklamasını gündeme getirmek kaçınılmaz olmaktadır: Burada vurgulanan "örtük politik" toplumsallaştırma olayını sözcük karşılığı olarak almamak ve çocuğun (ya da gencin) gelişim sürecinin yoğun bir politik eğitimden geçirilmesi olarak değerlendirmemek gerekir. Burada altı çizilmek istenen olgu, çocuğun aile içinde başlayan eğitim süreci boyunca öğrendiği -özümlediği (daha doğrusu özümletildiği) normlar, değerler ile özdeşleştirilmeye çalışıldığı kişilikler ve kurulmak istenen insanlar arası ilişkiler sistemi ileride çocuğun, açık, çıplak ya da belirgin politik toplumsallaştırma sürecinde ortaya çıkacak politik davranışlarını etkilemesi olayıdır.

Burada, Uyruk romanı örneklemesini bir kez daha anımsarsak: Küçük çocuk Hessling'in otoriter babaya karşı olan duygusal tavrı, sonradan fabrikatör-Hessling'in, Kayzer'e ve diğer tüm toplumsal güçlere karşı olan otoriteryan, anti-demokratik tavrını belirlemekte ve bu toplumsal karakter sonra da Hitler'in Alman halkı tarafından desteklenişinin "gizini" sergilemektedir. Kuşkusuz bu tesbit salt Almanya için geçerli değildir. Çocuklara her gün ezberletilen "*Türkün, doğruyum, çalışkanım...*" ilkeleri sonraki yıllarda "*En büyük Türk*" ile "*Baba bizi kurtar*" ikilemleri gene benzer bir eğitimin değişik görünümleri olarak ortaya çıkarlar.

Örtük ve belirgin politizasyon arasındaki yoğun ilişki, birincil ve ikincil politik toplumsallaştırma süreçlerinin irdelenmesiyle biraz daha açıklık kazanabilir.

B*irincil (-örtük-) politik toplumsallaştırma süreci*,[96] temel politik kişiliği-karakteri belirler. Bu temel kişilik, erken çocukluk döneminin en ilk biçimlenme (formasyon) kalıplanma günlerine kadar uzanır. Otoriteryan karakterin en ilk ön-biçimlenmesi bu dönemde oluşmaya başlar. Somutlamaya çalışırsak, kimi karşılaştırmalı kültür ve etnoloji araştırmalarının da yardımıyla, bu zamanı çocuğun sıkı sıkıya kundaklandığı (toplumlar-

da) doğumun ilk günlerinden sonraki evrelere kadar indirgemek olasıdır. Örneğin, çocuğun sıkıca kundaklanması değişik toplumlar, hatta aynı toplumun değişik kültürlü alt gruplarınca -dolaylı ya da dolaysız yollardan- geçerli toplumsal bilincin oluşması yönünde farklı biçimlerde de olsa, benzer bir içeriğe gönderme yapmaya olanak verecek biçimlerde yorumlanmaktadır. Örneğin Rus köylüleri, çocukların sıkıca kundaklanıp, rahat hareket özgürlüğünün kısıtlanmasını, onun, ileride, kendisini tutsak edebilecek yaralanmalardan, olumsuz yaşantılardan kurtulmasını öğrenmesi için en ilk bir eğitim-disiplin aşaması olduğunu söylerken, Zuni yerlileri, çocuğun daha doğar doğmaz, erdemli olmanın yollarını öğrenmesi için, kundaklanmasının gereğini vurgulamışlar, buna karşın Polonyalı köylüler, aynı etkinliğin-önlemin, çocuğun, ileride "güçlü bir karakter" edinmesinin ilk dersleri olduğunu söylemişlerdir. [97]

Ayrıca, Afrika Anakarası'nın çeşitli yerli toplulukları, ileride kendi yaşamlarını kendilerinin kurabilmesi için özellikle kız çocuklarının, otoriter ve saldırgan yetiştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. [98]

Birincil-örtük politik toplumsallaştırma sürecinin özünü, aile-içi eğitim oluşturur. Ya da daha doğru bir söylemle, aile-içi eğitim ve olgunlaştırma dönemi, çocuğun birincil-örtük politik toplumsallaştırma sürecinin temelini belirler. Burda, çocuk, çok kez ve tüm ayrıntılarıyla şiddeti (zorbalığı) tanır. Salt duygusal-ruhsal yanıyla değil, fizik-biyolojik boyutlarıyla da şiddeti öğrenir. Dahası, gene aynı zaman dilimleri içinde, yüzde otuzlara-kırklara varan oranlarda, çocuklar, aile-içi ortamda, bizzat babalarının ya da en yakın akrabalarının, cinsel tecavüzüne maruz kalırlar.

Bu olguyu somutlamak gerekir. Federal Almanya Tabibler Birliği'nin resmi yayın organı *Deutsches Arzteblatt*'ın 1987 yılı 21. 23. ve 24.. sayılarında yer alan bir dizi habere ve diğer resmi verilere göre, [99] salt Federal Almanya'da yılda ortalama 300 bin çocuk cinsel tecavüze uğramaktadır. Kuşkusuz ilk bakışta

bunda yeni ve çarpıcı bir yan görülmeyebilir. Ve gerçekten de, küçük çocuklara cinsel saldırı yeni bir şey değildir. Bu şiddet biçiminin tarihsel kökenleri yüzlerce, hatta binlerce yıl gerilere kadar gider; ayrıca Federal Almanya'ya özgü bir durum değildir, tüm dünya topluluklarını kapsar; ve dahası asyatik, kırsal kökenli topluluklarda bu tür ilişkiler günlük yaşamın doğal bir parçası haline gelmiştir.

Ancak bu kez sergilenen gerçekler, şimdiye değin bilinenlerden biraz değişiktir. Yakın zamanlara değin sistematik şiddetin en temel dölyatağı olan "kutsal aileyi" korumayı görev sayanlar, çocuklara karşı yapılan saldırıların hep "kötü yabancılardan" kaynaklandığını savuna gelmişlerdir. Son zamanlarda yayımlanan bilgiler ve resmi veriler, bu "kötü yabancıların" çocukların ailelerinin çok yakınlarından, hatta içinden kaynaklandığını ve çok kez de, tecavüz edenin bizzat çocuğun babası olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, cinsel tecavüze uğrayan bu çocuklar, yüzde 80-90 oranında, bizzat kendi babalarının yada babalıklarının saldırılarına maruz kalmaktadırlar.

İçinde yaşadığımız toplumsal yapılanmaların bu en temel kurumunun patalojik anatomisini bir kaç sayısal ve bulgusal veriyle sergilemeye çalışırsak: Federal Almanya örneğinde, yılda, 14 yaşından küçük -ve çoğunluğu 10 yaşının altında- 300 bin çocuk cinsel tecavüze uğramaktadır. Yansıtılan bu sayının bile, buzdağının görünen parçası olduğunu herkes bilmekte; gerçek sayılar bunun çok ötelerine uzanmaktadır.

Bu 300 bin çocuğun, 250 bin kadarını, 14 -ve özellikle 10- yaşın altındaki kız çocukları oluşturmaktadır. Ve burada, adli dosya kayıtlarına göre "suçlu", hekimlere göre "hasta" (ve/veya alkolik, asosyal) ancak toplumbilim ve politik-psikoloji verilerine göre, sistematik-yapısal şiddetin aile içindeki temel ögesi normal "baba", yüzde 80-90 oranında kendi çocuklarına cinsel saldırıda, tecavüzde bulunmaktadır.

Aile içi cinsel tecavüz "ilişkilerinin" üçte biri, birden çok kereler tekrarlanmakta, önemli bir bölümü süreklilik kazanmak-

tadır.

Analar, -kocaları konumundaki- babalar ile çocukları arasındaki bu cinsel ilişkileri çok kez, ya da hemen hemen her zaman, yakından bilmekte; ancak, devleti, yasaları, dini, ekonomik güvenceleri ve gücü arkasına alan ve gerçek bir kaba şiddeti-zorbalığı temsil eden "kutsal aile babasına" karşı gelememekte, olayı kaderci bir yaklaşımla kabullenmekte, toplumsal skandallardan çekinmektedir.

Ayrıca, çocuklar da, babaları ile aralarındaki güç dengesizliği, onlara karşı duydukları bağlılık-bağımlılık, kandırılma ve çok kez görüldüğü gibi, çıplak tehdit ve şiddet gibi nedenlerden, bu tür davranışlara boyun eğmeye zorlanmaktadır...

Bu tür cinsel tecavüzlerden sonra ortaya çıkan bedensel ve özellikle de ruhsal-toplumsal yaralanmalar (yaşantı bozuklukları) çeşitli kümelerde-kategorilerde toplanmaktadır.

Çocuklarda hemen, ya da kısa zaman dilimleri içinde ortaya çıkan başlıca belirtiler: Cinsel bölge yırtılmaları, ağrılar, kanamalar, hekim-hastane tedavisini gerektiren bedensel yaralanmalar ile, şaşkınlık, düş kırıklığı, kendine ve çevresine güvensizlik, aşağılık duygusu, güçsüzlük, aktivite kaybı, toplumsal-ruhsal geri çekilme, kişiliğin kendi içinde kapsülleşme-matlaşma eğilimi, okul başarılarında azalma, ya da tümüyle okulu terk etmeler; aile üyelerinden ve özellikle ana-babadan kaçma istemi, giderek artan oranlarda yoğunlaşan intihar düşüncesi ve intihar girişimleri...

Sonraki yıllarda ortaya çıkan ruhsal-davranış bozuklukları çok daha ciddi boyutlara uzanmaktadır... Bu tür bir ruhsal bedensel travma geçiren hemen tüm çocuklarda, ilk cinsel duygusal deneyimlerinin getirdiği bu yıkım, onlarda yaşamları boyunca süren bir cinsel soğukluk, cinsel kişilik matlaşması oluşturmakta, kişiliğin gelişiminde ciddi bozukluklar ortaya çıkarmaktadır. Ağır nörotik şikayetler, kronikleşme eğilimi gösteren depresyonlar sıklıkla görülmektedir.

Bu büyük bireysel-toplumsal trajedi, gerçekten, kolayca

gözardı edilemeyecek boyutlar içermektedir... Bugün, bu topluluklarda, *her üç yetişkin insandan -özellikle kadınlardan birinin, çocukluğunda bu tür bir travmayı-şiddeti* etinde, kemiğinde ve ruhunda yaşadığı düşünülürse, sorunun önemi biraz daha somutlaşabilir. Bu konuda görece yeni (Temmuz 1990) bir pilot çalışmada -Amerika Birleşik Devletleri'ndeki araştırmaları da kapsayan- ayrıntılı bilgiler sergilenmekte. Örneğin, ABD'de yapılan altı büyük araştırmada, çocuklara yapılan cinsel saldırı oranı yüzde 17 ile yüzde 28 arasında değişmektedir. Ayrıca, 800 kolej öğrencisine dağıtılan soru kağıtlarına verilen yanıtlara göre, her beş genç kadından ve her on bir erkekten biri, onyedi yaşından önce, cinsel bir saldırıya uğradıklarını ifade etmişlerdir. Başka bir araştırmada, 930 kadınla sürdürülen söyleyişlerde, kadınların yüzde 28'i 14 yaşından, yüzde 38'i 18 yaşından önce ve en az bir kez cinsel tecavüze uğradıklarını söylemişlerdir. Araştırmacıların somutlamalarına göre, çalışmayı sürdürdükleri kadınların yüzde 42'sinin 18. doğum günlerini kutlamadan önce, ve kendi istemleri dışında, en az bir kez cinsel tecavüze maruz kaldıkları belirlenmiştir.

Bu kez, Almanya'da (Hamburg yöresinde) yapılan bir pilot çalışmada, cinsel tecavüze uğrayan kız çocuklarının yaş ortalaması 9,5, tecavüz eden erkeklerin yaş ortalamaları 33 olarak saptanmıştır. (Christine Gaenslen-Jordon: Sexuellen Mişbrauch von Madchen in der Familien. Psychother. Med. Psychol. 1990-40-Juli. s. 241-247)

Yayınlanmamış, fakat 8 Mayıs 1990 tarihinde, dar kapsamlı bir bilimsel toplantıda yapılan açıklamada, F. Almanya'nın Kuzey Ren Vestfalen eyaletinde, alkol, ilaç ve diğer çeşitli uyuşturucu madde alışkanlığı nedenleriyle klinik tedavi gören kadınların yüzde 80'inde, çocukluğunda böylesi bir aile içi cinsel tecavüz olayının belirlendiğini anımsatmak isterim.

Evet, benzeri yaşantı denemelerinden sonra, çocuk- genç "olgunlaşır"... Ve, boyun-eğmeyi, disiplini, özellikle de iki yüzlü bir ahlakı özümler. Ve gene bu süreç içinde, birey-çocuk, aile

üzerinden, toplum tarafından özümlenmeye başlanır. Sonunda çocuk toplumla bütünleşir. Ve bu nedenle de bu süreç içinde, çocuğun kişiliği salt en küçük ögelerine kadar parçalanmakla kalmaz, -kişiliğin bu parçalanma sürecine yöndeş olarak- içinde yaşadığı düzene kayıtsız-koşulsuz bağlanır ve teslim olur. Bireysel yönelimlerini, heyecan, haz eğilimlerini yitirir; kendini tümüyle verili toplumsal normların, kuralların akışına, mantığına bırakır.

Birincil temel politik kişilik ya da anti-demokratik toplumsal karakter, hemen hemen her zaman erken çocukluk dönemlerinde biçimlenmeye başlayan ve çocuğun "kendine özgü" yeteneklerinin, toplumsal gereksinmeler ve beklentilerle olan karşılıklı etkilenimişinden ortaya çıkar... Ayrıca, burada, çocuğun içinde yetiştiği koşulları içeren reel toplumsal tarihsel boyut ile, onun, kişiliğinin kendi öz-yaşam öyküsünün verilerini-yaşantılarını-anı ve deney birikimlerini içeren zamansal boyutu, birbirlerini etkileyerek yeniden üretecek bir bağımlılık içinde düşünmek gerekir... Tarihsel boyut ile bireysel öz-yaşam öyküsünün belirlediği zamansal boyut, çocuğun politik toplumsallaştırma sürecini belirleyen koordinatlar sistemini "çağın ruhunu"oluştururlar...

Bir kez daha anımsarsak, Franz Kafka'da aile ve eğitim sürecindeki toplumsallaştırmayı ve buna karşı kendinde oluşan duyguları şöyle anlatır:

"Anımsarım; evde olduğu kadar okulda da benliği gittikçe daha çok eritmeye çalışırlardı... Benim benliğimi kabul etmiyorlardı. Benlikle ilgili bir durum ortaya çıktı mı, bu, ya zorbalıktan tiksinmemle ya da benliği yok saymamla sonuçlanıyordu. Öte yandan, benliğimin bir yanını bastırmaya kalkınca da bu, kendimden ve alınyazımdan tiksinmem, kendimi kötü ve lanetli bulmam sonucunu veriyordu" (...) "Dünyadan niçin kaçmak istiyordum? Çünkü babam bırakmıyordu beni dünyada, kendi dünyasında yaşayayım... İşte o günden sonra ben de bu başka dünyanın yurttaşı oldum... İnsanoğlu için bir başka dünya olmadığından"

Brod'a göre, Kafka, bütün eserlerine "*Babamın Dünyasından Kaçış*" adını vermek istediğini söylemiş.[100]

Bu zaman dilimleri içinde, toplumun yönetim biçimlerinin, otoriter-totaliter ya da çoğulcu parlamenter olması, kişiliğin özündeki otoriteryan, anti-demokratik niteliği (küçük salınımların ötesinde, yazgı belirleyici boyutlarda) pek değiştiremez.

Bu nedenle yaşamın çok duyarlı olduğu erken çocukluk dönemlerinde biçimlenmeye başlayan birincil-örtük ya da gizil-politik kişiliğin önemi ve etkinlik alanı sanıldığından da fazladır. Ve bu örtük yapılanma yetişkinlik yıllarında da -belli ayrıntı- farklılıklarıyla sürer gider. İlerideki yıllarda, örtük politik kişilik, belirgin politik kişiliğin içinde kristalleşir ve pekişir. Ve yetişkin bireyin açık politik tavrı-davranışları olarak ortaya çıkar.

Burada herşeye karşın, bir gencin ya da yetişkinin politik kişiliğinin sonradan hiç değişmeyeceği anlamını çıkarmak doğru olmaz. Ancak, yetişkin insanın davranışlarının en temel bölümü, (buzdağının suyun altındaki asıl büyük kesimi gibi), onun, en erken çocukluk -ve aile, okul, eğitim,- dönemlerini içeren, birincil evrede belirdiğini (belirlendiğini) gözardı etmemek gerekir...

Örtük ve belirgin politik kişilikler birbirlerini karşılıklı olarak ve çok yönlü etkilerler ve ortaya çok değişik-çeşitli görünümlü kişilikler çıkar. Bunların büyük bir bölümü otoriteryan ya da anti-demokratik karakter paydası altında toplanabilir. Fakat, gene de bireyin kültür durumu, eğitim-meslek-toplumsal konumu, yaşı, ekonomik düzeyi, vb. -belli oranlarda da olsa bu temel karakteri çeşitli yönlere doğru etkileyebilirler. Ayrıca, evrensel ve/veya bölgesel-yörel kriz ya da barış dönemleri gene bu temel politik tavrı (ileri <=> geri) yönlere doğru olan devinimi yönlendirmede önemli rol oynar...

İkincil (-belirgin-) politik toplumsallaştırma süreci: Bu aşamada, temel (-örtük-) politik kişilik (-karakter-) üzerine gelişen ikincil, ancak kesin politik tavırlarını belirleyecek belirgin

politik davranışlar oluşmaya; ve gene bu süreç içinde, çocuğun-gencin, öz kimliği ile politik kimliği özdeşleşmeye başlar; örtük politik kişilik, belirgin politik kişiliğe dönüşür. [101]

Gene Uyruk romanını anımsarsak, zamanını insanlardan uzak düşler içinde geçirerek yaşayan küçük Hessling, dişli çarkların hiyerarşisine, babasının, anası ve hatta kendisi üzerinde kurduğu otoriteye "hayran" olur; ve sonra bu "örtük" (yaşantı-görgü-deneyim birikimi) politik toplumsallaştırma, fabrikanın başına geçen Hessling'de, bu otoriteyi, işçilere ve diğer yakınlarına yansıtmaya başlamasıyla açığa çıkar; ve örneğin hasta bir kadının bir kaç dakikalık bile olsa işinin başından ayrılmasına göz yumamaz; tüm psişik yapısı pervers nitelikler alır; İtalya gezisinde, eşlik ettiği Kayzer'i ile bir an gözgöze gelince tanımlanması olanaksız "haz" duyar; ve sonunda, Kayzer'in heykelini açış konuşmasında giderek açık kimliğiyle ortaya çıkan politik davranışlarıyla, birkaç on yıl sonra Nazilerin, Hitler'in gelişini tüm dünyaya duyurur...

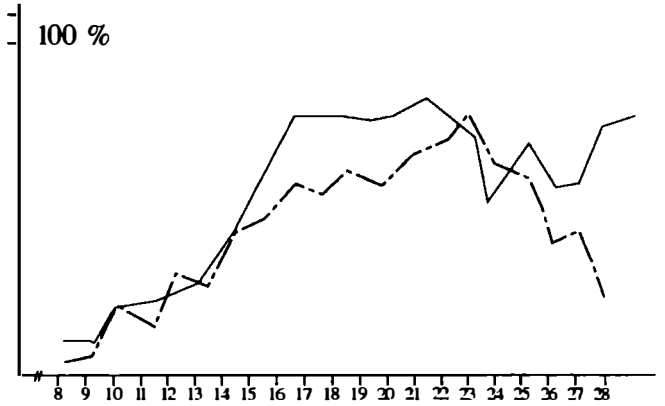
Burada belirgin politik toplumsallaştırma, bireyin politik yaşama katılımı, politik sorumluluklar alma (ya da alınama) istemi, toplumsal bilinci, önyargı, hoşgörü ve hepsinden önemlisi, toplumsal eleştiri, gibi tavırlarla ortaya çıkar.

Gene bu süreç içinde, birey, kendi örtük ve belirgin politik toplumsallaştırma kalıtını ileride oluşturacağı kadın-erkek ilişkileri, aile-birliği ve diğer toplumsal kurumlar üzerinden kendi çocuklarına ve sonraki kuşaklara aktarıp ardıllarının da örtük ve belirgin politik kimliklerini, kişiliklerini belirlemeye başlar ve kısır döngü böylece sürüp gider.

Politik toplumsallaştırma ile yaş arasındaki yoğun ilgi ayrıca araştırılmıştır. Bulgulara göre, politik angajman özellikle 8-27 yaş arasında sürmekte ve neredeyse tamamlanmaktadır. Ancak 8 yaşından öncesi çocukluk dönemlerinde, sonrası için çok önemli bir birikim oluşturmaktadır. Genel olarak 27 yaşına kadar yaş grubunda belirgin, bir kadın erkek ayrımı tesbit edilmemiştir...

TABLO

Politik-toplumsal angajmanın yaş gruplarına göre dağılımı (Preiser ve ark. 1980. s. 80)[1(2)]

Bu eğrinin oluşumunda üç önemli bölüm görülür. İlk kez 8 ile 16 yaşına kadar olan dönemde politik angajman çok hızla artmakta; 16 ile 22 yaş grubu arasında en yüksek düzeyi oluşturmaktadır... 27 yaşından sonra (o zamana değin erkeklerle istatistiki değer, önem içeren bir ayrıcalık göstermeyen) politik yan tutma kadınlarda hızla azalmakta, erkeklerde ise artmaktadır.

-Politik temel kişiliği oluşturan örtük-politik toplumsallaştırma üzerine en ilk çocukluk yaşlarından (ve hatta günlerinden) başlayan bu durum sonraki politik davranışların kesinlikle belirlemezse de önyapılandırmayı koşullar...

-İkincil politik toplumsallaştırma bireye ve onun içinde yaşadığı topluma özgü politik durum üzerinden, kitle kültürü, kitle iletişim araçlarının etkisi, vb. aracılığı ile birincil politik toplumsallaştırma ön yapılanması üzerinde oluşmaya başlar.

-Burada, kültürel durumun, eğitimin, meslek, yaş, sosyal konum, işsizlik vb. önemli rol oynar.

-Ayrıca, içinde yaşanan tarihsel dönemin/çağın, bölgesel ve evrensel konumu kriz ya da barış, ekonomik depresyon vb. tüm yapıyı olumlu ya da olumsuz yönde etkiler...

-Bütün bunların uzantısında, Ben- özdeşleşmesi ile politik-

özdeşleşmenin hem nedeni ve hem de sonucu olarak ortaya çıkarlar... [102]

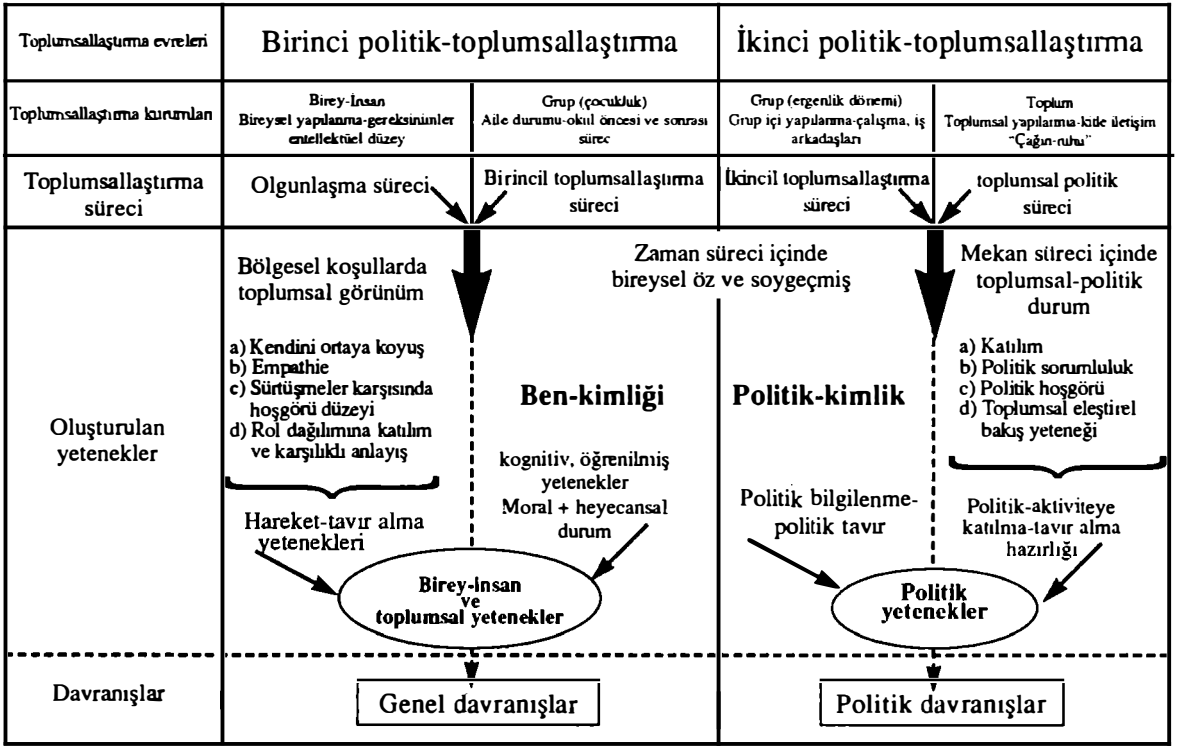
Kuşkusuz hiç de rastlantısal olamayan bir denk düşmeyle, bu notları ilk kez, 19. 6. 1989 tarihinde derlemeye başladım. Bir gün önce (18. 6. 1989) Avrupa'nın pek çok ülkesinde ve bu arada F. Almanya'da Avrupa Parlementosu için seçim yapıldı.

Kesin sonuçlar bugün açıklanmaya başladı. Verilen haberlere göre, F. Almanya'da -seçime katılabildikleri bölgelerde- aşırı sağcı Republikaner'ler ortalama yüzde 7.1'lik bir oy almayı başarmışlar. Hem de işçi sınıfının ve işsizliğin en yoğun olduğu yöre ve mahallelerde...

18. 6. 1989 tarihli seçim haberlerinde, Münih yakınlarında, 2. Dünya Savaşı öncesi (ve sürecince) büyük ün yapmış Dachau toplama kampının bulunduğu bölgede Republikaner'lerin, Sosyal Demokratlar'dan daha fazla oy aldıkları ve ikinci parti konumuna geldikleri bildirildi.

Yakın tarih garip bir biçimde insanın belleğini zorluyor. Dachau toplama kampının ilk 2242 "konuğundan" (tutuklusundan), 2154'ünün, 1933 seçimlerinde, Nazilerin (NSDP) kazanması için çalışmış ya da en azından Nazilerden yana oy kullanmış "Yeni-Alman" yurttaşlarından oluştuğu biliniyor (William L. Shirer). Şimdi aradan geçen bu kadar zaman ve olaydan sonra gene aynı bölgenin insanları -büyük bir olasılıkla, Dachau Toplama Kampı'nın ilk tutuklularının torunları- kendilerine gene aynı şeyleri söyleyen bir partiye oy veriyorlar. Anlamak kolay mı zor mu bilemiyorum?..

İnsanı depolitize edip, düşünmekten, özgürlükten, karar verme zorunluluğundan kurtaran otoriter-faşizan yönetimlerin, "ortalama birey" için psikolojik düzeyde önemli bir çekim alanı oluşturduğu açık... Gene de, yeterince çözümlenemeyen pek çok "alaca-karanlık" bölgeler var insanın psişik yapısında. Bu konuyu, Nazi dönemi ve sonrası Almanya'sında oldukça yoğun tartışılan ***"yandaş psikoloji"*** ile ilgili kısa bir anımsamada tartışmak

Toplumsallaştırma evreleri
Birinci politik-toplumsallaştırma
İkinci politik-toplumsallaştırma
Toplumsallaştırma kurumları
Birey-İnsan
Bireysel yapılanma-gereksinimler
entellektüel düzey
Grup (çocukluk)
Aile durumu-okul öncesi ve sonrası
süreç
Grup (ergenlik dönemi)
Grup içi yapılanma-çalışma, iş
arkadaşları
Toplum
Toplumsal yapılanma-kitle iletişim
"Çağın-ruhu"
Toplumsallaştırma süreci
Olgunlaşma süreci
Birincil toplumsallaştırma süreci
İkincil toplumsallaştırma süreci
toplumsal politik süreci
Oluşturulan yetenekler
Bölgesel koşullarda toplumsal görünüm
Zaman süreci içinde bireysel öz ve soygeçmiş
Mekan süreci içinde toplumsal-politik durum
a) Kendini ortaya koyuş
b) Empathie
c) Sürtüşmeler karşısında hoşgörü düzeyi
d) Rol dağılımına katılım ve karşılıklı anlayış
Ben-kimliği
Politik-kimlik
a) Katılım
b) Politik sorumluluk
c) Politik hoşgörü
d) Toplumsal eleştirel bakış yeteneği
kognitiv, öğrenilmiş yetenekler
Moral + heyecansal durum
Politik bilgilenme-politik tavır
Politik-aktiviteye katılma-tavır alma hazırlığı
Hareket-tavır alma yetenekleri
Birey-insan ve toplumsal yetenekler
Politik yetenekler
Davranışlar
Genel davranışlar
Politik davranışlar

gerekebilir belki.

Uyruk romanında gördüğümüz bu gizil ve belirgin politik toplumsallaştırma süreci günlük politik yaşamda ve özellikle, "doğal kitle" (Freud) içinde, kimi zaman aktif ve kimi zaman pasif-edilgen ve hatta ilgisiz (apathik), ama her zaman, son kerte öğretici ve kendine özgün nitelikleri olan bir *yandaş psikolojisi* ortaya çıkarmaktadır. [104,105,106]

Bu "*yandaş psikolojisi*", gene 1930 yıllarının Almanya'sı ile savaş sonrası dönemlerin F. Almanya'sında ve hatta günümüzün Birleşik Almanya'sında ve bir anlamda yeniden "*tarih yapmaya*" başlayan insan tipi olarak, toplum ve ruhbilimcilerin, ama özellikle de politik-psikolojinin ilgisini çekmektedir. Bu insan (antropolojik tip), gerçekten de yakından tanınmaya değer nitelikler içermektedir.

Bugün, Federal Almanya'da yaşayan insanların (Almanların) önemli bir bölümünün politik ilgisizliğinden sözediliyor. Oysa bir kaç on yıl öncesi, Almanlar, tarihte örneği görülmemiş, akıl almaz politik angajmanlarla ortaya çıkmışlardı... Şimdi, aynı toplumun, aynı kültür grubunun insanlarının, bir "iç-göç" ile kendi içlerine kapandıkları ve yoğun bir politik ilgisizlik içinde oldukları söyleniyor; (görülüyor).

Pek çok toplum ve ruhbilimci, bu tür "anormal" politik ilgi ya da ilgisizliğin ardında da gene benzer (ya da aynı) psişik dinamiklerin varlığından sözetmektedirler.

Bilinebildiği ve gözlenebildiği kadarıyla, "*yandaş*" resmi ideolojinin yetiştirdiği, büyük korkuları olan zayıf bir kişiliktir; dış dünyaya karşı ilgisiz ve kendine özgü sistematik-bütünsel bir dünya görüşü yoktur. Yaşadığı toplum ne türden olursa olsun güçlü bir ideoloji ortaya çıkınca, yandaşın, buna karşı tavır alma olanağı ya da bu tür olanakları kullanacak gücü yoktur; gücü olsa bile bunu kullanmakta güçsüzlük göstermektedir...

Sonuç olarak, otoriter-totaliter, anti-demokratik yönetimlere, yandaş tipler -ilk andan itibaren olmasa bile-, izleyen zaman dilimleri içinde hızla ortama uyum sağlayabilmektedir... Öme-

ğin, Nazi Almanya'sında, bu tipler, aktif rol oynamasalar bile, parti üyesi olabilmişler ve/veya parti ile birlikte hareket edebilmişlerdir...

Yandaş, sürekli olarak toplumsal- bireysel (psişik) harmoni arayan bir kişiliktir. Yandaş, pasif ile aktif, politik yaşama katılma ile katılmama, parti üyesi olma ile olmama arasında sallanan, ancak üye olması durumunda bile, olabildiğince parti içinde önemli sorumluluklar gerektiren görevler almaktan kaçınan bir tiptir. Gerçekte, yandaş hiçbir önemli toplumsal göreve gönüllü aday (talip) değildir. Ancak içinde bulunduğu ortamın alışılagelinmiş harmonisinin dışına düşme olasılığı yandaşta büyük korkular yaratmaktadır. Ve bu psişik durumu yakından bilen otoriter-totaliter anti-demokratik yönetimler, yandaşların bu korkularını zaman zaman uyarmışlar ve onların amaçladıkları düzeylerde aktif ya da pasif politik tavırlar almaya zorlamışlar (ya da kendi hallerine bırakmışlardır).

Yandaş kişiliğinin toplumsallaştırma sürecini tartışan pek çok görüş var. bunlar genel olarak şöyle toparlanabilir: Çocuğun, özellikle birincil-örtük toplumsallaştırma süreci içinde, kişiliği edilginleştirilirse, bu pasif kişilik giderek kararsız ve sonra da yandaş ya da angaje bir taraftar konumuna gelebilmektedir.

Burada, yönetimlerin bu tür bireylere bizzat şiddet uygulamaları gerekmez. Bunların yaşadıkları ortamın biraz sarsılması, krize girilmesi ya da krize girilecekmiş kanısının-korkusunun yaygınlaştırılmasıyla bu zayıf kişilik, kollektif harmoniyi yitirip, tek düze, stereotip düşünmenin dışına düşerim korkularıyla giderek kararsızlaşmakta, tek başına kalmaktansa önderle kendini özleştirmeyi yeğlemektedir.

Her zaman bu kadarla kalınmamakta, konumunu ve korkularını dengeleyebilmek ve pasifliğinden dolayı yönetim tarafından "düşman" bellenmemek için, yandaş kimi kez doğmatik tavırlarla fanatik taraftar bile olabilmektedir.

Sonraki görece toplumsal (post-faşist) dinginlik dönemler-

de, bu tür yandaş kişilikler çok kez bir "iç-göçle" kendi dünyalarına çekilmişler ve politik ilgisizlik biçimindeki temel politik yaşamlarının içine girmişlerdir.

Yandaş tipinin bu zayıf yanı, onun salt politik değil, ekonomik, toplumsal ve hatta cinsel yaşamına da yansımakta, büyük sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, yandaşın, bu "ilgisizliği" gene de yönetimler tarafından kendisinden "ihsas" yoluyla istenen apolitik bir politikadır.

Çoğulcu parlamenter rejimler süresince "örtük yaşamını ve politikasını" sürdüren yandaş, yeni bir kalk borusuyla, -gene ilk andan itibaren olmasa bile- bir önceki dönemin gecikmesini giderecek - telafi edecek- bir ivedelikle yeniden görev başına gelebilir...

Sonuç olarak, kendisine özgün bir kişiliği ve psikolojisiyle yandaş tam bir "fenomendir". [107] Bugün de, Almanya'nın büyük bir bölümünü bu fenomen yandaşların oluşturduğu ve bunun için de, özdeyiş niteliğindeki "*Hitler (ler) gelir-gider, ama Alman halkı kalıcıdır.*" tanımlaması, özellikle ve tam da bu günlerde, sıkça anımsanmaktadır.

Fakat, bu konuda Almanlara haksızlık etmemek gerekir; benzer politik toplumsallaştırma süreçlerinin dünyanın her yerinde gene birbirlerine benzer uyruklar ya da yandaşlar yetiştirdiği hep yer almaktadır.

Tüm toplumsallaştırma süreçleri boyunca insan, olanca ayrıntılarıyla şiddetin etkisi altında disipline edilir, boyun eğmeye koşullanır... Ve insan, fizik-biyolojik ama özellikle de psikolojik şiddet yoluyla "*olgunlaşır*". Kendi kültür ortamımızda, 12 Eylül yaşantısı bunun en somut kanıtıdır. Bu süreç içinde -toplum kaba şiddetin de etkisiyle sindirilmiş, korkutulmuş, de-politize edilmiş. Şimdi ise- tüm dünyanın kendisine düşman olduğunu söyleyecek kerte paranoya içine girmiştir.

Politik-psikolojinin en temel araştırma konularından biri olan, Alman örneği "*kişiliğin faşistleştirilmesi*" sürecine değin-

meden önce, burada genişçe bir parantez açıp ve olabildiğince kısaca, -ve Roma-Germen sentezinin ışığı altında-, *Roma Hukuku* ve pratiğinde insan-şiddet ilişkisiyle, şiddeti kullanma hakkının modern Alman merkezi -bürokrasisindeki yansısıyışını en kapsamlı ve açık belirleyen düşünürlerden biri olan Max Weber'in -konumuzu ilgilendiren-, kimi belirlemelerini aktarmak istiyorum.

Anımsanacağı gibi, Antik Çağ Grek takviminde tarih, zamanımızdan önce 776'da başlar, daha doğrusu bu tarihte başlatılır. Bu tarih, Antik Grek toplumlarında anaerkil düzenlerden, ataerkil düzenlere geçilmeye başlanışın ve ilk olimpiyatların yapılışının dönüm noktasını oluşturur. Bu tarihsel dönüm noktasından sonra, ataerkil Grek toplulukları, anaerkil dönemleri "tarih öncesi" olarak tanımışlar; ve tüm olanakları özellikle de Mitolojinin yardımıyla anaerkil dönemlerin izlerini, anılarını belleklerden ve günlük yaşamdan silmeye çalışmışlardır.

Böylece, Antik Grek toplumlarında, z.ö. 776 tarihinde, **homogalekte** (aynı sütten beslenmiş, aynı ananın çocuklarından oluşan) anaerkil ilktoplumlar (Urgesellschaft) dönemi [108] sona erer; ve gene bu dönemden başlayarak insanlık tarihi, büyük trajik metaformozlarla her türlü insancıl duygunun, düşüncenin, eşitliğin yadsınmaya, insanın-insan, insanın-doğa üzerine hegemonya uygulamaya, toplulukların yöneticiler ile kadınlar, çocuklar, köleler ve diğer çalışanlardan oluşan sınıflara bölünmeye; dinin, tek tanrının, devletin, ataerkil ailenin ve de çeşitli ayrıntılarıyla sistematik-yapısal şiddetin (zorbalığın) örgütlenmeye başladığı görülür...

Şiddetin bu ilk (biraz da amatörce, ya da utangaç) yapısallaşmaya geçiş dönemleri Antik Roma İmparatorluğu'nun gelişmesine kadar sürmüş; şiddet, Antik Roma'da, özel mülkiyetin yanısıra, yasal-hukuksal evrimini tamamlamış ve çağdaş biçimi almaya başlamıştır.

Bugün büyük dünya dillerinde kullanılan "şiddet" sözcü-

günün kökeni Roma-Latin topluluklarına kadar uzanır. Latince Valere* sözcüğü, emretme gücü, emretme yeteneği anlamında kullanılmıştır. Antik Roma'da Valere sözcüğü, temelde bir hukuk terimi değildir. Şiddet (Valere), hukuk konusu olmayan bir etkinliktir. Bu sözcükle, daha çok, özgür bir Roma'lı yurttaşın niteliği -özgürlüğünün boyutları- belirlenmiştir. [109]

Bir Roma yurttaşı gerçekten özgürse, şiddet (Valere) uygulama özgürlüğüne de sahip olmaktadır. Antik Roma'da salt büyük toprak sahiplerinin özgür yurttaş, (ya da özgür yurttaşlık hakkından-statüsünden-yararlanmak için büyük toprak sahibi olmanın önkoşul) olduğu anımsanırsa, sorun biraz daha aydınlanır.

Somutlamaya çalışırsak: Antik Roma'da, büyük toprak sahipleri, yanlarında besledikleri, kadınlara, çocuklarına, çalıştırdıkları kölelerine karşı her türlü şiddeti uygulama hakkına sahiptirler. Antik Roma'da, şiddet uygulama hakkı, büyük toprak sahiplerinin bir özgürlük sorunu, bir özgürlük ölçüsü olagelmiştir.

Bu mantığa göre, toplumda özgür yurttaş olduğu sürece (ki bu salt büyük toprak sahiplerini kapsayan bir sorundur), onun, yanında beslediği ve çalıştırdığı insanlara (kadınlara, çocuklarına, kölelerine) karşı her türlü şiddet uygulama hakkı da olacaktır.

Antik Roma'da, buraya kadar, şiddet uygulama olayı, bir yasal ya da hukuk sorunu olarak görünmez. Bu konunun, yasal bir nitelikte ortaya çıkması, ancak büyük toprak sahipleri-özgür yurttaşlar arasında bir güç ve denge belirleme unsuru olduğu zamanlarda, bu sürtüşmeyi çözümlemede gündeme gelmiştir.

Antik Roma toplumu, aile ve miras hukuku, Patria potestas denilen ataerkil aile başkanının-babanın egemenliği üzerine kurulmuştur. Baba -Pater familias-, aile içinde her türlü baskı ve

(*) Latince'de çeşitli yönleriyle şiddeti anlatan-tanımlayan pek çok sözcük-kavram kullanılmıştır; bunlardan kimileri: imperium, sceptum, maiestas, tyrannis, auctorialas, ius, bracchium, potestas, potentia, licentia, vis virtus, fortitudo, violentia... Potestas ya da violentia karşılığı olarak kullanılan Almanca, "Gewalt" sözcüğünün kökeni de "tasarruf hakkı" anlamına gelen "Verfügungsfahigkeit"den gelmektedir. (bkz: Kurt Röttgers)

şiddet uygulama, kadınlar ve çocuklar üzerinde, yaşam ve ölüm hakkına (ius vitae ac necis) sahiptir. Roma hukukunda babanın etkinliği kan akrabalığı-kan bağı ile sınırlanmamıştır. Burada pratiğin koşulladığı dinamik-fonksiyonel bir birlik (agnatio) sözkonusudur. Bu "agnatio", bir aile-reisinin-babanın egemenliği altında toplanan kadınların, çocukların, kölelerin ve diğer çalışanların birliğini tanımlar. Antik Roma'da, Latince İus hak , hukuk, yetki (selâhiyet) anlamına kullanılmıştır. İus sahibi olmak için, özgür, Roma yurttaşı ve aile reisi olmak gerekir. Antik Roma'da üç şey yaşamsal önemdedir: Özgürlük, yurttaşlık ve aile reisliği; (Status Liberatus-özgürlük durumu-, Status civitatis-yurttaşlık durumu-, ve Status familiae-aile içindeki durumu, konumu-)... Kadınların, çocukların ve kölelelerin Roma hukukunda bir hakları yoktur. Köle-kadın ve çocuk, maddi şey -***"res"***- dirler... Bir hak değil, bir hakkın konusudurlar. [110]

Roma ailesi, Pater familias, aile reisi, baba-erkek tarafından koşulsuz -mutlak- bir surette yönetilir. Ev aile fonksiyonel birlik içinde olanlar, babanın-erkeğin egemenliği *Patria potestas* altındadırlar. Aile üyeleri arasında salt baba, aile reisi olarak tam ve koşulsuz bir özgürlüğe, hukuki ehliyete sahiptir. Roma toplumunda, kadınların doğuştan zayıf karakterli -animi levitas- oldukları kabul edilmiştir. Bu nedenle de, babasının ya da kocasının egemenliği altında bulunmayan -sui Turis- olan kadınların vasileri "tutela mulierum" olur... [111]

Özetlersek, Antik Roma toplumunda yönetici sınıf (burada sınıf, salt özgür Roma'lı erkeklerle sınırlandırılmış, özgür Roma'lı yurttaş statüsünde olsalar da, kadınlar yönetime katılamamışlardır) egemenliğini sürdürebilmek için, en etkin yönetim olarak yasaların ve tanrıların desteğiyle şiddeti yapısallaştırmışlar ve sistematize etmişlerdir.

Roma'da devlet, ilk kez, "düzen" ve "disiplin" (Ordo-Gadenke) oluşturmak için, şiddet uygulamayı kendi tekeline (monopolüne) almış; sonra, bunun bir bölümü, ataerkil ailenin reislerine-babalara-yetişkin erkeklere devredilmiştir. Böylece şiddet,

daha Antik Roma'dan itibaren (ve resmen) görece "liberalize" ya da özelleştirilmeye başlanmıştır...

Luther, modern Alman toplumunun ruhunu -tanrı birey ilişkisini- olduğu kadar, Almancayı da düzenlerken, yaptığı çevirilerde, Latince şiddet "Potestas" sözcüğünü, hemen hemen her zaman, idare, komuta etme, dizginleri elinde bulundurma ve hükümet etme karşılığı kullanmış; ve salt şiddet (Potestas) karşılığı olarak da, kimi zaman "güç" (Macht) ve kimi kereler de şiddet (Gewalt) sözcüklerini yeğlemiştir.

Tüm Reformasyon kuramcılarının savlarında olduğu gibi, Luther'e göre de, bütün şiddet uygulamalarının temelinde tanrı buyruğu vardır. Ancak şiddet, gene de dünyasal ve tinsel şiddet alanlarına ayrılır. Dünyevi şiddetin temelinde kılıç, tinsel şiddetin temelinde tanrı sözü vardır. Fakat, yönetimler- hükümetler, hem dünyevi ve hem de tinsel şiddet uygulamalarından salt tanrıya karşı sorumludurlar. Ve yönetimlerin, şiddet uygulamaları konusunda uyruklarına-tebaalarına hesap verme gibi bir sorunları, zorunlulukları yoktur. Şiddet uygulamak yöneticilerin doğal haklarıdır...

İçinde yaşadığımız yüzyılın, birey-toplum ilişkisini, keskin-köşeli ama belki de gerçeğe en yakın tanımlayan düşünürlerden biri de Max Weber'dir.

Modern Kapitalist devlet kuramcılarından biri olan Max Weber (1864-1920), devleti, belli bir arazi -coğrafya parçası üzerinde- şiddet kullanma tekelini elinde tutan bir güç, bir örgütlenme, olarak tanımlayacak kadar açık oynamıştır kartlarını.

Max Weber, Karl Marx'dan çok esinlenmiş fakat, onun ekonomiyi çok abarttığını düşünmüş ve -bir anlamda, bu kez Weber, Marx'ı ayakları üzerine bastırarak-, proleterya diktatörlüğü yerine, modern devletlerde ortaya çıkan "*bürokrasi diktatörlüğünden*" söz edilebileceğini savunmuştur...

Max Weber'e göre politik yönetimi eline geçiren, modern bürokrasi, çağın gerçek vurucu gücünü oluşturacaktır... Ayrıca Weber, devrimlerin artık "teknik"olarak olanaksız olduğunu,

merkezi bürokrasilerin amaçladıkları atılımları hükümet darbeleriyle gerçekleştirmeye çalıştıklarını, tüm informasyon kanallarının merkezileştiğini ve bunun modern bürokrasiye büyük güç olanakları sağladığını belirtmiştir...

Weber, bürokratik örgütlerin gelişmesinin belirleyici nedeninin her zaman için tüm öteki örgütlenme biçimlerine olan salt teknik üstünlükleri olduğu, tüm gelişmiş bürokratik mekanizmanın üstünlüğünü, makineyle yapılan üretimin mekanik olmayan tüm öteki üretim biçimlerine olan üstünlüğünün aynısı olduğunu, doğruluk, hız, kesinlik, dosya bilgisi, süreklilik, gizlilik, birlik, tam bağımlılık, sürtüşmesinin ve maddi ve kişisel maliyetin azaltılmasının bürokratik organlarda optimum noktasına geldiğini söylemektedir. [112]

Ayrıca Weber'e göre, *(.....) bürokrat bireylerin parçası haline geldikleri aygıt içinde hareket esnekliği pek kalmaz. Prosfesyonel bürokrat işine tüm maddi ve manevi varlığıyla zincirlenmiştir. Birçok durumda kendisine temelde değişmez bir rota çizmiş olan ve sürekli devinim içinde bulunan bir mekanizma içinde basit dişliden ibarettir. Memura uzmanlaşmış görevler verilmiştir; mekanizma normal olarak memur tarafından harekete geçirilmez ya da durdurulamaz; bu ancak yukarıdan emirle olur. Bürokrat birey, mekanizmayla bütünleşmiş tüm görevliler topluluğuna böylece perçinlenmiştir. Hepsinin ortak çıkarı, mekanizmanın işlevlerini görmesini ve toplumsal otoritenin kullanılmasını sağlamaktır. (...) Bürokrasinin disiplini, kamu sektöründe olsun özel sektörde olsun, resmi görevlilerin her zamanki çalışmaları içinde mutlak itaate yönelik bir tutumlar yumağına sahip olmaları anlamına gelir. Bu disiplin giderek her türlü düzenin temeli haline gelir; disiplin, yönetimin dosyalanmış belgere dayanılarak yürütülmesinin büyük pratik öneminden bile önde gelir. (...) Bu itaat duygusu bir yanda resmi görevlilere, öbür yanda yönetilenlere aşılanmıştır.* [113]

Weber'e göre, (...) fabrikalardaki örgütsel disiplin tümüyle rasyonel bir temel üzerine kurulmuştur. Tek tek işçilerin opti-

mum kârlılığı, uygun ölçme yöntemlerinin yardımıyla, üretimin tüm öteki maddi araçları gibi hesaplanmaktadır. Amerika'daki "bilimsel yönetim" sistemi bu hesaplamalara dayanarak iş performanslarının rasyonel olarak belirlenmesi ve eğitilmesinde en yüksek zaferleri kazanmaktadır. Son meyveler de fabrikanın mekanizasyon ve disiplini sayesinde toplanmakta ve ***insanın psikolojik-fiziksel aygıtı tümüyle dış dünyanın, aletlerine ve makinelerin istemlerine, kısaca tek bir "işlev"e uyarlanmaktadır. Birey, organizmasının yapısınca belirlenen doğal ritimlerden koparılmakta, ayrı ayrı işleyen kasların metodik uzmanlaşması yoluyla psikolojik-fiziksel aygıtı yeni bir ritme uydurulmakta*** ** ve çalışma koşullarına uygun optimum bir güçler ekonomisi kurulmaktadır. (...) disiplinin her an genişleyen egemenliği, ekonomik ve politik istemelerin karşılanmasının rasyonalizasyonunda karşı konulmaz bir ilerlemeye yol açmaktadır.* [114]

Disiplinin içeriği, alınan emrin tutarlı bir rasyonellik ve metodik bir uzmanlıkla tam olarak yerine getirilmesinden ibarettir. Burada her türlü kişisel eleştiri kayıtsız şartsız durdurulur; aktör gözünü kırpmadan ve kendini tümüyle vererek emri yerine getirmeye koyulur. (...) Disiplini belirleyen, çok sayıda insanın itaatinin rasyonel bir örneklik taşımasıdır (...) Bir statü grubu için salt disiplin amacıyla stereotip onur ve yaşam tarzı geliştirme işi, çok bilinçli ve rasyonel planlanmış olmalıdır. Bu faktör, statü alanlarının şu ya da bu biçimde etkisinde kalmış tüm kültür alanlarını etkiler (...) Disiplin de, en rasyonel bürokrat gibi, genelde kişisellikten arınmıştır. Disiplin, hizmetini talep eden ve kendisini güçlendirmesini bilen gücün emrine tam bir yanlızlıkla girer... Disiplin, tek bir kahramana tapınma ve inanmanın, kişisel coşkuyla bağlanmanın, "onur" kültünün, kişisel yeteneğin bir "sanat" olarak kullanılmasının, bütün bunların yerine tekdüzeleşmiş ustalığın alışkanlığını koyar (...) bağlılığın amaçlı oluşu yüzünden ve normal içeriğine göre, nesnel bir nitelik taşıdığıdır. Bu bağlılık, ortak bir "dava"ya, rasyonel planla-

* Altını ben çizdim -S.T.

mış bir "başarıya" olan bir bağlılıktır. (...) Gerçekten de birey, böylesine mekanikleştirilmiş bir örgütlemenin dışına çıkamaz, çünkü rutin koşullandırma onu yerli yerine oturtur ve "süreklenip gitmeye" mahkum eder (...) bütün disiplinler, askeri disiplinden doğar. ***Büyük ölçekli ekonomik organizasyonlar****, insanı disiplin için eğiten ikinci büyük kurumdur.* [115]

Max Weber'in bu tanımlamaları, özellikle, günümüzün postmodern dönemin bir tür kartel-pıhtılarını oluşturan "*organize edilmiş kompleksler*" ile bunların hem nedeni ve sonucu olarak ortaya çıkan "*entellektüel teknoloji*" ve gene buralarda çalışan *teknik-elite*'nin günümüzdeki konumu ile birlikte anımsanırsa, post-modern dönem toplumlarının işleyiş mekanizmaları biraz daha açık ve net anlaşılabilir.

Okurun sabrına güvenerek Max Weber'den yapılan bu kadar uzun alıntılar kuşkusuz yeterlidir. Son bir kez özetlemeye çalışırsak: Weber, günümüz insanının en fazla hesaplaşmak zorunda kaldığı (ve de kalacağı) rasyonelleşme olayını, Marx'ın sınıfı mücadelesinin karşısına koymuş; ancak gene, Weber, bu rasyonelleşmenin, insana neler getirip, daha doğrusu, neleri götürdüğünü de çok açık ve çıplak biçimde görmüş, ayrıca, *"Toplulukla ilgili etkinliklerin akılcılaştırılmasının sonucu hiç de bu etkinliklerin koşulları ve ilişkileri ile ilgili bilginin evrenselleştirilmesi değildir; genellikle ters bir sonuç ortaya çıkar. 'İlkel', yaşamının ekonomik ve toplumsal koşulları konusunuda 'uygar'ın kendi koşulları konusunda bildiğinden çok daha fazlasını bilir" diye yazmıştır.* [116]

Şimdi, Max Weber'in bu kuramsal tanımlamalarını Prusya-Almanya pratiğine nasıl uygulandığını ve ne tür toplumsallaştırma yöntemleriyle ne tür insanlar yetiştirildiğini biraz daha yakından görmek gerekebilir.

4.3

"YAPAY KİTLE" ve "DOĞAL KİTLE" İÇİNDE ÖZGÜN POLİTİK TOPLUMSALLAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

4.3.1

Freud, "*Kitle Psikolojisi ve Ben Analizi*" adlı araştırmasında, toplumlardaki doğal kitlenin yanında "kilise ve ordu" gibi yapay kitlelerin de bulunduğunu, bunları dağılmaktan korumak için belli dış zorlamaların gerektiğini ve bu tür yapay bir kitleye katılıp katılmayacağı bireye sorulmayacağı ve hatta ayrılmaya yönelik hareketlerin şiddetle cezalandırılacağını belirtir. [117] Freud'a göre, bu tür yapay kitle içine giren birey özel eğitim yöntemleriyle, gene bu yapay kitle tarafından "sindirilir". [118] Özümlenir. Bu yapay kitle statüsü içine bürokrasi aygıtında (Max Weber) ve "entellektüel teknolojide" (Daniel Bell) çalışanları da eklemek gerekir.

Prusya-Almanya örneğinde olduğu gibi, kimi zaman "doğal kitleyi" belli amaçlar doğrultusunda, çok sert yöntemlerle motive edebilmek için, -ordu gibi ve hemen hemen salt erkeklerden oluşan- bu yapay kitleye girenlerin tüm kişilikleri (psişik yapıları) yeni baştan -ve büyük bir özenle- yeniden yapılanmış, reorganize edilmiştir.

Özetleyerek somutlamaya çalışırsak, yüzyılın başında, Prusya-Almanya toplumunda, gene o ünlü "çok özel koşullar" üzerinden (monopol) kapitalizme geçişin zorlu yollarında, militarizme, örneği çok az görülen, "öncü" bir görev yüklenmiş ve bunun için de ordu mensupları, böyle bir mantık içinde eğitilmişler-toplumsallaştırılmışlardır.

Günümüz dünyasının politik-psikolojisini irdeleme, bu çok özgün toplumsallaştırma yöntemleriyle eğitilmiş insanların kişiliklerini biraz daha yakından tanımak, salt tarih bilgimizi tazelemek yönünden değil, ayrıca bunların geçmişte üstlendikleri ve büyük bir olasılıkla gelecek yıllarda da yeniden "denemek

zorunda kalacakları tarihsel işlevleri" biraz daha açık görmeye yardım edebilir ve hatta günümüzün "Rambo"" veya "Batman" ya da "çizgi roman" kültürlerinin de -insana- daha neler "vaat ettiğini" tartışmak açısından yararlı olabilir.

4.3.2

Bir asker nasıl "çelik zırhlı" vücutlu ve "streometrik biçimli" bir makine-insan konumuna getirilir ve bu makine insanın, bir birey olarak kendi yaşamında, ya da bütünün parçası olarak, toplum içinde işlevi (fonksiyonu) neler olabilir?.. Ve bu makine-insan ya da erkek-asker, nasıl olur da, haz duymak, hatta orgazm olabilmek için, acıyı, işkenceyi ve hatta ölümü arzu edebilir?..

Bu tür soruların yanıtlarını verebilmek kuşkusuz bugün de pek kolay değildir. Fakat böyle bir insan (antropolojik tip) yetiştirebilme, politik-militarist-toplumsallaştırma sürecine (orjinal Antik Roma örneğinden sonra), Prusya-Almanya askeri okullarında uygulanan olağanüstü disiplin-boyun eğme-itaat öğreten, şiddet dolu garip eğitim yöntemleriyle ulaşılmıştır. "Alman mucizesi" ekonomiden çok tam da özel insan yetiştirme alanında gerçekleşmiştir.

Prusya-Alman askeri okullarında, yüzyıllık bir zamandır, genç erkeklerin, tüm psişik yapısını ve vücudunu, yeni bir biçimlenmeye (formasyona) sokma serüveni yaşanmıştır. Burada, erkek-asker, artık, beyni ve normal insansı duygularıyla değil, kasları ve iskelet sistemiyle düşünmeye, karar vermeye ve de bu kararları uygulamaya başlamış; beynin yerini, hareket sistemi organları almış, ne psişik yapısı ve ne de vücudu, artık acı ve korku karşısında kaçmayı değil, tersine (ve özellikle), acıdan-korkudan ve yorgunluktan ya da sürekli hareket etmekten -saldırınaktan ve kendisine saldırılmasından- haz duymaya başlamıştır... [119]

Böyle bir eğitimin başlangıcında, askeri okul öğrencisi, ilk kez kışlaya (okula) bir tür hapsedilmiş ve kısa süreli hafta sonu

izinleri bile büyük ödüllendirilmeler biçiminde verilmiştir. Eğitimin mantığına dahil olan sık ve sert cezalandırmalar nedeniyle bu hafta sonu izinleri sıklıkla yanmış ve subay adayı öğrenci uzun süreler kışlada yaşamak zorunda bırakılmıştır. Kışlada günlük yaşamın tüm alanlarını kapsayan akıl almaz bir hiyerarşi ve çok kesin sınırlarla belirli bir ilişkiler zinciri oluşturulmuştur. Askeri-öğrenci, (artık) bu kesin koşullu hiyerarşi içinde yaşamaya başlamış; hangi konumda ve ne durumda, kimin kimden sorumlu olacağı, kimin kime emir vereceği, kimin ne kadar alt ve kimin ne dar üst olduğu hiçbir tartışmaya ve kuşkuya olanak vermeyecek ölçüde ve kesinlikle belirlenmiştir. Cezalar açık ve kesindir. Ve burada, boyun eğme, itaat, disiplin ve ceza, yeni yaşam biçiminin temel mantığını ve koşullarını oluşturmuştur. Günlük yaşamda hiçbir boş alan ve an bırakılmamış; her asker-öğrencinin her an'ında bir şeyler yapması gereği ve zorunluluğu özenle belirlenmiştir. Her şey en ince ayrıntılarına kadar örülmüş ve planlanmıştır. En önemlisi, her bir şey açık ve net bir biçimde tanımlanmıştır. Yaşam, insanın, düşünmesine gerek duymayacağı kadar ***açık*** ve ***kesin*** bir biçimde düzenlenmiştir. (120)

Kışladaki günlük yaşam içinde, psişik yapının-kişiliğin ve hatta vücudun ve organların, geri çekilip, saklanabileceği hiçbir yer ve olanak bırakılmamıştır... Bu son kerte önemli eğitim yöntemini bir kaç örnekle somutlamaya çalışmak yararlı olabilir: Örneğin, askeri okul öğrencilerinin pantolonlarının cepleri yoktur. Ergenlik çağındaki genç erkeğe, ellerini olsun sokup saklayabileceği bir pantolon cebi olanağı verilmemiştir... Tuvaletlerin kapıları, içerde oturanların başlarını ve ayaklarını dışardan kontrol eden görevlinin görebileceği biçimde yapılmıştır... Yatakhanelerin kapıları yoktur ya da sürekli açık tutulur; yataktan yatağa konuşmak yasaktır; gece uyurken bile, yatakhane, nöbetçi subayın denetimi altındadır. Yataklar, dar, sert ve nemlidir. Yatarken ve uyurken yorganı başına çekmek ya da başını yorganın altına sokmak, kural dışı bir davranıştır ve böyle uyuyanların "pı-

sınık-lapacı" damgası (tanısıyla) rapor edilmeleri zorunludur. Bir askeri öğrenci, uyurken bile, başını yorganın altına çekip, kendi iç dünyasına dalamaz... rapor edilenler cezalandırılır. Hafta sonu izinsiz kalırlar ve/veya yemekleri kısıtlanır. Gece tuvalete gitmek isteyenler, nöbetçi subayı uyandırmak zorundadırlar; bu davranış da ayrıca soruşturmayı gerektirir; ertesi günlerin yemeği kısıtlanabilir ya da fazladan gece nöbetine konur. Mektupların tümü okunur. Askeri öğrenci, çok özel durumlar dışında, annesinden başkasına mektup yazamaz. Annesine yazdığı mektuplar da sorumlu subay tarafından okunur; dışarıdan gelen mektuplar da gene ilk kez görevlilerce okunur ve çok kez, genel kural olarak sahibine verilmez. [120]

Asker-öğrencinin ergenlik (puberte-Prägung) dönemi böyle bir yaşam içinde sürer ve kişilik kalıplanır. Ve bu çok özel koşullu toplumsallaştırma sürecinde, psikanaliz söylemiyle, libido-Ben ve dış dünya ilişkisi, yeniden (ve pek çok yetkenin kanısına göre) patalojik bir biçimde örgütlenir; disiplin-boyun eğme ve cezalandırmalar ve ödüllendirmelerle koşullu sürekli bir libido taşması koşullanır.

Prusya-Almanya askeri okulları söylemiyle, yeni askeri öğrencilere "çuval" adı verilmiştir. Ve zamanla, eğitim süreci içinde, bu çuvalın içine yeni bilgiler, deneyimler konulması değil, tersine, bu eski çuvalın tersyüz edilip, silkelenip, içine yepyeni bir kişilik ve yepyeni bir enerjinin konması amaçlanmıştır... Bunun için de daha en baştan, bu özel toplumsallaştırma kurumlarına gelenlere, "burada ölmeyi öğreneceksiniz" söylenmiş ve bu gençler, daha ilk günlerden başlayıp, sürekli olarak ıslak yatak-yorgan içinde yatmaya, sabahları yeniden soğuk suyla yıkanmaya ve sürekli olarak her türlü cezaya ve acıya dayanmaya ve söylenen her bir şeyi gözü kapalı yapmaya koşullandırılmıştır. Ve bir süre sonra, dönüm noktasına gelinmiş; ve giderek kaslar ile iskelet sistemi acıya alışmaya ve hatta buna bağımlı olmaya, acı ve korku vermesi gereken olaylar ya da anlamsız zorlu-yorgunluklar karşısında bile, bir tür ekstas durumu yaratan bir he-

yecan, bir güç kamçılanması ve hatta haz duyulmaya başlamıştır. Artık, bu genç erkeğin vücudu, yorgunluğa, sürekli harekete, acıya, disiplin ve itaate karşı giderek yoğunlaşan çılgın bir heyecan (Rausch), haz ve hatta orgazm ile yanıt vermeye başlamıştır.

Makinenin parçası olma sürecinde, kişilik-psişik yapı giderek sertleşmiş ve Hitler'in sıkça vurguladığı "Krupp çeliği gibi sert" olma durumuna dönüşmüştür. Bütünün parçası olan erkek-asker, giderek kendini gerçek bir enerji deposu gibi algılamaya ve bedensel acıları arttıkça içindeki bu enerjinin yoğunlaştığını duyumsamaya başlamıştır. Acı ve haz duyumları birbirlerini çoğaltarak üretmişler ve vücut ile dış-dünya arasında, bu enerji alanını sınırlayan ve askeri yetkililerin deyimiyle, bir "çelik zırh" oluşmuş ve sonunda Nazilerin öngördükleri "*makine insan*" ortaya çıkmıştır. Zaman içinde askerlerde, -normal insanlara özgü- duygular ortadan kalkmış ve kaslardan-kemiklerden deri-diş ve tırnaklardan oluşan yeni bir fizik-biyolojik birlik oluşmuştur. Her yeni talim ve eğitim aşamasında, bu yeni makine insan birliği, "enerji yoğunlaşması" pekişmiş, normal insandan uzaklaşıp, makineye yaklaşılmış; ve bu yeni organizma, Hitler'in "*yeni insan yetiştiriyoruz*" dediği, ve acı-korku veren olaylar karşısında, acı-haz denklemi tersine eklemlenmiş bir garip yaratığa dönüşmüştür. Bu süreç içinde kuşkusuz bu makine insana, politik-ideolojik bilgiler de verilmiştir; ama bunların tümünün etkisi ikincil olmuş; onun asıl belirleyici yanını bu fizik-biyolojik-psikolojik yeni yapılanması oluşturmuştur. Ve, onun bu yeni konumu, özünde yeni bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır.

Bu arada, askeri-öğrenci, arada evine kimi hafta sonu ziyaretleri yapabilecek konuma gelmiş, fakat artık eski evinin insanlar arası ilişkilerinin kendisine çok yabancı olduğunu görmeye başlamıştır.

Pek çok öğrencinin, oldukça seyrek olarak yaptıkları bu ev ziyaretlerini çok kez zamanından önce kısa kesip evlerinden ay-

rılıp, artık kendileri için yeni bir yaşam-alanı oluşturan kışla veveya benzer eğitimden geçenlerin bulundukları yerlere döndükleri sıklıkla görülmüştür (Salamon)...

Bu yeni "*enerji makinesi*" kendisini, bütünün küçük bir parçası olarak duyumsadıkça, vital fonksiyonları büyük makine ile birlikte çalışmaya, kendisini daha güçlü hissetmeye başlamıştır. Burada, büyük makine ile küçük parça rasındaki ilişki sürekli ve hızlı bir devinimi ile birlikte koşullamış; hareket ve etkinlik, sürekli boşaltılması gerekli libido taşması, dürtü oluşturmuş; yaşamın amacı, hareket etmek, etkinlikte bulunmak, çalışmak ve saldırmaya dönüşmüştür.

"*Bu makine-insan ne üretir?*" sorusunun yanıtı görece kolay verilmekte, kendi başına da belli bir otomatizm kazanan bu insanın (bir askeri birlik, ya da bir kast olarak) ilk kez, sürekli olarak kendi kendini ürettiği örgörülmektedir. Kendi içinde çok sağlam bir bağlamlılığı olan, disiplinli-itaatli, sert ve kesin kararlı yepyeni bir fizik-biyolojik-psikolojik örgütlenme, bu yeni *asker-Ben* için sıcak savaşın sürdüğü cepheye gitmeye gerek yoktur; çünkü, bu yeni antropolojik tipin bizzat kendisi, ve bulunduğu her yer cephe ve sıcak savaş alanıdır. Onun varlığı, gerek kendi kendisiyle ve gerekse de, çevresiyle sürekli bir sıcak savaş durumu oluşturmaktadır. Barış durumlarında, bu yaratığın, enerji boşaltma olanakları görece sınırlı olduğundan, onun enerji birikimi iç-psişik baskıyı artırmakta ve yoğun bir huzursuzluk yaratmakta; buna karşın, giderek yoğunlaşan bu iç enerjinin boşaltılabileceği ve büyük hazların yaşanabileceği sıcak savaş alanları, cephe ya da benzeri durumlar bu asker-Ben'in mutluluğunu çok daha fazla arttırmaktadır...[121]

Bu yeni insan, giderek kendisini ve çevresini (ve dünyayı) yeni bir algılayış biçimi içine girmiş ve kendi Ben'ini, bütün ile özdeşleştirip, kendi-Ben'i ile bütün arasındaki sınırları ve farklılıkları sanrısal ve yanılsamalı biçimlerde bozarak, kendi Ben'iyle kendisini üreten (yaratan) makineyi bir bütün olarak düşünmeye Nazi Almanya'sı (ve günümüzün çizgi romanların-

da, -ve özellikle Batman- yazınında) böylesi kişilikler, "... Ben, artık insan değilim...", "Ben bir Titan'ım...", "Ben Tanrıyım..." demeye başlamışlardır.

Nazi (özellikle SS) söylemi ve yazışmalarında, çok kez Grek tanrılarına özgü mitolojik öykünmelerle, bu asker-Ben'ler, kendi ana-baba ve diğer yakınlarıyla olan ilişkilerini tümüyle yadsımaya ve "kendilerinin kendileriyle başladığını ana-babalarının olmadığını, kendi kendilerini ürettiklerini..." ve bundan dolayı da, dünyada bir Ben ve bir de Ben'i yaratan makinenin (militarist devlet aygıtının.) bulunduğunu ve gerisinin tümüyle yadsınması ve tümüyle tahribi gerektiğini söylemeye başlamışlardır.

Sonunda, insan-tarih-toplum ve doğa ilişkileri çok basite indirgenmiş ve temel denklem, Ben'im bağlı olduğum birlik, kast, parti, ulus fonksiyon gösterdiği sürece Ben varım... ve Ben fonksiyon gösterdiğim sürece de (benim) birliğim-partim-kastım ve ulusum varolabilir..., biçimide formule edilmiştir. Böyle bir mantık, bir toplum yaşam biçimine (toplumsal karakteri-Erich Fromm) dönüşünce, savaşmayla, günlük yaşam içindeki çalışma giderek özdeşleşmiştir. Örneğin, bugünün Almanya pratiginde, günlük çalışma, ekonomik kazanım, mutlu ve güvenceli bir yaşam sağlama çabalarının çok ötesinde militarist-otoriteryan bir içerikle, Ben'i, bütün içinde yeniden üretmeyi amaçlayan bir anti-demokratik hareket niteliğine dönüşmüştür.

Hitler ve Alman merkezi bürokrasinin önde gelen yetkilerinin sıklıkla vurguladıkları ***"yeni ırk"*** budur.

Bu konuyu noktalamadan önce, Avrupa Topluluğu'nun kuruluş arifesinde, bu "yeni ırk"ın psikolojisi üzerine sürdürülen kimi görece yeni tartışmaları anımsamanın, bu alanları çok da yakından izleme olanağı ve zamanı bulamayanlara ileriye dönük yararı olabileceğini düşünüyorum.

4.3.3

Klaus Theweleit, Margeret Mahler'in [122], çocuklarda erken yaşlarda ortaya çıkmaya başlayan otistik, pre-psikotik ve/veya psikotik gelişmeleri, çocuk ile çevresi (özellikle ana-babası) arasında kurulan "*zorunlu birlikte yaşama*" ilişkileriyle ilgili savlarını, otoriter (ya da faşist) toplumlarda yetişen -ve gene özellikle erkek çocukların toplumsallaştırılma süreçleri içinde belirginleşen davranışlarıyla karşılaştırmış ve aralarında, ortaya çıkış nedenlerinin dinamiği açısından gözardı edilemeyecek benzerlikler bulunduğunu belirtmiştir.

Klaus Theweleit'e göre, otoriter-faşist toplumsallaştırma koşullarında yetişen-özellikle erkek-çocukların davranışlarının, gene bu toplumsal koşulların etkisiyle, giderek pre -psikotik ve/veya psikotik nitelikler içerip içermediğini tartışmaya açmak gerekmektedir. [123]

Margeret Mahler'in kanısına göre, çocuk daha doğum anında, Monakov'un (1923 yılında), *protodiakrise*, "en ilk seçim" (Urunter-scheidung) dediği, yaşama ya da yaşamama ikileminde, yaşama kararını verdikten sonra (*), eğer çevresiyle anlaşamaz -özellikle de anasında "*kızgın ana*" izlenimi edinip, yeterli sevgiyi-harmoniyi sağlayamazsa, bu kez çocuk, biyolojik olarak yaşamayı sürdürse bile, otistik çocuklarda görüldüğünce, "ölü gibi" davranmaya ya da değişik pre-psikotik ve/veya psikotik davranış bozuklukları göstermeye başlar...

Fakat, çevre ile amaçlanan uyuşma ve harmoni kurulamadığı sürece, temel korku, herşeye karşın bir türlü aşılamaz ve bu nedenle de, çok kez örtük bir psikoz durumu yaşam boyu sürer gider. Burada çocuk, bir yandan içinde bulunduğu ve yaşamaya zorlandığı çevreden kurtulmak istemi, öte yandan da, o çevre içinde ve onunla sürekli ilişkiler yumağında simbiyotik-yaşama zorunluluğunun aşılması ikilemiyle karşı karşıya kalır.

Bu gergin durumda ortaya çıkan ve hesapta olmayan he-

(*) Ancak çocuk, bu yaşama kararını verdikten hemen sonra, en ilk korkuyu duyar ve gene en ilk çığlığını atar; Otto Rank'a göre, çocuğun ilk çığlığı, ana-rahmini mutlu ve güven verici ortamından ayrılmanın ve çıplak yaşamla yüzyüze gelmenin getirdiği büyük şok ve korku nedeniyledir.

men hemen tüm uyaranlara karşı çocuk (ya da genç), ekstrem duygu yüklü, panik halinde korku krizlerinden, çılgın-hezeyanlı ekstase durumlarına kadar varan, çeşitli ama hep ekstrem davranışlarda bulunma eğilimi gösterir; ya da, bu tür uyarımların artık kendisinde daha büyük acılar korkular uyandırmaması için, tüm psişik dünyasını inkar edercesine, bir tür "*ruhsuzlaşma*" (Entseelung) ile aynı zamanda, canlı-biyolojik varlığını da ortadan kaldırmaya yönelik ve bir tür kendini ve çevresini tümüyle tahribe yönelik (de -animasation, de-vitalisation), son kerte tahripkâr davranışlarda bulunabilir.

Otistik ya da erken çocukluk psikozu içindeki çocukların günlük yaşam içinde, kendilerine dönük saldırganlıkları, örneğin, kafalarını sürekli olarak duvarlara vurmaya ya da kendilerini yaralamaya yönelik davranışları klasik klinik bilgilerdendir.

Konumuz yönünden asıl önemli olan ve büyük çoğunluğu oluşturan durumlarda, kimi erken çocukluk (örtük) psikozları ilerideki yıllarda çeşitli biçimlerde evrimleşir ve gencin politik davranışlarını belirlemede etken olabilirler.

Klaus Theweileit'e göre, faşist kişilik de bu ya da benzeri bir toplumsallaştırma süreci içinde ortaya çıkan, kaotik bir psişik yapıyı yansıtır.

Yanlış anlamayı önlemek için bir kez daha vurgulamak gerekir ki, faşist kişilik burada, ana-çocuk ilişkisindeki bozukluk sonucu ortaya çıkan bir aile-içi sorun olarak değil, tersine, toplumsal politik yapı tarafından örgütlenmiş, toplumsallaştırma kurumlarının -ki burada en önemli kurumlardan biri ailedir-, daha doğumun ilk anlarından itibaren -özellikle erkek çocukların- (bilinçli ve en azından potansiyel), örtük psikotik olarak yetiştirilmeleri sonucu olarak ortaya çıkabileceği öngörülmektedir.

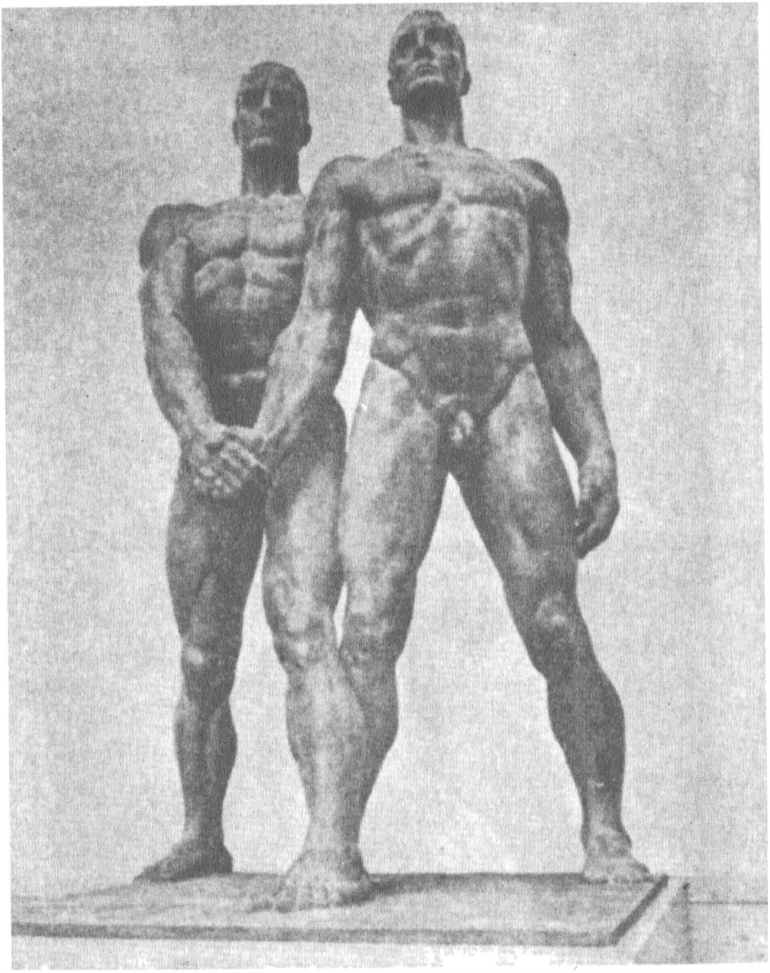
Ve gene Klaus Theweleit'in savına göre, bu "*erkek-insan*" ileride faşist-otoriter bir ortamda, kendi kaotik-psikotik-psişik yapısına çok uygun bir çevre bulmakta ve burada sürekli olarak, hem kendini ve hem de çevresini tahrip etmeye çalışmaktadır.

Tüm bu öngörüleri özetleyerek tek tümcede toparlamaya

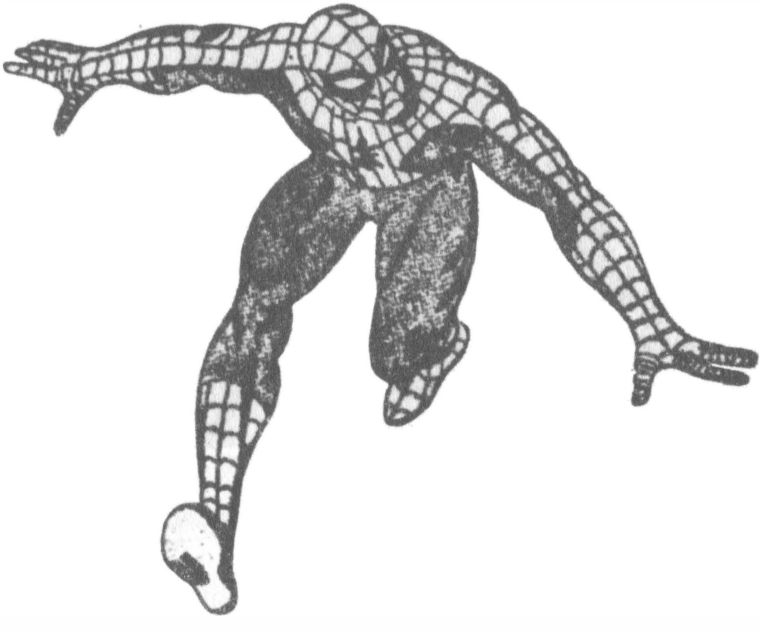
çalışırsak, ataerkil toplumlarda, özellikle erkek çocuklara, daha doğumlarının en ilk anlarından itibaren yüklenen "*erkeklik*" görevleri, onları ilerideki yıllarda en azından potansiyel, örtük psikotik (ve benzer bir psiko-patoloji ile birlikte, en hafifinden-otoriteryan, anti-demokrat ya da potansiyel faşist) bir kişilik doğrultusunda toplumsallaştırmakta ve bu tür bir bağlamlılık içinde, politik tavırlarını belirlemektedir...

Fouchoult'un da, *militarist düşler, ne doğa- durumu yaşam koşullarından ve ne de doğuştan taşınan kalıtsal birikimlerden getirilir... bunlar sürekli baskı, zorlama, daha çok ilerleme ve iteleme, daha çok rasyonalizasyon sonucu ortaya çıkan-eğitimin ve davranışların ürünleridirler,* derken anlatmak istediği de bu olsa gerekir.

make yourself happy
fuck the world

CUNT COMICS
NO. 1
1969
PISS ON YOU EARTH!

4.3.4

Yapay kitle içindeki politik toplumsallaştırma oldukça özgün koşullarda gerçekleşmiş, ancak toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan *doğal kitlenin*, çok yönlü politik toplumsallaştırılması da en az diğeri kadar katı, akıl dışı (irreal) ve bir anlamda anti insan nitelikte sürmüştür.

Biraz yakından bakıldığında, Nazilerin ne resmi programlarında ve ne de, kitlelere dönük konuşma ve yayınlarında, ekonomik konulara değindikleri pek görülmez. Hitler'in konuşmalarının okunması bu savın en somut kanıtını sergilemeye yetebilir. Nazilerin önde gelen yöneticilerinden Dr. Lay'ın "*neşe yoluyla güçlenme*" örgütleri aracılığıyla yaymaya çalıştığı, "*kitlelerin dikkatlerini maddi değerlerden manevi değerlere çevirmeliyiz; insanların ruhlarını doyurmak, midelerini doyurmaktan daha önemlidir*" sözlerini anımsamak gerekir. [124]

Bu mantık içinde Naziler, doğal kitleyi (toplumu) oluşturan tek tek bireyleri gönüllü olarak otoritenin altında toplayabilmek, otoriteryan ve anti-demokratik bir kişilik (toplumsal karakter) oluşturabilmek için, çok basit ama kesin sonuç veren, ilkel yöntemler kullanmışlardır. Bunun için doğal kitlenin mantığının, düşünce biçiminin, konuşmasının, kısası günlük yaşamın tümünün yeniden (re)organize edilmesine çalışılmış ve bu yolda, politik diskurların ötesinde, sinema-film, güzel sanatlar, mimari, edebiyat gibi, "*kitle kültürü*" üreten tüm araçlar kullanılmıştır.

Nasyonal Sosyalistlerin savlarına göre devlet, sosyal değil biyolojik bir temele dayanmaktadır. Bu nedenle de, Hegelci idealist düşünce sisteminin çekirdek noktasını oluşturan, "*Mutlak Tin*", Nazi ideolojisinde, sosyaldarwinist-biyolojist bir transformasyonla, "*ırk-kan*" savına dönüştürülmüş (indirgenmiştir). Buna göre, saf-ari Cermen ırkını hastalıklı unsurlardan korumak ya da toplumu bu tür unsurlardan temizlemek, eski tapınakların, rahip-hekim-yönetmen kimliğini simgeleyen Önder ya da -Führer'in en temel görevi olarak ortaya konmuştur.

Naziler, bireyi (ve doğal kitleyi) amaçladıkları politik toplumsallaştırma doğrultusunda koşullandırmak için gerçek yaşamın çelişkilerini, insanların doğal ve haklı nedenlerden dolayı en çok önemsedikleri, sağlık konularıyla özdeşleştirmişler ve kendi ideolojilerini sürekli olarak tıbbi terimlerle dolu bir söylem (retorik) üzerinden özümletmeye çalışmışlardır. Bu bağlam içinde, hekimlerin görevinin hastaları sağıltma, Hitler'in görevinin (ırkı) toplumsal hiyjeni koruma olduğu söylenmiş ve politika, hızla tıbbi parametreler içinde sunulurken, Nazi Partisi yöneticileri de, hekim kimliğine büründükleri sanısını vermeye çalışmışlardır. [125]

Bu nedenle de, hemen hemen tüm otoriter rejimlerde, olduğu gibi, Nazi yöneticileri de yazılarında ve konuşmalarında, sürekli olarak, tıbbi terimler kullanmışlar, örneğin sıklıkla, dünyanın hastalıklarından kurtarılacağından, toplumun operasyonlarla kangrenli unsurlarından temizleneceğinden, ırkın tüberküloz gibi basillerden arındırılacağından sözetmişler, buna karşın muhalefeti bulaşıcı hastalıklarla özdeşleştirmeye çalışmışlardır.

Gerçekten de Nazilerin moral anlayışları burada düğümlenmiş ve yaptıkları terörle, hekimlerin hastalıklara karşı uygulandıkları sağıltma yöntemlerinin benzerini, kendilerinin de toplumsal hastalıklara, basillere karşı sürdürdüklerini savunmuşlardır.

Bugün bir kez daha vurgulamak gerekebilir ki, depolitizasyon tüm otoriter yönetimlerin temel ideolojisini oluşturmaktadır. Uyruk'laştırma süreci hemen hemen her yer ve zamanda, yoğun bir depolitizasyon ile başlamış ve sürmüştür.

Nazi Almanyası'nda da, depolitize edilmiş bireyin (kitlenin) tüm düşüncesi, sağlık ve cinsel (erkek/kadın) konularına indirgenmiş, günlük yaşamın etkinlikleri, düşünce ve konuşmalar böyle bir bağlamlılık içinde yeniden sistemleştirilmiştir.

Burada, toplumsal ve bireysel sorunların temel ayrımı ve tanımlaması, sağlıklı/hasta, normal/anormal, akıllı/akılsız, güzel/çirkin,... gibi biyolojik söylem içinde yeniden düzenlenmiş;

ancak bu yapay ve irreal tanımlamalar (sınıflandırmalar), resmi ideolojinin ve günlük yaşamın real politikasını oluşturmuştur.

Somutlarsak, Nazi söyleminde, insanların sağlıklı/hasta, akıllı/akılsız, soylu/soysuz, yaşamaya hakkı olanlar/olmayanlar, gibi parametreler üzerinden kesin ve sert sınırlarla bölümlere ayrıldıkları; ve bunlardan, sağlıklı, güzel, akıllı, normal, disiplinli, çalışkanların Cermen ırkını oluşturduğu ve bu efendi ırkın yaşama hakkı olduğu; bunun için de Yahudi, Slav vb. gibi diğer "aşağılık insanların" ve "ırkların" yok edilmesi gerektiği savunulmuştur.

4.3.5

Naziler (NSDAP), 5 Mart 1933 seçimlerinde oyların yüzde 44'ünü almışlar, bu genel ortalama kırsal bölgelerde yüzde 56'ya kadar çıkmıştır. Ayrıca, 1932 yılında NSPAD'nin bir-buçuk milyon üyesi varken, bu sayı 1933'de üç milyona çıkmıştır. Bu büyümeyi, ne Dimitrof'un faşizm tanımlamasıyla, ne terörle ve ne de işçi sınıfının satın alınması ya da kandırılması gibi naif savlarla açıklamak olasıdır.

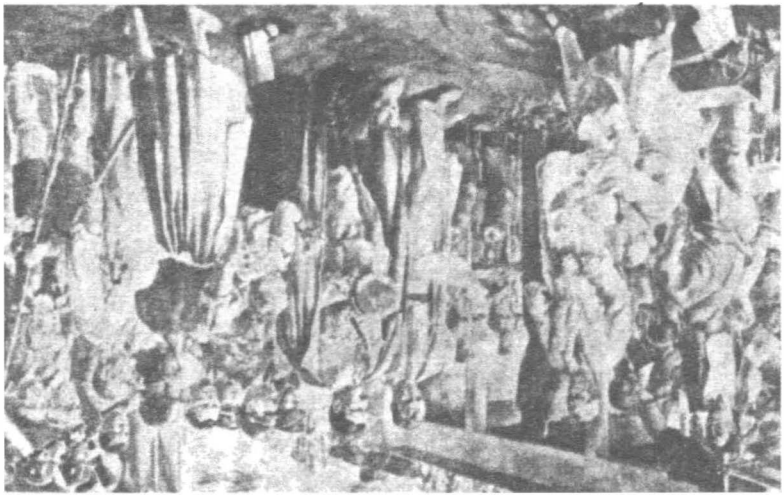
Naziler, 1933 yılında yapılan-görece özgür- seçimlerde, Alman halkı tarafından yönetime getirilmişlerdir. Naziler, 1933 yılında, her şeyden önce, çok yoğun bir politik toplumsallaştırma üzerinden hazırlanmış özgün bir politik psikoloji içindeki bireylerin oluşturduğu toplumda yönetime gelmişlerdir. Naziler, 1933 yılında yönetime seçildiklerinde, birey ve toplum (doğal kitle) önceden tarihsel rolünü üstlenmeye hazırlanmış. Ve bu nedenle de yönetim ile yönetilenler arasında -görece- önemli bir sürtüşme çıkmamıştır. Yakın dönemden örnek vermek gerekirse 1999 Türkiye seçimlerinde olduğu gibi...

Almanya merkezi bürokrasisi, salt, özel yöntemlerle eğitilmiş "yapay kitle" yönlendirmesiyle yetinmemiş ve daha önceki yıllarda, çok politize olmuş, sosyalizme, feminizme, hümanizme büyük ilgi göstermiş, çok felsefe okumuş, daha da önemlisi çok felsefe yazmış Alman halkını, "doğal kitleyi" oluşturan in-

sanları son direniş noktasına kadar yıkıp, onları ortak bir otoriteryan faşist mentalite içinde eritip-yeniden biçimlemeyi öngörmüşler; ve aydın insanın üstüne çok yönden saldırmışlardır...

Nasyonal Sosyalistlerin politik toplumsallaştırma politikasıyla, sağlık politikaları birbirlerini sürekli potansiyelize edebilen bir bütünlük oluşturmuştur. Ayrıca, Nazilerin sağlık politikası da sözcüğün en geniş kapsamıyla tam bir başarı, çalışma ve randıman artışını denetleme hekimliğine indirgenmiştir. Nazi sağlık kurumlarının (ve Tabib Odalarının) savlarına göre, Cermen ırkı, sağlıklı, sarışın, mavi gözlü, yarı vahşi "Sarışın Vahşi" (Nietzsche) ve hayvansı bir başarı ve randıman gücü olan insanlardan oluşmaktadır... Bunun için, bu ırktan gelen bir insanın ya böylesi nitelikleri olur ya da likide edilir... Bunun orta yolu yoktur. Gerçekte bu ayrımı, kapitalist ekonomi politikası belirlemiş ve bu mantık hekimler (hekim görünümüne girmiş politikacılar) aracılığıyla da kitleye özümletilmeye çalışılmıştır. Hekimler, Alman ekonomi politikasının, Alman insanının başarı-randıman gücünü artırmaya çalışmışlar ve bu tür yetenekleri olmayanları da, bu kez, ama gene, "*çalışma yoluyla yok etmek için*" hekim-SS işbirliği içinde, giriş kapısının üstünde "*Çalışma Özgürleştirir*" yazan toplama kamplarına göndermişlerdir...

Nazi sağlık politikasının mantığına göre, insanlar sağlıklı olmak, hastalar iyileşmek zorundadırlar. Gene Nazi psikolojisine göre de, insanların düzene uyması, yönetimin öngörülerine boyun eğmesi normal, aksi patolojik bir davranıştır. Nazi psikolojisi ve psikiyatrisinde başarılı ve randımanlı kişiliğin özü basit bir biçimde tanımlanmış ve buna göre de, ruhsal sağlık, görev duygusu, disiplin, itaat, randımanlı çalışmayla özdeşleştirilmiştir. Daha somut bir söylemeyle, burada sağlıklı olmak (çok çalışmak, disiplinli olmak, randımanı artırmak) görev, bunun tersi (görev duygusuna sahip olmamak, az çalışmak, disiplinsiz davranmak) ruhsal sağlıksızlık ve suç olarak tanımlanmıştır.

Ayrıca, bu söylem doğrultusunda oluşturulan mantık ve her bir sözcük / kavram, kendi içinde de benzer ikilemleri yeniden üretmiş ve kişilik, zincirleme reaksiyonlarla sonuna kadar çözülmüş ve bu parçalanan kişilik üzerine yeni bir otoriteryan, anti-demokratik kimlik kurulmuştur. Bu tür bir kişilik, bir kez oluşturulduktan sonra, artık bunun herhangi bir noktasına gelen tek bir uyarım bile, tüm psişik yapıyı resmi ideolojilerin istemi doğrultusunda düşünmeye ve politik tavırlar almaya "*ikna*" edebilmiştir. Örneğin yeterli disiplin, özveri ve randımanla çalışmayan (ya da çalışamayan) veya spor yapmayan bir kişi, bu irreal mantığın, düşünce sisteminin içinde, hemen sağlıksız, akılsız, anormal, yaşamaya hakkı olmayan, asosyal, olarak tanımlanabilmiş ve pratik yaşamda da, böyle tanımlanan yüzbinlerce insan yaşamlarını yitirmişlerdir...

Sonunda (kaba şiddetin de yardımıyla) tüm bireysel ve toplumsal değerler-normlar, böylesine ilkel düşünce ve davranış kalıplarına sosyaldarwinizme (biyologizme) göre yeniden biçimlendirilmiştir.

Vurgulamak gerekir, kuşkusuz burada abartılarak fetişleştirilen bedensel-tinsel sağlık ve harmoni-güzellik, hiçbir zaman insancıl içerikli ve insanı gerçekten de daha sağlıklı ve daha mutlu kılmaya yönelik bir amaçla değil, tam tersine, bizzat insanın psişik yapısından ve vücudundan başlayan militarist bir koşullandırma, bir tür savaş hazırlığı biçiminde sürmüş; spor beden eğitimi gibi çalışmalar, bireyin, yönetimle bedensel ve tinsel bir bütünlük-harmoni kurması için zorunlu kılınmış ve burada öngörülen bedensel güzellik, bir sağlık sorunu değil, bir güç gösterisi niteliğine dönüşmüştür...

Çok bilinen örneklemeyle, Nazi okul kitaplarında genel olarak şöyle yazılıdır: "*Yalnız sert olanlar kazanır. Bizler sert olmak zorundayız. Her Alman çocuğu kesin zafere kadar sert olmak zorundadır. Bizim saflarımızda korkaklara-hastalara yer yoktur. İlk ve önemli savaş alanı insanın kendi yüreğinde ve vicdanındadır. İnsan ilk kez, kendi vicdanı ile savaşmalı ve onu de-*

netim altına almalıdır. Başkalarının efendisi olmak isteyen, ilk kez kendi kendisinin efendisi olmalıdır... Dünya savaşı ilk kez kendi vicdanlarımızda başlayacak ve gene orada kazanılacaktır..." [126]

Böyle bir resmi psikoloji ve psikiyatrinin tanımladığı "*normal*" insanın denetimini (çok kez de şaşırtıcı bir tutkuyla ve gönüllü olarak) gene psikolog ve psikiyatrlar üstlenmişlerdir... Doğal kitle, etekten doruğa, "*normalleştirme*" eğitiminden geçirilmeye başlanmış, beden ölçüleri, beslenme, ev eşyaları, giysiler, konuşma, yüz ifadesi, mimikler, güzel sanatlar, yazın, cinsel yaşam, moda, insanlar arası ilişkiler, hep resmi ideolojinin ve psikolojinin "*normal*" tanımına göre yeniden belirlenmiştir. Ayrıca, depolitize edilmiş insan, kendini güçsüz hissettikçe korkmuş ve korktukça ağır bir oto-kontrol başlamıştır. Bu koşullarda, bireyin "normalleşmesi" çok kez yönetimin öngördüğü düzeyin bile altına inmiş, amaçlanan otoriteryan kişilik, çok ilkel bir "gönüllü kulluk" boyutlarına ulaşmıştır.

Bu koşullarda, Euthanasie gibi irrasyonel hareketler, kitle bilincinde irreal sistematizasyon sonucu ortaya çıkan, reel bütünlük sonucu günlük yaşama geçebilmiştir. Burada, örneğin hekimler, hiç olmazsa kendilerine dönük moral bir sorgulama gereği bile duymadan hasta, yoksul, işsiz-başarısız, alkolik, eşcinsel, fanatik dindar, sosyalist, sosyaldemokrat, gibi "norm dışı" kalanları yok etme, "*yaşama hakkı olmayanların yaşamlarını sonlandırma*" kararını verebilmişlerdir. Bu genel toplumsal çılgınlık, geometrik boyutlarda çoğalarak artmış ve sonunda, sistemi yadsıyan ya da yürekten onaylamayanlar bile "*yok edilmesi gereken yaratık*" kapsamına girmişlerdir. Bugün çok açık ve oldukça ayrıntılı bir biçimde bilindiği ve hatta belgelenmeye başlandığı gibi, Nazi döneminde, pek de zorlayan olmadığı halde, hekimler (ve özellikle de psikiyatrlar), anlaşılması gerçekten de pek kolay olmayan davranışlarla, yönetimin ve hatta en barbar SS gruplarının öngürdüklerinin de ilerisinde, "T-4", "14-f 13" gibi aksiyonlar düzenlemişler ve örneğin şizofrenleri, saralıları,

yaşlıları, nörozları, depresyonluları ve özellikle de düzeni benimseyen "sosyal"lerin karşıtı olarak, düzeni benimsemeyen - tüm muhalefetin- "*hastalıklı asosyal*" tanısı ile öldürülmesine karar verilmişlerdir. [127]

Naziler, 1933 yılında iktidara geldiklerinde, Almanyanın ekonomik durumu oldukça kötüydü. Resmi verilere göre altı, yarı resmi çıkarsamalara göreyse en azından sekiz milyon işsiz vardı. Başka bir söylemeyle, çalışabilir durumdaki her üç Alman'dan biri işsizdi. Naziler bu durumu, doğal kitlenin politize edilmesi açısından çok yönlü kullanmışlar ve son kerte ustaca hazırlanmış bir toplumsallaştırma seferberliği başlatmışlardır.

İlk kez, "*açlığa ve soğuğa karşı savaş*" kampanyası örgütlenmiş ve "*ortak kazandan tek kap yemek*" belgileri ortaya atılmış. Bunun için, aralarında Parti yöneticileri de olmak üzere Naziler, ellerinde kumbaralarla sokaklarda para toplamaya başlamışlar. Örneğin, salt 1934 yılında, Goebbels'in bile16 kez benzeri para toplama çalışmasına katıldığı söylenmektedir. Bu tür kampanyaların ardında her zaman kaba şiddet uygulanmış; para vermeyen memurlar işlerinden atılmış, işsizler dövülmüş. Bu kaba ve gösterimelik etkinliklerin bile kitle üzerinde uyandırdığı sempati beklenildiğinden de fazla olmuştur. Bu çalışmalar Nazi propoganda filmlerinde de ayrıca tesbit edilmiş ve sürekli olarak milyonlarca insana kerelerce gösterilmiştir. [128]

Bu filmlerin temel kurguları oldukça basit, fakat son kerte ustalıkla hazırlanmıştır: En önemli görüntüyü, büyük bir kazanın çevresinde toplanmış, mutlu insan yüzleri ve üzerinde dumanları tüten kocaman bir sosis oluşturmuştur... Burada, yemek kazanı-sıcak-sosis-mutluluk ve Nazi Partisi, hepsi bir birlik oluşturacak biçimlerde bütünleştirilmiştir... Temel belgi, Hans (Alman), sosisi-arkadaşları ve Nazi Partisi (Devletiyle) ile bir bütünlük oluşturduğunda ancak böyle mutlu olabilir, biçiminde sunulmuştur... Sonra yeni bir görüntüde, Almanya'nın çeşitli yerlerinden gelen ve bölgesel geleneksel özelliklerini simgeleyen giysiler içindeki-çeşitli gruplar, gene aynı ya da benzeri bir

kazanın çevresinde toplanırlar, dans ederler... ve sonra gene, bir halk şöleni niteliğindeki yürüyüşle, Führer-Hitler'in önünden geçmeye başlarlar... Kitle ve Hitler yeni bir bütünlük içinde yeni bir Almanya oluştururlar... Sonraki yeni görüntülerde, bu yürüyüş kolu gene Hitler'in önünden askeri üniformalar içinde, bu kez askeri kıtalar halinde geçmeye başlarlar...

Burada, toplumsal-bireysel özdeşleşme son kerte ince ideolojik-propoganda yöntemleriyle manipule edilmekte, değiştirilmekte ve örneğin, Bayem'li bir köylü, ilk kez kendi milli giysileri içinde görünmekte ve sonra Führer-Hitler'in simgelediği ana ırkın potasında erimekte ve yeni Almanya makinası içinde yeni bir parça oluşturmaktadır... ve gene bu süreç içinde, tüm kişisel-bölgesel özelliklerini değiştirmekte, askeri üniforma içinde, -tek bir blok ve bütünlük içinde- erimektedir... Bireysel ve bölgesel, özellikli kimlikler otoriter retorik içinde ve Führer aracılığıyla aynı kandan gelenlerin (Volk) birliğini oluşturmaktadır... Burada, birey yeni bir özdeşleşmeyle, yeni bir transformasyona koşullanmaktadır.

Nazi ideolojisinin en önemli propoganda çalışmalarından biri, 1934 Nürnberg Parti Toplantısını görüntüleyen uzun metrajlı "*İradenin Zaferi*" adlı filmdir. Bu film, bizzat devletin-partinin resmi finansmanı ile gerçekleşmiş ve Goebbels, filmin çekimini Levi Riefensthal'e vermiştir. En son teknik olanaklar ve 170 kişilik uzman kadronun görev aldığı çekim boyunca, ayrıca binlerce partili de çalışmalara gönüllü yardımcı olarak katılmışlardır. Yönetmen Levi Riefensthal, 1965 yılında yaptığı bir söyleşide, filmin propoganda niteliği taşımadığını, ancak salt bir tarihsel belge olarak nitelenebileceğini ve amaçlarının, 1934 yılı Almanyasında nelerin yaşandığını göstermekten ibaret olduğunu söylemişse de, bu çalışma bugün de, klasik bir Nazi propoganda film örneği olarak kabul edimekte ve üzerinde hâlâ önemli tartışmalar sürdürülmektedir. Nazilerin politik toplumsallaştırma savlarını oldukça açık yansıtması nedeniyle filmin kurgusunu biraz anımsatmanın yararlı olabileceğini düşünüyorum. [128]

"*İradenin zaferi*" adlı film, Wagner'in müziğinden başka bir şey duyulmayan ve görünmeyen bir uvertür ile başlar... Sonra karanlık, bulutlu, karmaşık, tehlikeli, huzursuzluk verici bir gökyüzü görülür... Arka fonda hep Wagner'in müziği vardır... Sonra karanlık bulutlar parıldamayla başlar... Uzaklardan bir uçak görünür... Paralel bir montajla, Nümberg kenti... eski Kale... dağ tepeleri... kilise... çarşı görüntülenir. Nürnberg'li yaşlılar pazar yerlerinde alışveriş yaparken gösterilirler. Sonra gençler, özellikle genç kızlar... Uçak piste iner... Uçak yeni tekniği, yenilenen Almanya'yı, Nürnberg Kilisesi, eski kale, yaşlılar geleneği simgelerler. Bunlar sıklıkla ve parelel montajlarla birlikte gösterilirler. Hitler, genellikle yakın çekimlerden gösterilmez; pek de gösterişli olmayan vücudu, görece kısa boyu, dar omuzları bu tür çekimler için uygun değildir. Bunun yerine, uzaktan yapılan çekimlerle, halkın önünde konuşurken gösterilir. O gün parti toplantısına Nürnberg'e bir milyon kadar insan gelmiştir. Ve tüm kitle düzene girip, Führer'in önünden geçmeye başlarlar... Kitle askeri kıtalar halinde geçit resmine başlarken, Nürnberg kentinde bir evin penceresi açılır... Ve içeriye güneş ışıkları dolar... Ocakta ateş yanar ve bacadan (yeniden) duman tütmeye... Ve SA'lar-SS'ler, diger partililer, tüm kitle Führer'in önünden geçmeye başlar... Artık birey-parça yoktur... Tüm kişisel ayrıntılar, özel işaretler silinir... birey yoksanır... kitleselleşir...

Nazi dönemi Almanya'sında, sinemalarda gösterilen "Haftanın Haberleri" programlarında da benzer manipulasyonlar yapılır. Örneğin, çok kez, önce Hitler kurt köpeği ile oynaşırken, sonra da eski Cermen kültü bir ulu meşe ağacının altında görüntülenirler... Eski Cermen geleneği kalıtı Hitler aracılığıyla Yeni Almanya ile bütünleşir. Sonra bir başka görüntüde, ormanda bir kurt ya da başka yabanıl bir hayvan, kendisinden daha güçsüz bir başka hayvanı, örneğin bir tavşanı ya da geyiği kovalar... ve yakalar. Doğadan alınan sosyaldarwinist ilke, olanca kabalığıyla bir kez daha vurgulanır... Ve sonra, Nazi ordularının, bu anımsatılan doğa yasası gereği, başka ülkelerin topraklarına girişleri

ve buralara "mutluluk-kültür-uygarlık" götürüşleri sergilenmeye başlanır.

Naziler gerçekte, dışa dönük tüm önemli çalışmalarında, olabildiğince kitleyle birlikte hareket etmeye, daha doğrusu amaçladıkları etkinlikleri bizzat kitleye yaptırmaya çok büyük önem vermişler ve bunda da çok başarılı olmuşlardır. Örneğin, 10 Mayıs 1933 tarihinde Berlin'de, görece düzenli-planlı bir devlet terörü biçiminde başlatılan kitap yakma hareketinde, çeşitli araçlarla Berlin Opera meydanına getirilen kitaplar hemen ateşe atılmamıştır... Senaryo oldukça ayrıntılı bir biçimde hazırlanmış; kamyonlar, ateşin bulunduğu yerden görece uzakta bir yerde durmuşlar; "*doğal kitleden*" pek çok insan gönüllü olarak, yan yana uzun uzun zincirler oluşturmuşlar ve kamyonlardan alınan kitapların ve yazarların adları tek tek okunarak ve bu gönüllü insan zincirlerinde elden ele verilerek ateşe atılmış ve böylece bu çok önemli hareketin sorumluluğunun, tüm kitleyi oluşturan bireylerce de üstlenilmesi öngörülmüştür... [129]

Otoriter ideolojiler, sanatın görevinin kitleyi kendini yönetenlere boyun eğmeye (itaat etmeye) hazırlaması, devletin gücünü göstermesi (kanıtlaması) gerektiğini savunmuşlar ve bu politikalarını hemen hemen her zaman ve en çok da büyük anıtsal mimari yapılar üzerinden dış dünyaya yansıtmaya çalışmışlardır. Gerçekte, anıt mimarisi, sınıflı toplumların ortaya çıkmalarıyla birlikte otoriter ideolojilerin (yönetimlerin) kendini kitlelere kabul ettirme biçimlerinden biri olarak kullanılmıştır. Anıtsal yapılar her zaman kitleye ve bireye karşı, toplumsal, politik, ekonomik gücü ellerinde tutanların uyguladıkları bir tür devlet terörü ve şiddet yöntemi olmuştur. [130]

Bu yöntem orjinal gelişmesinin doruk noktasına Antik Mısır ve Antik Roma'da ulaşmış, sonrakiler hep bu kalıta öykünmenin kötü kopyaları olarak kalmıştır.

Otoriteyi, toplumsal hiyerarşiyi çok iyi anlatan bu yapıtların içinde ve karşısında bulunan (daha doğrusu herzaman altında kalan) insan, burada, çıplak devlet terörünü ve kaba şiddeti

etinde kemiğinde duyumsamıştır. Bu tür anıt mimari yapıtlarında, bireye karşı devlet, hümanizme karşı şiddet, çok sesliliğe karşı birlik, çeşitliliğe karşı üniform, çoğulcu demokrasiye karşı otorite, granit taşların diliyle savunulmuştur. Anıt mimarisini oluşturan taşlar, tarih boyunca kendi dillerini anlayanlara, sözcükleri olmayan bir dille çok şeyler anlatmışlardır. [131]

Hitler'de, yaşamı boyu büyük bir tutkuyla, kitle üzerinde denetim kurmanın en önemli araçlarından birinin anıt mimarisi olduğunu ve bu yapıtlar yoluyla, devletin gücünün bireye dolaysız biçimlerde gösterildiğini söylemiş ve Nazi dönemi Almanya'sında pek çok anıtsal mimarinin yapılmasına çalışmış ve hatta bunlardan bir kısmının ilk planlarını kendisi çizmiştir.

Nazilerin baş mimarı Albert Speer'in de belirttiği gibi, Hitler (bile) her zaman gökdelenlere, banka binalarına karşı, klasik otoriteyi simgeleyen Antik Roma-Cermen anıt mimarisini savunmuş, ancak kartel pıhtılarının, toplumsal yaşamı denetim altına aldıkları günümüzün post-modern dönemini simgeleyen High Tech otorite kendini bu kez gerçekten de banka-kartel binalarında somutlamaya başlamıştır. Ve hep bilindiği gibi, post-modern dönemin dışa yansımaya başlaması ilk kez bu tür yeni tip bir anıt mimari üzerinden olmuştur. [132,133]

YENİ BİR POLİTİK TOPLUMSALLAŞTIRMA YÖNTEMİ OLARAK... "TARİHÇİLER TARTIŞMASI"

Bilinen tüm tarihsel olaylardan ve 2. Dünya Savaşı sonrası Federal Almanya'sında yaşanan "*post faşist sendrom*" dönemine özgü görece demokratik ortamdan ve özellikle, '*68 hareketlerinden* sonra, bu ülkede, barış, ekoloji, feminizm, eğitim vb. gibi hemen hemen tüm toplumsal kurumlar ciddi boyutlarda sorgulanmaya ve dahası, karşı alternatifler, yeni düşünce biçimleri, yaşam tarzları öngörülmeye başlanmıştır.

Bütün bunlardan daha önemlisi, her geçen günün pratik yaşamı, bu tür eleştirileri son kerte haklı çıkaracak biçimde gelişmiş, özellikle, ekolojik felaketler zinciri, kadınlara uygulanan haksızlıklar, aile içi şiddet artık gözle görülmenin ötesinde elle tutulmaya başlanmıştır.

Bu gelişmeler uzantısında, alternatif hareketler, yüzde onlara yaklaşan bir oy potansiyeli yaratabilmişler ve bunun da ötesinde, toplumda önemli moral-kültürel direniş odakları oluşturmuşlardır.

Bütün bunlara karşın, yeni tutuculuk (ya da yeni-sağ), yakın tarihsel dönemlerin olumsuzluklarının etkisinden kendini kolayına kurtaramamış, ve yoğun bir moral-kültürel baskı altındaki devlet, amaçladığı boyutlarda güçlü ve saldırgan bir politika uygulamakta, yeni kuşak Almanlara, "*resmi kimlik*" oluşturmada, dahası, Alman merkezi bürokrasisi, kendine iç ve dış düşman imajı yaratmakta zorluk çekmeye başlamış; giderek huzursuzlanmış ve bir şeylere yaparak toplumun manevi yaşamını geçmişte olduğu gibi yeniden disiplinli, tarihiyle övünebilen bir konuma getirmenin yollarını aramaya başlamıştır.

Bu bağlamda, 1983 yılında, "*Günümüzün Alman Kimliği*" genel başlığı altında toplanan ve bir anlamda yeni bir politik gelişmenin (sıçramanın) kuramsal ve pratik düzeydeki ilk atlama

taşı olarak kabul edilebilecek ilginç bir toplantıda, yeni tutucuların önde gelen tarihçilerinden, Emst Nolte, Michael Stürmel, Günter Rohnmoser, Wolfgang Steiffer ve Bernard Willms'in yaptıkları konuşmalar ilgiyle karşılanmış; bunu benzeri toplantılar, kongreler izlemiş ve sonunda, Federal Almanya'nın önde gelen tutucu (sağ) tarihçilerinden Emst Nolte, 6 Haziran 1986 tarihinde FAZ (Frankfurter Allgemeine Zeitung) da "Gitmek Bilmeyen Geçmiş" başlıklı oldukça provokatif bir makale yazmıştır. Yazının böyle bir yayın organında yayınlanması bile konunun salt tarihçiler arası -aile içi- bir tartışma olmanın ötesinde bir kamuoyu oluşturma amacını içerdiğini göstermeye yetmiştir.[134]

Nolte'nin yazısı tutucu ve demokrat çevrelerde ciddi yankılar bulmuş, bunu yeni tutucuların başka yazar ve tarihçilerinin yeni yazıları izlemiş ve konu kısa zamanda kamuoyunda ve tüm entellektüel kesimlerinde tartışılmaya başlanmıştır. Yeni tutucuların bu çıkışlarını, demokratlar adına Jürgen Habermas, haftalık liberal Die Zeit gazetesinin 11 Temmuz 1986 tarihli sayısında "Bir Pislik Dürmek Türü" adlı yazısıyla Nolte'yi yanıtlamış ve böylece kamuoyunda "*Tarihçiler Tartışması*" adıyla ünlenen son yılların -tutucular ile demokratlar arasındaki- en ilginç ve öğretici tartışmalarından (polemiklerinden) biri başlamıştır. [135]

Emst Nolte, "Tarihçiler Tartışmasına" oldukça hazırlıklı başlamış, ve görüşlerini, 1987 yılında yayınlanan "*1917-1945 Avrupa İç-Savaşı*" adlı kitabında sürdürmüştür. [136] En özlü ve geniş kapsamlı açıklamasını Nolte'nin yazı ve kitaplarında bulan yeni tutucuların savları şöyle özetlenebilir:

Tarihi içinde geçtiği somut koşullarda tartışmak ve (tarihi) anlayışla karşılamak gerekir. Her geçmiş tarih makul bir zaman dilimi sonra unutulur. Örneğin, bir Amerika Birleşik Devletleri İç Savaşı yaşanmış ve unutulmuştur... Olaylara siyah-beyaz mantığı içinde yaklaşmamak gerekir... Nasyonal Sosyalizm hareketine de böylesi bir anlayışla bakmalıdır... Bu haraket tek başına ortaya çıkmış bir tarihsel olgu değildir. Avrupa bir bütün-

dür. Bu bütünlüğe karşı ilk saldırı Ekim 1917'de Rusya'dan Bolşeviklerden gelmiştir. Bolşevikler, özellikle Stalin zamanında, kendi yöneticilerinin ağzından "burjuvaziyi dünyadan kazıyacağız" demişler ve Gulag Kamplarını oluşturup, yığınsal katliamlar yapmışlardır. Hitler ve Nasyonal Sosyalist hareket, işte böylesi bir tarihsel moment içinde (Nolte'nin kullanmasını çok sevdiği bir deyimle) Kausal Nexsus "*nedensel bağlamlılık*" içinde ortaya çıkmıştır... Ekim 1917 Bolşevik Devrimi olmasaydı, Nazi hareketi olmazdı... Nolte'ye göre, Stalin olmasaydı, Hitler olmazdı ve Gulag Kamplar olmasaydı... Auschwitz olmazdı...[136]

F. Almanya yeni tutucularını oldukça zor durumda bırakan asıl önemli olay Yahudi sorunu olmuş, böyle bir barbarlığı sokacak çuval bulmak pek kolay olmamış. Sonunda, Nolte ve diğer tutucu tarihçiler, konuya Avrupa Hıristiyan kamuoyu vicdanını kolay rahatlatacak "*asyatik özürlü*" bir çözüm biçimi bulmuşlardır. Buna göre, Bolşevik hareket hemen hemen tümüyle Yahudi kökenli önderlerce yönetilmiş ve giderek Yahudilikle özdeşleştirilmiştir... Ayrıca, Hitler, bu konuda belli bir ölçüde manipule edilmiştir... Hitler yönetimine bir soykırım aklını 1923'te Münih'de ölen en yakın arkadaşlarından biri olan Max Erwin von Scheubner-Richter vermiştir. Max Erwin von Scheubner-Richter, 1915 yılında, Almanya Konsolosu olarak Erzurum'da bulunmuş, bu süreç içinde gördüklerini ve duyduklarını Hitler'e ve partinin önde gelen ideoloğu Rosenberg'e anlatmış ve ayrıca anıları 1938 yılında basılmıştır. Böylece Asyatik toplumların birbirlerine karşı uyguladıkları kimi sert tutumlar Nazileri Yahudi ve Slav halklarının soykırımları için hazırlamıştır... [137,138]

Nolte'ye göre, bütün bunların sonucu olarak, bugün artık sürekli olarak bir Nasyonal Sosyalizm felaketinden sözetmenin anlamı yoktur... Alman halkı, bir tarih ve kimlik bunalımı içindedir... Böylesi bir kimlik bunalımı içinde bulunan bir halkın gerekli kültürel ve politik sıçramalar yapması olanaksızdır... Hitler ve Nasyonal Sosyalizm olayını belli bir tarihsel çağın içinde olup bitmiş bir olgu olarak kabul etmek ve artık bu defteri kapa-

mak gereklidir... Alman halkı, artık yeniden geçmişi ve tarihi ile övünür bir konuma gelebilmelidir. [139]

Olay çok kısa bir zaman içinde tahminlerin üzerinde bir tartışma gerilimi oluşturmuş; hemen hemen tüm demokratlar konuyla ilgilenmişler; oluşan çok geniş bir tartışma platformunda salt tarihçiler değil, tiyatro sanatçıları, kabaretisler, sinema oyuncuları, karikatüristler, vb. gibi duyarlı bir aydın kesimi konuyu tartışmışlar ve yeni tutucuların Nazi dönemi Alman tarihini aklama çabalarına karşı çıkmışlardır. [140]

"Bu akademik görünümlü politik tartışma neden başlatılmıştır?" sorusunun yanıtı bugün içinde yaşanan olaylarla bir anlamda kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Bu tartışmanın temel hedefi, F.Almanya toplumunun, özellikle alternatiff hareketlerin etki alanına girmekte olan "doğal kitlenin" politik bilincini yeniden yönlendirmek, yeni bir politik toplumsallaştırma başlatabilmek ve bunun için de Alman tarihini, Nazilerin ve Hitler'in yükünden, yüzkızartıcı kiriminal geçmişinden kurtarmak (bir anlamda ent-kiriminalize etmek), insanları yeniden tarihleriyle övünebilir duruma getirme olarak tesbit edilmiştir.

Bunun için Nazi dönemine (artık) "*makul bir özür*" bulmak gerekmiş ve bu nedenle de, özellikle tutucu ve depolitize edilmiş kamuoyunun çok duyarlı olduğu Ekim devrimi ve Asyatik halkların sert tutumları böyle bir manipulasyon için uygun nedenler olarak gösterilmeye, Almanların tarihlerini ve tarih bilinçlerini yeniden ""normalleştirmeye" çalışmışlardır.

Ancak, demokrat kamuoyu ve özellikle Jürgen Habermas'ın kaleminden, Nolte ve arkadaşlarının savlarının, gerçekte politik bir çıkış olduğunu, amaçlarının NATO planları çerçevesinde yeni iç ve dış düşman imajları yaratmak olduğunu ve Nasyonal Sosyalist hareketin tarihsel örneğinin görülmediğini, Nazi barbarlığının özgün bir örnek olduğunu, bunun genelleştirilemeyeceğini ve hiçbir Asyatik örneklemesinin bulunmadığını savunmuşlardır.

Sonuç olarak, bu çok öğretici tartışma boyunca Alman demokrat kamuoyu gerçekten de övülesi ve kutlanası çaba harcamış ve tüm olanaklarıyla yeni tutucularla mücadele etmişlerdir.

Tartışmayı, entellektüel düzeyde hiçbir kuşkuya yer vermeyecek biçimde, demokratlar kazanmışlar, ancak politik düzeyde yeni tutucular amaçladıkları hedeflere ulaşmışlar, depolitize edilmiş kamuoyunu yüzkızartıcı geçmişlerinin yükünden kurtarmayı başarmışlardır. [141]

Ve bugün, Almanya tarihinde yeni bir dönem başlamakta; ve Alman toplumu, daha şimdiden, etekten doruğa, yeniden ve yeni bir toplumsallaştırmayla yeni görevlere hazırlanmaktadır.

YABANCILAŞMA - ANOMİE - ve YENİ-ÇAĞ HAREKETLERİ

5.1.1

Sayısız çalışmalara, varsayımlara ve hatta sıkca görülen propaganda niteliğindeki kaba çarpıtmalara karşın, *yabancılaşma, anomie* ve oldukca güncel bir olay olan *yeni-çağ hareketleri* günümüzün post-modern (ya da ileri kapitalist) toplumların ekonomik-kültürel-tinsel yapılanmaları içinde yaşayan "bireyin" en önemli varoluşsal-psikolojik sorunlarını oluşturmaktadır.

Biraz daha savlı ve vurgulu biçimde söylemeye çalışırsak, yabancılaşma -anomie-yeniçağ konseptleri üzerinde yeniden ve yeniden tartışmadan, bugünün insanının psişik durumunu ve de giderek, bu tür bir psişik yapılanmanın etkisiyle, yeniden üretilen toplumsal-kültürel-tinsel ve politik-ekonomik yapılanmaları anlamak pek kolay değildir.

Bu bağlam içinde, John Lewis'in, "*Yabancılaşma*" *terimi çoğun o denli bulanık ve kaypak bir anlamda kullanılıyor ki, kimi çevrelerde, herkesin dilinden düşmeyen basit bir sözcük oldu çıktı neredeyse. Bu bir talihsizliktir; çünkü sözcük, çok anlamlı bir insani yaşantıya gönderme yapmaktadır. Bu yaşantı, bir hüzün, bir zihin perişanlığı, bir şaşkınlık ve bir yoğun yalnızlık duygusu... (...) derin bir tedirginlik, yaklaşan bir felaketin sezgisi, bir tinsel bitkinlik duygusu, yaşama, güvene ve inanca bir yeniden dönme özlemidir... (...) -üstelik kaçınılmaz bir olgudur daterim sonradan gelse de, yanlış kullanılmış olsa da, gösterdiği şey yine olduğu gibi duruyor...*" biçimindeki yaklaşımına katıl-

mamak olanaksızdır. [142] Fakat bugünkü güncel durum Lewis'in tanımlamasının ötesinde biraz daha karmaşıklaşmış ve değişmiştir.

Yabancılaşma ve anomie durumları hemen hemen her zaman, evrensel nitelikli büyük toplumsal, politik kültürel, moral ve psikolojik gerginlik-kriz dönemlerinde, özellikle ve ivedilikle gündeme gelmiş ve tartışma konusu olmuştur. Daha somut bir söylemeyle, özellikle, 1789 Fransız Devrimi'nden sonra, bireysel ve toplumsal norm sistemlerinde ortaya çıkan ciddi kriz ya da sürtüşme koşullarında, birey ve toplum yaşantısında ortaya çıkan yabancılaşma ve sonrada anomie tartışmaları gündeme gelmeye başlamıştır.

Geçen yüzyılın başlarında, 1789-1848 devrimleri arası ve sonrası dönemlerde, Hegel ve sonra da Marx'ın yabancılaşma üzerine çalışmaları ve ardında da, 1871 Paris Komünü'nü izleyen yıllarda Emil Durkheim'in intihar ve anomie durumu üzerine olan araştırmaları ve bilimsel teknik devrim ve *'68 olaylarından* sonra da *yeni-çağ hareketlerinin* ortaya çıkması rastlantı değildir kuşkusuz.

Bir yakın tarih örneklenmesinde, günümüzden ancak 30 yıl kadar önce ve "*68 hareketleri*" süresince (ve son bir insancıl çabayla) yabancılaşma ve anomie konularının ne denli büyük bir heyecanla gündeme getirildiğini ve "*kaynağa dönüş*" belgileriyle, Karl Marx'ın "*1844 Ekonomi-Felsefe Elyazmaları*"nın yeniden bulunmuşcasına nasıl (yeniden) tartışılmaya başlandığı, bugün bile hiç olmazsa kimilerimizin anılarında sıcaklığını henüz sürdürmektedir. [143]

Bu son kerte önemli olgular, günümüz koşullarının postmodern dönemi (ve bunun kalıtı) yeni-çağ hareketlerinin gelişmesiyle biraz daha değişik ama çok daha trajik boyutlarda ve platformlarda yaşanmaktadır. 1980 -ve hatta 1985- yıllarından sonra, gene evrensel boyutlarda yaşanmaya başlayan büyük kültürel, moral, psişik dönüşümler uzantısında, birey ve toplumsal norm sistemleri arasında (eski dönemlerin büyük sürtüşme ve

hatta kopukluklarına karşın bugün artık bireyin aleyhine yoğun uzlaşmalar, uyumlar) ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir.

Bugün, bilinen insanlık tarihinde, belki de ilk kez, böylesine önemli alt-üst oluşların yaşandığı bir ortam ve zaman dilimi içinde, insanların çok ciddi psişik bunalımlar içinde olması gerektiği beklentisine karşın (ve eski kriz dönemlerinde görülenlerin tersine), içinde bulundukları psişik, kültürel, moral, tinsel, duygusal, konumlarından rahatsız olan insan sayısının beklenenden az sayıda olduğu ve hatta bugüne değin örneği görülmemiş boyutlarda, insanların büyük bir ilgisizlik, kayıtsızlık ve dahası yapay bir "mutluluk" içinde adeta "sevinerek" yaşadıkları saptanmaktadır...

Bu denli yaşamsal önem taşıyan bir tarihsel ortamda, insanların bu garip ve bir tür "*moral anastezi*" içindeki durumlarını, (hiçbir çözüm yolu gösterme konumu ve gücünde olunmasa da) hiç olmazsa bir kez daha, "*belirleyerek inkâr**" edebilmek için, ivedilikle tartışmak gerektiğini düşünüyorum...

5.1.2

Yabancılaşma konsepti, düşün dünyasındaki gerçek yerini, geçen yüzyılda, sanayi devrimi sonrasının, "*ekonominin libarelleşme ve insanın bireyselleşme*" sürecinde bulmuş olmasına karşın, bu kavramın kökeninin Antik Roma Uygarlığı dönemlerine kadar uzandığı görülmektedir.

Bugün yabancılaşma karşılığı olarak, İngilizcede alienation, Fransızcada aliénation ve Almancada Entfremdung kavramları kullanılmaktadır... Lucien Séve gibi konunun dünya çapındaki yetkilileri, Fransızca aliénation kavramının, Almanca Entfremdung kavramının kapsamıyla karşılaştırıldığında pek çok şey ifade etmekte-anlatmakta yetersiz kaldığını ve giderek (bu kavramın) günümüz Fransızcasında psikiyatrik bir anlam kazandığını söyler. Lucien Séve'e göre, Fransızcada "aliénation" sözcüğü uzun süreden beri günlük konuşma diline aittir ve her şey-

(*) "Determinatio est negatio" (her belirleme aynı zamanda inkârdır) Spinoza'dan alıntı. Karl Marx: Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı. (144)

den önce ticari ve hukuki bir anlama sahiptir: Özünde maldan ve mülkten "feragat edilip" bunların kullanım hakları başkasına devretme vurgusu sözkonusudur. Yabancılaşmış ruh hastası, özel durumu nedeniyle hukuki haklarını kullanma ehliyetini devir eden bu kişinin durumu psikiyatrinin kapsamına girmektedir[145]

Burada, Lucien Séve'in bu vurgulamasına ayrıca Erich Fromm'un bir anımsatmasını ekleyelim: Fransızcada, yabancılaşma karşılığı kullanılan "aliéne" ve İspanyolcada "alienada" sözcükleri, eskiden bu dillerde "akıl-ruh hastası", ve dahası, İngilizcede "alienist" ruh hekimi ya da "yabancılaşmış kişiyi tedavi eden hekim" psikiyatr, anlamlarında kullanılmıştır... [146]

Tüm bu sözcüklerin kökeni Latince "alienatio-abalienatio" kavramından kaynaklanmıştır. Latincede bu kavramın, toplumun günlük yaşamının en az üç değişik alanında ve çok çeşitli anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir [147]. Örneğin bunlar:

1. *Hukuk* alanında, *translaio-venditio* karşılığı olarak, devretme, elden çıkarma, zilliyet-mülkiyet hakkını başkasına verme, anlamında;

2. *Toplumbilim* alanında, *disiunctio-aversatio* karşılığı olarak, ayrılmak, diğer insanlardan, yurdundan, tanrılardan ayrı düşmek, kopmak anlamında;

3. *Tıp-Psikoloji* alanında, *dementia-insania* karşılığı olarak, çılgınlık, tinsel şaşkınlık, gibi bir tür bunama gibi ya da psişik bozukluklar demeti, ruh hastalığı karşılığı olarak kullanılmıştır.

Bugün felsefe, sosyoloji, psikoloji, edebiyat gibi gelişmiş kültürel konularda içli dışlı olmuş, tüm büyük (Batı) dillerindeki yabancılaşma kavramı, bunun Latincedeki toplumbilim ve tıp-psikoloji alanlarında kullanılan, *disiunctio-aversatio* ile *dementia-insania* karşılığı olarak kullanılmaktadır...

Tarihin bu son kerte ciddi "major" problemini anlatmak amacıyla kullanılan yabancılaşma kavramının içeriği ve kapsamının boyutları üzerine, yazın ve düşün dünyasında ortak bir

görüş birliği yoktur. Yabancılaşma kavramına toplumbilimlerinin, psikolojinin ya da psikiyatrinin, değişik alanlarında, değişik içerikler/anlamlar yüklenerek kullanıldığı gibi, bu konseptin gelişmesine büyük katkılarda bulunan Alman idealist filozofları, Hegel, ve de özellikle de Marx gibi düşünürler bile, yaşamlarının çeşitli aşamalarında verdikleri ürünlerde yabancılaşma kavramını farklı içeriklerde kullanmışlardır. [148]

Yabancılaşma konseptini Hegel'den alan Karl Marx, *1844 Ekonomi-Felsefi Elyazmalarından Kapital*'e (1867) ve hatta, 1883 yılında ölene değin, tüm yaşamı boyunca, yapıtlarında ve savunduğu düşüncelerinde, değişik biçimlerde ifade etmiş ya da yaklaşmış olsa da, *insanın yabancılaşma olayı*, hep merkez-çekirdek konuyu belirlemiştir.

Karl Marx'ın devrimci tarih anlayışının odak noktasını yabancılaşma oluşturmuştur. Burada Marx, yabancılaşma olayına (sürecine), Hıristiyanlığın "ilk günah" olayını anımsatır biçimde yaklaşmıştır... Üretim sürecinde, meta'nın ilk pazara çıkışı, yani meta'nın kullanım değerinin, değişim değerine dönüştüğü "*an*" ilk günah işlenmiş ve bir tür "Salto mortale" [149] (ölüm taklası) ile insanın yabancılaşma süreci başlamıştır. Bu "*an*" aynı zamanda, sınıfsız ilktoplumlardan (anaerkil dönemlerden), sınıflı-ataerkil dönemlere geçişin dönüm noktasını belirleyen, (o laneti) "*an*"ı da çağrıştırır.

Bu aşamadan sonra tüm sınıflı toplumlar tarih boyunca, insan-insan ilişkileri ve bizzat insanın kendisinin psişik harmonisi bozulmuş, parçalanmış; birey-insan *şeyleşmeye*, nesneleşmeye başlamıştır.

Marx ile Engels, geliştirdikleri devrimci tarih görüşlerinde, insanın tarihsel gelişim gücüyle, bu yabancılaşma sürecini (yabancılaşma çağlarını/dönemlerini) aşabileceğini, bunun için de, böyle bir tarihsel misyonla donanmış insanın, insanları şeyleştiren-nesneleştiren, yabancılaştıran koşulları, ekonomik-politik-kültürel ortamı değiştirebileceği öngörülmüş; ve bu devrimci tarih kuramının, günlük yaşama taşıyıcılık görevini, praksisi-

ni, sanayi proletaryasının başarabileceği varsayılmıştır.

Karl Marx ile F. Engels'i bu tür devrimci bir tarih kuramına götüren sistematik düşüncenin hareket noktasını, gene onların ampirik çalışmaları olmuştur. Marx-Engels, bu ampirik araştırma süreci içinde, insan yaşamını, yabancılaşma olayını tartışırlarken, genel olarak hep endüstri işçilerinin durumunu, yaşam koşullarını gözlem konusu yapmışlardır. Başka türlü bir söylemeyle, Marx-Engels, endüstri işçilerinin yaşadıkları somut koşulları araştırarak, kendilerinin felsefi-tarih, ekonomi-politik kuramlarını biçimlendirmişlerdir. Burada Marx-Engels, özellikle endüstri işçilerinin hak ettiklerinden çok daha düşük ücretler karşılığında, kapitalist ekonomi-politiğin, teknolojinin denetimi altında çalıştırıldıklarını, yaşam koşullarının ve bilinçlerinin bu yönetimler tarafından kendilerine dikte ettirildiğini ve bunların doğal sonuca olarak, emekçilerin, ama özellikle de sanayi proletaryasının çalışmasının, yaratıcı insan faaliyeti olmaktan çıkıp, angaryaya dönüştüğünü ve gene tüm bunların sonucu olarak, insanların doğaya, kendi çalışmalarına, kendilerine ve diğer insanlara yabancılaştıklarını söylemişlerdir... [150]

Karl Marx'ın yabancılaşma olayı (süreci) ile ilgili ilk büyük çalışması *1844 Elyazmaları*'dır. Bir anlamda Marx, daha bu ilk çalışmasında birden doruk noktasına ulaşmıştır. Marx, Paris'de bulunduğu zamanlarda, yazdığı *1844 Elyazmaları*'nda, Emil *Bottigelli*'nin tanımlamasıyla, "*insanın kapitalist sistemdeki durumu karşısında duyduğu tiksintiyi felsefi bir biçimde dile getirmiştir*". [151]

Karl Marx, bu çalışmasında özellikle Hegel felsefesinin etkisinde kalarak, yabancılaşma boyutlarında tartışmış; ancak, tüm yabancılaşma "*kendinden uzaklaşma*" sürecinin merkezinde özel mülkiyetin bulunduğunu belirtmiştir. Burada, sözü çok kısa bir süre Marx'a verirsek, o, yabancılaşma olayı üzerine olan görüşlerini tek tümcede şöyle özetlemektedir: "*Öyleyse özel mülkiyet, çözümleme gereği yabancılaşmış emek, yani yabancılaşmış insan yabancı kılınmış emek, yabancı kılınmış yaşam, ya-*

bancı kılınmış insan kavramından doğar..."[152] Burada görüldüğü gibi, Marx yabancılaşan bilinci değil, yabancılaşan emeği gözlemlerinin ve kuramının temeli olarak almış. Bu çalışmasında, ayrıca, ekonomik-toplumsal ve dinsel yabancılaşmaların nasıl birbirlerini etkilediklerini, bugün bile pek çok kişinin anlamakta zorluk çektikleri bu çetrefilli konuyu, şaşırtıcı bir açıklıkla sergilemiştir. Örneğin: *"Yabancılaşmalar arasında en önemlisi toplumsal yabancılaşma tarafından doğurulmuş bulunan dinsel yabancılaşmadır. Toplumsal yabancılaşma ile dinsel yabancılaşma arasında derin bir dayanışma vardır; insanların paraya, maddi bağımlılığına, kuramsal düzeyde dinsel uyrukluk karşılık düşer. Kapitalist rejim tarafından oluşturulmuş bağımlılık ve sefaleti tanrısal iradenin bir sonucu olarak sunup, bunların ödünlenmesi olarak öbür dünyada bir mutluluk adayarak, din, Tanrıya koşulsuz bir boyun eğme aracılığıyla toplumsal bağımlılığı pekiştirir ve böylece bir rejimin korunup sürdürülmesine katkıda bulunur"* [153]

Bu tanımlama, içinde yaşadığımız tarihsem dönemin, ileri kapitalist (post-modern) toplumlarındaki ekomi-politikanın, kitle ve birey psikolojisini tahribe yönelik uyguladığı "*kitle kültürü*" politikasıyla, sokaktaki insanların nasıl bir kültürel dinsel manipulasyonlarla "*diz-çökertilişinin*" açık ve dolaysız bir anlatılışıdır...

Ancak bugünkü durum, geçen yüzyıldakinden de biraz farklı yaşanmaktadır. Engels, daha 1843 yılında, Alman-Fransız Yıllıklarında yazdığı denemesinde, "*tanrıbilim (teoloji) özgür felsefeye doğru gelişemezse, kör-inanca doğru gerilemek zorunda kalır*", diye bir betimlemede bulunmuştur. Bugün özellikle de Asyatik dinlerde, felsefeye doğru ilerleyememenin sonucu, kör inanca doğru gerilemek zorunda kalışın; acıklı serüveni yaşanmakta ve bu durumda yabancılaşma bile sözkonusu olmamaktadır. Bu konuya, ayrıca, yabancılaşma olayı içinde değinen H.S. Batişcev, "şeyleşmiş ve meta bağları içindeki çalışmanın tarih açısından burjuva öncesi ve despotik Asya biçimlerinden

daha ileri" olduğunu söylemiştir. [154]

Marx, 1844 Elyazmaları'ndan sonra, Brüksel'de, Engels ile birlikte yazdıkları *Alman İdeolojisi*'nden, bu kez hızla, Hegel ve Feurbach etkisinden kopmaya başlamışlar ve yeni bir eleştirel yöntem geliştirme çabasına girmişlerdir. *Alman İdeolojisi*, Marx ve Engels'in düşünsel yaşamlarının yeni bir aşamasının başlangıcını oluşturmuş; Marx, burada yabancılaşma olayını, *1844 Elyazmaları*'nda olduğundan çok daha radikal bir yöntemle, araştırmaya yönelmiştir.

Marx'ın sonraki çalışmaları da yabancılaşma olayı açısından benzer bir ivme çizmiş, ancak, 1857 yılında, *Grundrisse* aşamasında, yeniden yabancılaşma olayını, insanın nesneleşmesini, kendine uzaklaşmasını gündeme getirmiştir... [155]

Karl Marx "*yabancılaşmış insan*" olgusunu en gelişmiş biçimiyle *Kapital*'in birinci cildinin, dördüncü kesimindeki "*Metaların Fetişizmi ve Bunun Sırrı*" başlığı altındaki bölümde tartışmıştır. Burada, savlarını anlatmaya çalışırken *"Bu nedenle, benzer bir örnek vermek için, din âleminin sislerle kaplı katlarını dolaşmamız gerekir"* diye yazmış ve şöyle sürdürmüştür düşüncelerini: "*Bu âlemde, insan beyninin ürünleri, bağımsız canlı varlıklar gibi görünür, ve hem birbirleriyle, hem de insanoğlu ile ilişki içine girerler. İşte metalar âleminde de, insan elinin yarattığı ürünler için durum aynıdır. Emek ürünlerine, meta üretiminden ayrılması olanaksız şeye, ben, fetişizm diyorum. Tahlilimizin de gösterdiği gibi, metalardaki bu fetişizmin kökeni, bunları üreten emeğin özel toplumsal niteliğindedir.*" [156]

Özetlemeye çalışırsak, Marx'ın, yabancılaşma olayına yaklaşımı *1844 Elyazmaları*'ndan *Kapital*'e kadar olan dönem boyunca, başlıca dört aşamadan geçmiştir. Bu konu bugün bile pek çok tartışmalara neden olmaktadır... Bu önemli tartışma konusunu şöyle toparlamak olasıdır belki: *1844 Elyazmaları, Kapital*'i dışlamaz; ya da tersinden bakılırsa *Kapital, 1844 Elyazmaları*'nı yadsımaz. Buna karşın, *1844 Elyazmaları*'nı *Kapital*'in bir ön hazırlığı olarak değerlendirmek olasıdır. Bugüne

değin bilinebildiği kadarıyla aralarında ciddi bir kopukluk tesbit edilebilmiş değildir. [157]

Soruna bir başka türlü yaklaşırsak, Karl Marx, 1843-1883 arası, 40 yıllık yazın-düşün yaşamı boyunca, toplumsal bir varlık olan insanı yabancılaştıran nesnel yasallıkları araştırmıştır. Bu yoğun çalışma sürecinin ilk yıllarında insanın yabancılaşma olayına felsefi-ekonomik açıdan yaklaşmış, sonra da tüm ömrü boyunca, bunun olası temel ekonomi-politikasını araştırmıştır. Gene bu süreç içinde ve bilinebildiği kadarıyla, hiçbir zaman üstyapıyı gözardı etmemiş; ve hiçbir zaman temel yapı üstyapı bütünlüğünü yoksaymamıştır... *Kapital*'deki meta fetişizmi, yabancılaşma olayının, *1844 Elyazmaları*'ndakinden çok daha geniş kapsamlı bir ifadesini içermiştir...

Fetişizm, salt bir bilinç, bir psikoloji olayı da olmamıştır hiçbir zaman. Bu konu Marx'dan sonra, Frankfurt Okulu araştırmacıları tarafından da çok irdelenmiştir. Örneğin: Adorno'ya göre, *fetişleştirme yabancılaşmış kapitalist kültürün; insanın kendi ürünlerine, kendisinin yabancısı şeyselleşmiş nesneler olarak körü körüne bağlandığı bugünkü kültürün temel ögelerinden biriydi.* Adorno, *"Fetişleşme, yalnızca, psikolojik bir kategori değildir; fetişleştirme ve fetişleşme, kullanım değerinden çok, değişim değerinin tahakkümü altına girmiş bir toplumun meta anlaşıyından kaynaklanan ekonomik bir kategoridir.* [158] Metaların fetişleşmesi ile Marx'ın kastettiği olgu, metaların kendi insansal kökenlerinden yabancılaşarak kendilerini sihirli, bulanık, şekli belirsizlenmiş bir biçimde göstermesi; toplumsal ilişkilerin içlerinde vücut bulduğu şeyler olduklarını gösteren şeffaflıklardan uzaklaşarak asıllarına yabancılaşmış şeyler haline gelmesidir. Adorno, Benjamin'e yazdığı 2 Ağustos 1935 tarihli mektubunda, *"metaların fetiş karakteri bir bilinç olgusu değildir; bilincin kendisini üreten, tam anlamıyla bir diyalektikdir sözkonusu olan"* [159] Başka bir yazısında, Adorno, *"Meta fetişler, düpedüz, görünüşü bulanıklaşmış insan ilişkilerinin nesneler dünyasına yansıtılması değildir. Meta fetişler, aynı zaman-*

da, değişim sürecinin öncelikliği içinde doğan fakat, değişim sürecinin bütünüyle özümseyemediği birşeyleri de temsil edebilen hayali tanrılardır." [160]

Bu çok sık tartışılan konuyu, gereksiz uzatma ve tekrarlardan olabildiğince arındırıp, okuduklarımdan anlayabildiğim, bazı tesbitleri anımsatmaya çalışırsam [157] :

Yabancılaşma, insan çalışmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmakta, ancak her çalışmayı, yabancılaşmış çalışma olarak değerlendirmek mümkün olmamaktadır.

Çalışma süresince, *genel olarak çalışma,* a)bedensel ve entellektüel iş bölümünün artması, b)çalışma ürünlerinin giderek pazarda meta fetişizmine dönüşmesi, ve c)özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla... *yabancılaşmış çalışma*ya dönüşmektedir.

Burada, özel mülkiyetin ikili fonksiyonunu vurgulamak gerekir.

Bu toplumsal psikolojik süreci bir kez daha anımsarsak:

Yabancılaşma;

a) toplumsallaşma ve üretim içinde yabancılaşma,

b) emek gücünün meta haline gelişi, iş bölümünün artışı, özel mülkiyetin ortaya çıkışı sonucu yabancılaşma...

c) insanın şeyleşmesi, meta fetişizmi sonucu yabancılaşma... kümelerine ayrılabilir.

Ayrıca, genel bir yaklaşımla, Marx'ın yabancılaşma olayını,

a) çalışma süreci içinde yabancılaşma,

b) üretim süreci içinde yabancılaşma,

c) insanın kendine yabancılaşması,

d) insanın diğer insanlara yabancılaşması,

biçiminde belirttiği görülür...

Hemen vurgulamak gerekir ki, tüm yabancılaşma biçimleri birbirlerinden kopuk olaylar değildir. Tersine bunların tümü, aynı sürecin, iş gücünü pazara çıkaran her insanın başına gelen (ve de -ebediyen dememek için- daha bir hayli zaman gelecek olan) yazgının değişik aşamalarıdır; ve bu bağlamda, bu dört yabancılaşma aşaması (tarzı) aynı sürecin değişik evrelerini oluş-

turmaktadır. Olayı bir kez de psişik düzeyde anımsarsak: [157]
Psişik düzeyde;

a) insan, kendi iş gücüne yabancılaşır,

b) insan, kendi çalışması sonucu ortaya çıkan ürünlere kar şı yabancılaşır,

c) insan, hem kendine ve hem de toplumdaki diğer birey lere- insanlara karşı yabancılaşır...

Bu bağlamda içinde, insanın, yabancılaşmadan öte, *şeyleşmesi* ya da *nesneleşmesi*, sanayi toplumunun hızla yoğunlaştırdığı yabancılaşmış çalışmanın öyküsüdür... Bu süreç içinde (ve sonunda), insanın *iş gücü*, pazarda *satın alma gücüne* dönüşür... ve gene bu süreç içinde *insan, insan olarak artık aradan çıkar...şeyleşir... nesneleşir... İnsan, tüm üretim ve tüketimin amacı değil, aracı olur.*

Ve bugünün gelişmiş ileri kapitalist (post-modern) toplumlarında ortaya çıkan "*sefalet*", ekonomik olmaktan çok, psişik, kültürel, moral, bilinç, düşünce ve duygusal düzeyde bir sefalettir...

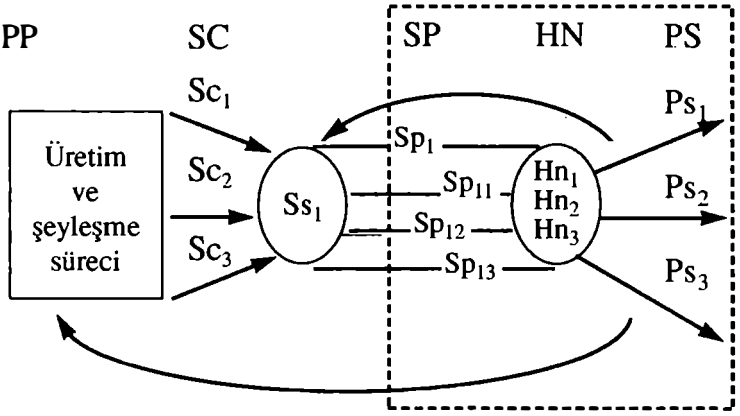
Böyle bir bağlam ve politik-psikolojik bir söylemle, Marx'ın yabancılaşma olayını anlayışında, insanın, -özelliklekapitalist sistemin ekonomi-politiği ve toplumsal kurumları karşısındaki "*güçsüzlüğü*" temel ögeyi oluşturmaktadır.

Bu nesnel güçsüzlük, zaman içinde hızla psişik, kültürel, moral bir yıkımı ve güçsüzlüğü de birlikte getirir. Nesnel dünyanın yarışmacı tüketim toplumu, insan bilincine, duygularına, insanın satın alma gücü ile özdeşleşip "*şeyleşme*" biçiminde yansır... Marx'a göre, bu koşullarda insan, bir "*sözde hakikat*" ve/veya "*teolojik(dinbilimsel) riyakarlıklar*" ile dolu "*günlük yaşamın dinsel*" *ve irreel sisler dünyası içinde* yaşamaya başlar.[161]

Bu tür bir psişik konumdaki insanın düşünce ve davranışları, bilinci, realiteyi-hakikati algılama durumu, yeni feet-beck mekanizmaları üzerinden, toplumsal yapıyı, çalışma koşullarını yeniden etkiler, ve yoğun bir neden-sonuç bağlamlılığı ortaya

çıkar. Ve bunlar sürekli olarak birbirlerini üretirler.

Tarihsel materyalizmde, yabancılaşma, belli bir gelişme dönemindeki toplumsal bir süreç olarak tanımlanır. Ancak bu süreç, salt, toplumbilimsel değil, ruhbilimsel neden-sonuç bağlamlılığını (da) içerir. Hatta içinde yaşadığımız günlerde, olayın ekonomi-politiği önemini hiçbir biçimde yitirmemiş olmasına karşın, psişik yabancılaşma giderek başat nitelikler almaya başlamıştır.

Burada, olaya, biraz daha görsel-plastik bir somutluk verebilmek düşüncesiyle, *Joachim Israel*'in yabancılaşma çizelgesine bakmak yararlı olabilir. (162)

Jochaim Israel'in çizelgesinin PP bölümü, insanın günlük üretim sürecini, praksisini kapsar. İnsanın günlük yaşam süreci toplumsal koşulları içinde (SC) bölümü oluşur. SC bölümü, toplumsal ilişkiler, etkileşimler ağını kapsar. Ve gene bu bölümde, (Sc_1) iş gücü meta'laşır; (Sc_2) özel mülkiyet oluşur ve/veya pekişir; (Sc_3) iş bölümü artar...

Ve bunların tümü kapitalist toplumlara özgü toplumsal kurumlarda yapılanmalarda ortaya çıkarlar... Burada genişçe bir parantez açarak, kapitalist toplumlarda yabancılaşmanın ortaya

çıkması zorunlu mudur?... ya da kapitalizm istediği halde mi yabancılaşmayı aşamıyor?... yoksa, böylesi politikalar, kapitalist toplumlara çok daha kolay ve ekonomik mi geliyor?... gibi sorular ortaya atılabilir. Bu soruların yanıtları vermek bugün bile pek kolay değildir. Çünkü insanın yabancılaşması ve bunun doğurduğu ve ortaya çıkardığı sonuçlar öylesine bir hal almıştır ki, ileri kaptalist düzenlerin olanakları içinde bile, bunların bir kısmını olsun aşılabilmek için, gene de son bir seçenek olarak birey-insanın nitelikli yardımına gereksinim duyulması kaçınılmaz olmuştur. Fakat bu arada gene birey-insanın ***şeyleşmesi*** bir anlamda neredeyse geri döndürülemez bir nitelik almaya başlamıştır. Birey -artık- bu iyi niyetli isteğe yanıt verecek, yardım edecek durumda değildir.

Örneğin, *Karl Marx, 1844 Elyazmaları*'nın bir bölümünde, *"bir halk entellektüel bakımdan daha özgür bir biçimde gelişebilmek için artık fizik gereksinmelerinin köleliğinden kurtulmalı, kendi gövdesinin kölesi olmamalıdır: Öyleyse ona her şeyden önce entellektüel bakımdan yaratabilmesi ve tinsel sevinçleri tadabilmesi için zaman kalmalıdır"* diye yazmıştır.

Oysa bugün, en azından ileri-modern- sanayi ülkelerinde insanlar bedensel gereksinmelerini doyurabilecek ve tinsel heyecanları tadabilecek olanaklara ve de zamana kavuşma yolunda önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Bugün, bir insan, modern kapitalist Avrupa ülkelerinde haftada 35 saat kadar çalışmakta (henüz dilediği kadar olmasa da) yeteri kadar tüketmektedir. Ancak, entellektüel düzey tüm bunlara ters orantılı olarak azalmakta, tinsel-psişik şeyleşme-nesneleşme artmakta ve hızla yaygınlaşmaktadır... Bu gelişme aşamasında artık istense de insanın yabancılaşma durumu önlenebilir mi?.. Bilemiyorum.

Israel'in çizelgesini izlemeyi sürdürürsek...

SP kapitalist toplumsal yapılaşmalar içindeki pek çok süreci içerir. Bu toplumsal süreçler içinde, örneğin (Sp_1) yabancılaşma, (Sp_2) yoksunlaşma, (Sp_3) şeyleşme vb. sözkonusudur... Bunlardan bireyin psişik yoksunlaşması ve şeyleşme, yabancı-

laşma sürecinin bir ön-aşaması gibi de değerlendirilir.

HN, insanın insansal özüdür... Yabancılaşma süreci insanın doğasını, gereksinmelerini, yeteneklerini etkiler ve de belirler...

Israel'e göre, Hn_1, toplumsal varlık olarak, Hn_2 tümsel (total) varlık olarak ve Hn_3 yaratıcı varlık olarak insanın doğası yabancılaşma sürecinden etkilenir...

Yabancılaşma süreci, ayrıca, insanın doğası üzerinden, insanın psişik yapısını etkiler. PS psişik yapıyı kapsar. Burada insan, yabancılaşma sonucu, (Ps_1) kendi çalışmasına yabancılaşır, (Ps_2) kendine yabancılaşır ve (Ps_3) başka insanlara yabancılaşır...

Ve burada gene ortaya çıkan çeşitli feed-back mekanizmaları ile yabancılaşmış insan, üretim sürecini ve bu sürecin çeşitli aşamalarını yeniden ve yeniden etkiler.

5.2.1

Biraz abartmalı bir tanımlamayla, toplum ve ruhbilimlerinin, geçen yüzyılın son on yıllarında yaşanmaya başlayan evrensel boyutlu ve çok yönlü büyük toplumsal-ruhsal kriz dönemlerinin (bir anlamda zorunlu) yan ürünleri olarak ortaya çıkan bilim dalları oldukları söylenebilir.

Bu önemli tarihsel geçiş döneminde, Paris'te, bir yandan Charcho ile Freud (1895- '-96) buluşup, anormal yaşam koşullarının belirlediği "*yaşantı reaksiyonları*"nın, nörozların, psikozların nedenleri üzerinde bilgi değiş tokuşu yaparken, öte yandan, hemen hemen aynı yıllarda, *Emil Durkheim*, hızla artan intihar olaylarının toplumbilimsel nedenlerini araştırmaya başlamıştır.

Emil Durkheim, 1897 yılında yayınladığı İntihar "Le Suicide" [163] adlı ünlü çalışmasında toplamış; ve neredeyse bir salgın niteliğine dönüşen intihar olaylarının nedenleri arasında (egoist-bencil-ve altruist-elcil davranışların yanında) gene görece kısa süreli zaman dilimleri içinde yaşanan, ekonomik, top-

lumsal, kültürel, moral, psişik ve başkaları gibi krizler sonucu ortaya çıkan bir tür kuralsızlık ya da norm sistemleri çözülüşünün(veya tümüyle yitirilişinin) asıl belirleyici önemli rolü oynadıklarını söylemiştir.

Durkheim, insanları böylesine yığınsal intiharlara sevk edebilen kriz dönemi toplumsal ortamları (toplumsal durumları), Grekçe/ Latince kökenli ve "normsuzluk", "yasasızlık" ya da "kuralsızlık" anlamlarına gelen *Anomie* kavramıyla tanımlamıştır.

Durkheim, anomie durumunu ilk kez 1893 yılında yazdığı "*Toplumsal İşbölümü Üzerine*" (De la Division du Travail Social) doktora tezinde incelemeye başlamıştır. Burada ilk kez, bireylerin toplum içindeki dayanışma biçimlerini tartışmış ve bunları, mekanik ve organik dayanışmalar olarak iki ayrı bölümde toplamıştır. Durkheim'e göre, bu mekanik ve organik dayanışmalar farklı toplumsal örgütlenmeleri kapsarlar. Örneğin, toplumsal işbölümünün artmadığı bir klan'da mekanik bir dayanışmanın bulunmasına karşın, bireylerin birbirlerinden farklı işbölümleri ve düşünce biçimleri oluşturdukları sanayi toplumlarında, organik dayanışma geçerlidir. İşbölümünün artması, düşünce farklılıklarını ve organik dayanışmayı ortaya çıkarır. Ayrıca, işbölümünün ayrışmadığı, mekanik dayanışmanın etkin olduğu toplumlarda, *bir toplumun ortalama üyelerinin ortak inançlarını ve duygularını dile getiren* (ve Durkheim'ın tanımıyla) *ortak bilinç*, bireysel bilincin önemli bir kesimini etkileyebilir; buna karşın, bireysel farklı aşamaların, organik dayanışmanın bulunduğu gelişmiş toplumlarda, ortak bilincin birey üzerindeki etkisi azalmıştır.

Durkheim'in bu bir tür ön hazırlık niteliğindeki çalışmasından sonra yazdığı intihar kitabında, asıl anomik intiharlar üzerinde durmuş, ve ilk kez, intiharların psikolojik olmanın ötesinde, toplumsal bir olgu olduğunu, belirleyici olanın toplumsal olduğunu savunmuştur.

Durkheim'in buradaki temel görüşüne göre, intihar salgın-

ları, toplumun bütününü kapsayan ortak olgulardan kaynaklanır; salt ekonomik çöküş değil, tersine büyük gönenç dönemlerinde de, intiharlar artabilir. Bunu nedeni, kriz dönemlerinde ortaya çıkan toplumsal dağılma, bireyi topluma bağlayan bağlarda-kurallarda norm sistemlerindeki çözülmedir. [164] Buna göre, toplumlardaki büyük değişim alt-üst oluş dönemlerinde önemli toplumsal, kültürel, moral kopuşlar içinde yaşayan insan, hızla bir kimlik bunalımına girebilmekte ve genellikle eskinin alışılagelinmiş norm sistemleri artık anlamlarını, değerlerini yitirirken bunların yerini dolduracak yeni norm sistemleri (kurallar) çok kez "henüz" oluşamamakta ve bu koşullarda, büyük kriz dönemlerine çok kez hazırlıksız giren birey, kendisini psişik bir boşluk içinde bulmakta ve bu durumun sonucu olarak, toplumsal kimliğini, toplumsal yönelimlerini yitirmektedir. Burada, anomie durumu, bir anlamda, bir tür uyumsuzluk-desintegrasyon durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda son kerte ciddi çaresizlik, görece yalnızlık ve giderek yoğunlaşan korku içinde yaşayan birey, son bir seçenek olarak intihara yönelmektedir.

Anomie kavramı, bir anlamda Durkheim'in araştırmalarından sonra toplum ve sonra da sosyal ve politik-psikoloji literatürüne girmiş ve güncelleşmiştir. Bu arada "norm sistemleri"ni, özellikle de "norm" kavramını tartışmak, belirlemek gerekmektedir.

Norm, Grekçe yasasızlık, başıbozukluk anlamına gelen "nomos" kavramından Latinceye geçmiştir. Latince'de "norm" kavramı, dülgerlerin kullandığı köşeli gönye, şakul, inşaatlarda kullanılan çırpı ipi ve daha genel olarak da, günlük yaşamda tarz, usul, kaide, ölçü, kadınların düzenli adet görmeleri, regel, gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Ortaçağ dinbilimcileri, anomie kavramını daha çok bireysel bir olgu (durum) olarak değerlendirmişler ve bireyin, dini inançlarından, moral köklerinden, törelerinden-geleneklerinden koptuğu, hırslarının, ihtiraslarının, bedensel zevklerinin, arzularının etkisi altına girdiği, bedenin ruha egemen olduğu bir du-

rum olarak tanımlamışlardır.

Norm kavramı, toplum ve ruhbilimlerin çeşitli bölümlerinde, olası kimi ayrıntı farklarıyla, karar verme, tanımlama, değerlendirme, algılama sürecinde, bilgileri karşılaştırma, kıyaslama yapılan değerler-ölçüler, olarak kullanılmış; psikolojide, bireyin hareketleri, davranışları için ölçü olarak benimsediği, kabul ettiği ve kullandığı toplumsal değerler ile bu değerlere kendisinin birey olarak verdiği önem vurgulanmıştır.

Benzer konularda, aynı toplumun ve/veya grubun üyelerinin (bireylerin) verdikleri çeşitli değerler, o toplumun-grubun istatistik ortalaması, norm ortalamasını belirler; ve bu norm ortalamaları çeşitli ruhbilim ve toplumbilim testlerinde, bireylerin o toplum (ya da grup) içindeki hareketlerinin, davranışlarının genel çizgiler içinde belirlenmesinde ve ölçülmesinde kullanılır.

İnsanlar, toplumsallaştırma süreci boyunca içinde geliştiği çevrenin norm sistemlerini öğrenir; ve mümkün olduğunda bunlara yenilerini ekler. Bireyin yeni bilgilenmesi, beklentileri, duygusal, heyecansal, moral, estetik gibi değerlendirmeleri, genellikle hep bu önceden özümlenen norm sistemlerine göre yapılır. Psişik yapı, sürekli değişen bu norm sistemlerine göre yeniden yapılanır. Özetlersek, birey, doğuştan verili ve kısmen belirli norm sistemleri içinde doğar; bu norm sistemleriyle yaşamaya, hareket etmeye başlar; bu süreç içinde toplumsal kimliği, psişik yapısı (ruhsal dünyası) oluşur. Burada, anomie bağlamı içinde bir kez daha vurgularsak, toplumsallaştırma bir anlamda, toplumsal norm sistemlerinin bireye öğretilme, özümletilme ve "*bireyin olgunlaşma*" sürecini kapsar.

Kriz dönemlerinde birey toplumsal bilinç sistemlerine göre hareket edemez. Bu durumda birey, artık yaşamını sürdürebilmek için gözönüne alabileceği toplumsal bilinç normlarından yoksun kalır. Zamansal, mekansal ve de bireysel uyum ve yönelme gücünü yitirir. Psikiyatri söylemiyle, dış dünyaya karşı derealizasyon ve bizzat kendi 'Ben'ine karşı de-personalizasyon durumu ortaya çıkar. Bu tür bir toplumsal patoloji, giderek bi-

reysel-psişik patolojiyi başlatır; ya da varolanı artırır.

Gelişmiş sanayi toplumlarında bu anomie durumu, salt büyük kriz dönemlerinde değil, görece toplumsal dinginliğin sürdüğü "normal" dönemlerde de varlığını sürdürür. Başka bir söylemeyle, gelişmiş sanayi toplumlarında sürekli evrimleşmelerine yöndeş her zaman örtük bir anomie durumu vardır. Ancak bu *örtük anomie* durumları, kriz dönemlerinde çok daha tahrip edici *belirgin* boyutlara varabilir.

5.2.2.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra ve özellikle de Amerika Birleşik Devletleri gibi ileri kapitalist toplumlarda, yabancılaşma ve anomie durumlarına, Durkheim geleneğinden oldukça farklı biçimlerde ve genellikle de ampirik araştırmalar çerçevesinde yaklaşılmaya başlanmıştır.

Parson, 1949 yılında, oldukça bilge bir öngörüyle, anomie durumunu, bireyin toplumsal norm sistemlerinden kopması değil, tam tersi bir durumla, topluma tümüyle uyum sağlaması (integre olması) olarak yorumlamıştır. Bu arada, Riesman gibi araştırıcılar da, anomie durumunu, bireyin topluma kötü uyum sağladığı, "olumsuz biçimde adapte olduğu" hastalıklı bir uyum (bir tür mal-adaptasyon) durumu olarak tanımlamışlardır. [165]

Ve giderek anomie olayı, bireyin, yarışmacı, monopol kapitalist Amerika Birleşik Devletleri gibi toplumlarda, bir kötü uyum sorunu olarak değerlendirilmeye ve bu durumun olası ampirik araştırma yolları irdelenmeye başlanmıştır. Ayrıca bu tür belirlemeler, Durkheim'in sanayi ülkeleri için öngördüğü, organik dayanışma savının da önemli ölçülerde değiştiğini gösterir. Gerçekten de, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, ileri kapitalist ülkelerde birey-insanın düşünceleri, çeşitlenip-farklılaşmamış, tam tersine yaşanan yoğun "*uyum*" psişik yaşamı tek düzeliğe indirgemiştir. Bu bağlamda anomie durumunun bir uyum sorunu olarak değerlendirilmesi olasılıkla kavramın özüne pek de ters düşmemiştir.

Ve gene bu süreç içinde, yabancılaşma ve anomie konseptleri, felsefi ve sosyolojik alanlardan çok sosyal psikolojinin ve giderek de, yabancılaşmış ve anomik duruma gelmiş bireyin, davranışları, düşünceleri, duyguları, politik tavırları, gibi, yaptığı ya da yapamadığı hareketleri tartışan politik-psikolojinin gündemine gelmiştir.

Robert K. Merton, "*Sosyal Yapı ve Anomie*" adlı araştırmasında, [166] ABD orta katmanları arasında sürdürdükleri ampirik çalışmalarda, bireyin topluma "*uyum biçimlerini*" araştırmıştır. Merton'a göre, ABD toplumunda birey, verili nesnel toplumsal, kültürel koşullara en fazla uyum (konformizm) ya da geri çekilme (resignation-Rückzug) biçiminde reaksiyon göstermekte, uyum sağlayabilmektedir.

Merton'a göre ABD toplumunda en çok görülen uyum biçimi *konformizmdir*. Burada, psikoloji söyleminde, bireyin içinde bulunduğu toplumsal norm-sistemlerine, görece sürtüşmesiz uyması, davranışlarını ve hatta mümkünse düşüncesini ve inançlarını bu norm sistemlerine göre uyarlaması durumu sözkonusu edilmektedir. (Anımsanacağı gibi, İngilizce'de Conformist, aynı zamanda, resmi İngiliz Kilisesine kayıtlı kimse anlamına da gelmektedir.)

Bu norm sistemleri, toplumsal yaşamın, ekonomik toplumsal formasyonun ürünleridir. Ancak bu norm sistemlerine konformizm düzeyinde uyum, bireyin düşüncelerini ve davranışlarını, kısası yaşamını tek düzeleştirmekte, "üniformlaştırmakta" ya da en azından bu tür potansiyel bir tehlikeyi özünde taşımaktadır. Ayrıca benzer uyum biçimleri, çok kez yönetimler tarafından, ideolojik amaçlarla da kullanılmakta ve bu yoldan, bireylerin büyük bir bölümünün zihniyetleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Burada temel amaç, bireyin verili standartlara uyması ve belirli "*resmi*" düşünce, inanç-davranış kalıplarını ses çıkarmadan benimsemesidir. Ve gerçekten de, Merton ve diğer pek çok araştırmacının da belirttikleri gibi, "*kitle kültürü*" üreten toplumsal kurumlar aracılığıyla birey, bu sosyal kültürel ağın etkisinde

kalmakta ve "*ikna olmakta ve inanmaktadır*" Bunun tersi, bireyin topluma uyum sağlayamadığı (non-konformizm) durumlarda, bireyin toplumsal kurumlarla polemiğe girmesi sözkonusu olabilmektedir. Gerçekte böylesi tavırlar, olası bir özgürleşme istemini ve hatta bir başkaldırı boyutunu özlerinde taşıyabilirler. Ancak, bu çok zor ve sert koşullarda ortalama bireyler bu tür sorunları kolayına başaramazlar. Ayrıca, kitle iletişim araçlarının kendisine sunduğu "*rolü*" (kimliği, kişiliği) benimser; ve yeniden uyum sağlarlar.

Bu koşullarda eğitilen, *konformist kişilerin* çok kez, hoşgörüsüz, doğmatik, itaatkar, otoriteryan, tutucu özellikler içerdikleri de bilinmektedir.

Merton'un tesbitleri, Amerika Birleşik Devletleri'nde, konformizm'den sonra en çok görülen uyum tipinin "*geri çekilme*" olduğunu göstermektedir. Geri çekilme (resignation), kişiliğin, psişik yapının en önemli savunma mekanizmalarından biridir. Birey burada, istese bile verili toplumsal norm sistemlerinin tümüne uyum sağlayamaz; bunların bir kısmını (olsun) kendi kültür ve moral anlayışına göre kabul edip benimseyemez. Ancak, çok kez, ne kendi norm sistemlerini sonuna kadar savunabilecek ve ne de nesnel verili norm sistemlerini (ya da bunların bir bölümünü) enerjik bir biçimde eleştirebilecek ve karşı çıkabilecek konumda görür kendisini. Bireysel tavır alır; ve oldukça acılı ve sancılı bir uyum içine girer. Başkaldırmaz ya da kaldıramaz. Bu koşullarda, birey ile toplum arasında ciddi bir sürtüşme (konfilikt) sözkonusudur. Ve birey, kısmen de olsa, kendi özgün değerlerini koruyabilmek için içine çekilir, kendi üstüne kıvrılır ve çok sancılı bir "*iç göç*", bir tür "*psişik exil*" yaşanmaya başlanır. Burada kişilik, çok kez, kötümser, korkulu, depresif, nörotik, paranoid hatta şizofrenik ve / veya otistik biçimlerde geri çekilir; veya (kültür, meslek, toplumsal konum, aile, ekonomik ilişkiler, vb. gibi toplumsal durumla koşullu/bağlantılı olarak) alkol ve diğer uyuşturucu madde alışkanlıklarına yönelir ve/veya saldırganlaşır, kriminalleşir.

Ayrıca, bu tür geri çekilme konumlarında yaşayanların aşırı (hatta fanatik) dinsel eğilimler gösterdikleri eskilerden beri bilinir. Örneğin, Dostoyevski'nin romanları böyle kişiliklerle doludur. İçinde yaşadığımız zaman dilimi içinde de, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde orta sınıflar arasındaki ve İslam ülkelerindeki fanatik dinsel eğilimler ile uyuşturucu madde alışkanlıkları ve saldırganlıkların bu denli ileri boyutlarda yaygınlaşması kuşkusuz rastlantı değildir.

Malvin Seeman, sonraki yıllarda tutarlı, kapsamlı ve toparlayıcı bir çabayla yabancılaşma ve anomie konseptlerini birlikte ve ortak bir payda altında birleştirmeye çalışmış ve ayrıca bu ruhsal karmaşa durumlarının ampirik ölçme olanaklarını irdelemiş; somut veriler üzerinden sosyal-bir baza oturtulmasını araştırmıştır. Seeman, 1958 yılında yayınladığı "*Yabancılaşmanın Anlamı*" adlı çalışmasında, yabancılaşmayı içinde yaşanan toplumsal koşulların bir ürünü olarak görmüş, olayın kuramsal boyutunu gözardı etmeden, verili toplumsal koşullar altında yaşayan bireyin psişik yaşamındaki izdüşümlerini biraz daha yakından tartışmanın gereğini vurgulamıştır. Seeman, kendi görgülerinden ve daha önceki kuramsal ve ampirik çalışmalardan hareketle, "yabancılaşma-anomie" durumunun, bireyin psikolojisinde beş önemli alanda yoğunlaştığını belirtmiştir. [167] Bunlar:

1. Güçsüzlük,
2. Normsuzluk,
3. Yalıtlanma, İzolasyon,
4. Yaşamın anlamsızlaşması,
5. İnsanın kendi kendine yabancılaşması.

Seeman, *yabancılaşma-anomie* durumunun en temel öğesinin, bireyin, büyük toplumsal kurumlar karşısında duyduğu çok yönlü *güçsüzlük* olduğunu öncelikle vurgulamıştır. Bireyin, ekonomi-politik (Karl Marx-F.Engels), merkezi bürokrasi- devlet yönetimi (Max Weber), kitle iletişim araçları, "kitle kültürü" (Max Horkheimer-Adorno), vb. karşısında duyduğu güçsüzlük, sanayi devrimi sonrası insanının temel sorununu oluşturmuştur.

Bunu için de, Erich Kahlers, Manifesto'yu çağrıştıran bir söylemle, bu tarihsel serüveni, "*insanların tarihi, insanların yabancılaşmalarının tarihidir*" diye tanımlamıştır.

Hergün giderek daha çok rasyonelleşen, buna karşın, gözle görülüp elle tutulur olmaktan çıkan kapital, merkezi bürokrasi aygıtları, kitle kültürü sanayi ve diğer toplumsal kurumlar karşısında, birey, kendini giderek biraz daha güçsüz çaresiz duyumsamaktadır. Bu ortamda birey, entellektüel beklentilerini doyuramayacağını, kültürel amaçlarına ulaşamayacağını hergün biraz daha yakından anlamaktadır. Bu durumda bireyin kendisini geliştirmek ve çoğaltmak olanakları hemen hemen tümüyle ortadan kalkmış gibidir. Seeman'ın vurguladığı gibi bu koşullarda yaşam giderek *anlamsızlaşmakta*, insan hiçleştiğini, şeyleştiğini hissetmektedir... Bu denli hızla değişen toplumsal-bireysel koşullarda, gene Durkheim'den beri bildiğimiz, *norm sistemlerinde* hızlı bir çözülme ve değişme ortaya çıkmakta, kültürel, moral, tinsel boşluk, yaşamı dayanılmaz boyutlarda olumsuzlaştırmaktadır... Bu toplumsal-psişik karmaşa, bireyin içinde yaşadığı topluma karşı duyması gereken güveni bir kez daha sarsmakta ve bu süreç, bireyin hızla *yalıtlanmasına*, yol açmakta; toplum ve diğer insanlar ile sağlıklı bir iletişim kurma olanaklarını giderek yitiren birey, bu konumuyla da kalmayıp, sonunda *kendi kendine de yabancılaşmaktadır*.

Srole, 1950'li yıllarda yaptığı çalışmalarında, Merton'un anomie yaklaşımının dışına çıkmış; anomie kavramının Grekçe kökenini irdelemiş ve bunun karşıtı olarak anomi(a) kavramını gündeme getirmiştir. Srole'e göre, Grekçe'de iki türlü anomi(a) kavramı kullanılmaktadır. Bunlardan, *Eunomie*, huzurlu, mutlu, büyük sorunları (ya da önemli bir sorunu) olmayan bir toplumsal durumu anlatmak, tanımlamak için kullanılmıştır. Anomi(a) ise, bunun tersi bir durumu, huzursuz, mutsuz, yoksullaşmış kasaları boşalmış bir toplumsal durumu tanımlamıştır. Srole, anomie kavramını (Durkheim gibi) bir toplumsal durum olarak görmesine karşın, anomi(a)'yı, olumsuz (kötü) bir toplumsal uyum

(sosyal mal-adaptasyon) ile koşullu psişik bir durum olarak değerlendirmiştir. [168]

Leo Srole giderek genel kabul gören bir skala (Srole-Skala) oluşturup, bunun yardımıyla, anomi(a) durumu içindeki insanın psişik yapısını, düşüncelerini, duygularını, amprik yollardan belirlemeye çalışmıştır. Srole Skalası'nın verileri beş önemli kümede toplanmıştır. Bunlara göre, anomi(a) durumdaki insanlar;

1) içinde yaşadıkları toplumun yöneticilerinin, bürokrasinin, toplumsal kurumların, bu toplumdaki insanların gereksinimlerini gidermeyi düşünmediklerini; bu tür toplumlarda, bireyin (özellikle de sokakdaki) "küçük adamın" toplumsal idari kurumlarda çalışan memurlara en basit sorunlarının çözümü için bile başvurmasının saçma olacağını düşündüğü;

2) bu, neyin ne olduğu belli olmayan, karmaşık ve düzensiz toplumda, insanın yapabileceği pek bir şeyin kalmadığı, pek çok kişinin ancak "bugünü" yaşadığını, geleceği unutmaya çalıştığını, ilerisi için, hemen hemen hiçbir görüşünün, öngörüsünün bulunmadığını;

3) gene bu verili toplumda, insanların amaçladıkları hedeflere varmayı gerçekleştirmek yerine, bu tür istemlerini, duygularını bastırmayı yeğlediklerini;

4) ve gene bu koşullarda insanın, kendisinin yaşamasını anlamsız, gereksiz bulduğunu, (dahası, örneğin, çocuk yetiştirmenin, aptalca bir çaba olduğunu) düşündüğünü;

5) ve bu toplumlarda, (yakından tanıyor olsalar bile) insanların birbirlerine, ne toplumsal ve ne de psişik herhangi bir yardımda bulunmalarının sözkonusu olamayacağını düşünür...

Leo Srole'nin de vurguladığı ve tüm amprik ölçme yöntemlerinde olduğu gibi, Srole-Skalası'nın da eksikliklerinin çok olduğu söylenmekte; gene de, yabancılaşma anomie(a) durumlarında bireyin içinde yaşadığı toplumsal koşullar hakkındaki düşüncelerinin genel bir dökümünü sergilediği yadsınmamaktadır.

Keniston, birbirlerini bütünleyerek tamamlayan 13 Skala

aracılığıyla, "*Yabancılaşma Sendromu*" (Alenation Syndrom) olarak tanımladığı bulgularını; birey-insanın, diğer insanlara ve topluma karşı duyduklan *güvensizlik*; (artık) mutlu olabileceği (ya da olunabileceği) yolundaki tüm düşlerinin dağıldığı bir *kötümserlik*; modern toplum içinde (karşısında) hissettiği *güçsüzlük*; ve ayrıca (ve belki de hepsinden önemlisi), bu tür toplumlarda, insanın, kendisine benzer konumdaki diğer insanlar arasında bulunmanın verdiği *korku*.. bölümlerinde toplamıştır. **Etzioni**'ye göre, yabancılaşma sendromunda, temel sorun ya da bulgu, bireyin, yönetime katılamamasının getirdiği "*güçsüzlük*" duygusudur... Özetle, yabancılaşma sendromu, toplumdan gelen "*dış*" etkiler ile böylesi bir toplumda yaşayan bireyin öz yaşamöyküsünden kaynaklanan "iç" etkilerin birlikte ve birbirlerini sürekli güçlendirerek, oluşturduklan toplumsal-psişik bir pıhtılaşma (konglomerat) olarak ortaya çıkmaktadır. [169]

Toplum üyelerinin yabancılaşma-anomi(a) durumlarını belirlemek amacıyla sürdürülen sosyal-psikolojik araştırmalar, (ayrıca) bu durumda bulunan bireylerin "*politik görüşlerinin*" ve hatta olası "*politik eğilimlerinin*" belirlenmesinde de gözardı edilemeyecek ölçülerde önemli ipuçlan vermeye başlanmıştır.

Daha geçen yüzyıldan, Durkheim zamanından beri bilinen bu olgu, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası yapılan çalışmalar ile de görece doğrulanmış ve yabancılaşma-anomi(a) düzeyi (oranı) yüksek bireyler arasında çok ciddi bir *politik ilgisizlik* (Politik Apathie) ve topluma güvenlerini yitirmiş ve bir anlamda düş kınklığına uğramış bu kişilerin, kendilerini, içinde bulunduklan psişik-kültürel karmaşadan çıkaracak bir otorite ve/veya otoriter bir parti arama eğiliminde bulunduklan belirlenmeye başlanmıştır. Harvard Üniversitesi tarafından, 1940 yılı sonlannda yapılmaya başlanan ve ancak 1955 yılında yayınlanan ve dünyanın 50 ülkesinde çeşitli sosyolog ve psikologlarca sürdürülen, "2000 yılına kadar benim yaşamım" adlı geniş kapsamlı bir araştırmada, ABD ve diğer Batı Avrupa ülkelerindeki gençlerin, gelecekteki yaşamlarını planlamalannda, 3. Dünya ve özellikle de, Or-

ta-Doğu ve İsrail gibi ülkelerde yaşayan gençlere oranla, yoğun bir "özelleşme" içinde oldukları ve yaşamlarını, "yeşillikler içindeki küçük evciklerinde, 2 çocuklu aileleri arasında "sürdürmeyi istedikleri tesbit edilmiştir. [170]

1961-66 yıllarında Bonn ve Nijmegen psikoloji enstitülerinin, Batı Almanya ve Hollandalı gençlerle yaptıkları ortak araştırmada, her iki ülke insanlarının, giderek artan bir oranda "kendi özel yaşamlarına çekilme", "özelleşme" eğiliminde oldukları tesbit edilmiştir... [170]

Dwight-G. Dean'da, eğitim, meslek, toplumsal konum, yaş, beyaz-kara derili farklılığı gibi pek çok nedenin önemli rol oynadığı bir zeminde, yabancılaşma durumu ile politik ilgisizlik arasında pozitif bir bağlantının bulunduğunu ve her birinin diğerini sürekli olarak yeniden ürettiğini savunmuştur. [171]

Dean, yabancılaşma durumunda kişiliğin bütün ögelerinin aynı ölçülerde etkilenmediği, bazı alanların görece daha canlı kalabildiğini, olası bir politik ilgisizlik durumunun da, ilgilenme, etkilenme ve yönlendirme ilgisizliği olarak üç bölümde mümkün olabileceğini tartışmıştır. [171]

Milbrath, yabancılaşma-anomie durumda, bireyin, politikaya (politik yaşama ve politikacılara karşı) pasif değil, aktif bir ilgisizlik (Apathie) içinde olduğunu, günlük yaşamın sorunlarından ve politikadan sistemli (ve bir ölçüde bilinçli bir biçimde) uzak durduğunu söylemiştir. Lane ve Brole skalasına göre, yabancılaşmış-anomik bireylerin, çok ciddi norm eksiklikleri gösterdikleri, moral yönelim bozukluğu içinde oldukları, özgün aktivitelerini yitirdiklerini, kendilerini motive edecek "birinin" arayışı içinde otoriter liderlere ve totaliter hareketlere karşı büyük yakınlık içinde olduklarını sergilemiştir. Ayrıca, yabancılaşma-anomie durumunun (oranının) yüksek olduğu gençler arasında kriminalite oranının diğer gençlere göre çok daha fazla olduğu gösterilmiştir. [172]

Giderek artan sayıda çalışmalar, yabancılaşma-anomie düzeyi yüksek kişilerde korkulu bir kötümserliğin, başkalarına

karşı önyargılı, düşmanlık dolu duyguların, toplumsal-politik hareketlerden uzak durma ve benzer politik katılımları anlamsız bulma eğiliminin bulunduğunu göstermiştir.

Habermas, yabancılaşmış bireyin, politikadan uzak durmasını ve bir tür politik apathie durumunu, irrasyonel ilgisizlik olarak tanımlamıştır. Habermas'a göre, bu durumdaki birey, kendisini politikanın öznesi olmaktan çok, sürekli sömürülen ve çok yönlü tehdit altında tutulan bir nesnesi olarak görme eğilimleri taşımaktadır. (173)

Freyhold, politik yabancılaşmış kişiliğin aynı zamanda özünde apolitik-otoriter bir nitelik içerdiğini ve benzer apolitik-otoriter bir kişilik için de, içinde yaşadığı yönetimin, otoriter ya da demokratik olmasının hiçbir öneminin bulunmadığını, hatta tam tersine, otoriter yönetimlerin (otoriter devletin) bu tür kişiliklerin özlemini çektiği ve içlerinde yatan "zayıf benliğe" uygun düşen politik düzenler olduğunu tartışmıştır... Jaide, politik ilgisizlik ya da kendi deyimiyle "isteksiz"lerin politik yaşamlarında "*hep ya da hiç*" zihniyeti ile hareket ettiklerini ve kendilerini güçsüz, kuşkulu-ikircimli, isteksiz duyumsayan bu politik ilgisiz kişiliklerin özlerinde potansiyel faşist ya da en azından faşistler ile birlikte hareket etme eğilimi taşıdıklarını gözlemiştir. (174)

Artık biliniyor ki, adı-sanı, politik organizasyon biçimi (ister çoğulcu ister totaliter) ne olursa olsun "modern politik" sistemler, üyelerinden, uyruklarından ya da sözde yurttaşlarından yoğun ve tartışmasız bir sadakat ile "meşru" düzene uymalarını bekliyorlar.

Bu durum, bireyin politik yaşama aktif katılımını yaşamın en temel ve vazgeçilmez ilkelerinden biri olarak gören, Büyük Sanayi ve 1789 Fransız Devrimi sonrası dönemlerin liberal demokrasi anlayışı ile çelişkili görülebilir. Ve gerçekten de çelişkilidir. Kolayca anımsanabileceği gibi, Fransız Devrimi'nden sonra, bireyin politik yaşama katılım ve içinde yaşadığı toplumsal ekonomik formasyonu, idari yönetimsel politik kuruluşlar-parti-

ler aracılığı ile belirleme ve hatta değiştirme özgürlüğü bir hak olarak gündeme gelmiştir.

Sonraki yıllarda insanların politik yaşama aktif katılım durumları bir yandan bireyin toplumsallaştırma sürecinde uygulanan yöntemler ve öbür yandan da, özellikle son zamanlarda, kitle iletişim araçlarının etkisiyle dizginlenmeye ve yönlendirilmeye başlanmıştır.

Bunun sonucu olarak, örneğin Behrmann, Batı toplumlarında toplam nüfusun ancak yüzde 3-5 kadarının, yeterli bilgiyle donanmış olarak politik bir angajman içinde olduğunu tesbit ederken; Milbarth, "ABD yurttaşlarının" yüzde 30-40 kadarının politik ilgisiz, yüzde 60 kadarının politik uyumlu ve ancak yüzde 1-2 kadarının politik yönden bilgili, aktif konumda bulunduklarını bildirmiştir...

Tüm bu veriler, yaşanan bugünkü koşullarda birey-insanın yoğun bir politik ilgisizlik içinde bulunduğu ve Heinrich Böll'ün, 1976 da, *Der Spiegel* dergisinde değindiği gibi, *olağanüstü "sinsi" bir geri çekilme ve bekleyiş içinde olduğu* görüşünü desteklemektedir.

İnsanların politikadan uzaklaşmalarının ve kendi "*özel*" yaşamlarına kapanmaları sürecinin ilk ivmesi çok kez kaba şiddet yöntemleri ile başlatılmıştır. İnsanlar, çok kez kaba şiddet yöntemleriyle yönetimin ve yöneticilerin işlerine karışmamayı öğrenmişler, isteksizliğe ve ilgisizliğe koşullandırılmışlar, depolitize edilmeye, "*kaplumbağlaşmaya*", politik geri çekilmeye zorlanmışlardır. Bu ilgisizlik durumu sonradan "*ince*" demokratik yöntemlelerle sürekli pekiştirilmiş, canlı tutulmuş, "*gönüllü ilgisizliğe*" ya da "*isteksizliğe*" dönüştürülmüştür.

Ve birey, verili düzen içinde güçsüzlüğünü sezinleyip, kendisine olan güvenini yitirdikçe, politik yaşamdan uzaklaşmaya, çevresi ve giderek bizzat kendisi ile olan ilişkisini kesmeye ya da en aza indirmeye başlamıştır.

Ayrıca içinde yaşadığı ikircikli yaşam koşullarının da etkisiyle, birey, tüm enerjisini, varlığını ve küçük çekirdek ailesinin

konumunu sürdürme yolunda harcamaya özen gösterir olmuştur. Özel sorunlar, toplumsal sorunların önüne geçmiştir.

Toplumsal-ekonomik faktörlerin etkisiyle ortaya çıkmaya başlayan bu tür politik ilgisizlik durumları, günlük yaşamın etkilenmesine katılımdan uzaklaşma, giderek yeniden bireyin psişik yapısına yansımaya, depresif, nörotik, korkulu, önyargılı, paronoid ya da otistik kişiliklerin, psikozların ortaya çıkmasını koşullamaktadır. Bu durum, bireyin, zaten azalmış olan psişik enerjisini, yeniden kendi "*iç sorunlarının*" çözümüne harcama zorunluluğunu getirmekte ve bu kısır döngü böylece sürüp gitmektedir.

İçinde yaşadıkları düzene güvenlerini yitirmiş, kendisini güçsüz duyumsayan, irrasyonel-otoriter güçlere (yönetim biçimlerine) giderek artan düzeylerde ilgi duymaya başlayan, yabancılaşma-anomi(a) düzeyi yüksek kişiliklerin politik tavırları genelde salt bir politik ilgisizlik düzeyinde kalmamakta, çok kez daha ileri boyutlarda protesto arayışlarına ve çeşitli biçimleriyle saldırganlığa dönüşmektedir.

Zimmermann, yapıla gelen makro ve mikro boyutlu çeşitli araştırmaların sonuçlarını, *yabancılaşma-anomie* ve *saldırganlık* arasında, analitik-nedensellik bağlamlılığı içinde tartışıp somutlaştırmaya çalışmıştır. [175]

Politik-psikolojinin vazgeçilmez araştırmalarından biri olma niteliğine dönüşen, Zimmermann'ın bulgularına göre, bireyin, politik ilgisizliği, onun içinde bulunduğu yabancılaşma-anomie durumuna göre ve bunlar ile paralel olarak, saldırganlığa doğru yönelmektedir. Somutlarsak:

Yabancılaşma-anomie < - > politik ilgisizlik < - > saldırganlık denklemi ortaya çıkmaktadır.

Zimmermann'ın sürdürdüğü, ayrıntılı faktör analizinde;

a) Anomie ——————————► (politik) saldırganlık
b) Yabancılaşma ——————————► saldırganlık
c) Anomie (toplumsal-yapısal)——► (Yabancılaşma-bireysel)——► saldırganlık
d) Yabancılaşma (bireysel)——►Anomie ——► saldırganlık

durumları belirlenmektedir.

Burada, saldırganlığın ayrıntılarına ve biyolojik-toplumsal-bireysel yanlarının yeniden tartışmasına girmenin anlamı yoktur. Ayrıca, örneğin *Erich Fromm*'un "*İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri*" çalışması bu konuda en duyarlı okurları bile doyuracak bilgiler içermektedir.

Zimmermann'ın savlarına göre de, birey burada, sürtüşme ya da uyum içinde olsa da, kendini sürekli olarak, tehdit, korku, kendisine hakaret edilmiş, güvensiz, mutsuz hissetmekte ve bu duyguların yoğunlaşması durumuna göre de, örtük saldırganlıklar belirgin biçimlere dönüşmektedir. Başka türlü bir söylemeyle, yabancılaşma haritası, "*politik güçsüzlük*" ve "*politik normsuzluk*" ile yüklü bir saldırganlığı içermekte ve yaşanan dünyayı sistematik anlamanın bozulduğu koşullarda, politik pratik yaşam da pervers nitelikler almaktadır.

Böylesi durumları somutlaştırmak için, Zimmermann, görece birbirine benzemesine karşın, pratik amprik araştırmalarda önemli neden-sonuç ilişkileri göstermiş, çeşitli denklemler önermiştir. Örneğin:

Model I.

Anomie (Toplumsal / Yapısal) ⟶ Yabancılaşma (Grup / Birey) ⟶ Saldırganlık

Burada saldırganlık biçiminde dışa vuran politik tepkinin (protestoların) niceliğini ve niteliğini, toplumsal yapının anomie düzeyi ile bireyin toplumsallaştırılma, eğitim, meslek, gibi durumları ve içinde bulunduğu grubun yabancılaşma oranı belirli ölçülerde etkileyebilmektedir.

Gene burada, saldırganlık genel olarak politik alanla sınırlı kalabilir ya da daha değişik alanlara yayılabilir; örneğin kriminal boyutlara uzanabilir.

Model II.

Yabancılaşma (Birey/Grup) ⟶ Anomie ⟶ Saldırganlık

Zimmermann, bu modelde, toplum içinde görece ayrıcalıklı, önemli ve stratejik konumda olan (ya da bu tür potansiyel nitelikler taşıyan) grupların, bireylerin, toplumsal yönetimi elinde tutanlara karşı olan tavırlarını tartışır. Bu grupların yabancılaşması ve bu yabancılaşmanın düzeyi, toplumun anomie durumu ile potansiyelize edilebilir ve güçlendirilebilir. Bu ortamlar, bu stratejik ayrıcalığı olan grupların saldırganlıklarını arttırabilir... ya da (görece dingin toplumlarda) azaltabilir.

Model III.

Burada, saldırganlığın ve (veya) anomie durumu içinde, yabancılaşmanın yeniden üretildiği ve feed-back etkisiyle sürekli olarak birbirlerini beslediklerı öngörülmektedir. Ancak, burada, saldırğanlık, ayrıca, genel bir "*memnuniyetsizlik*" biçiminde kronikleşme eğilimindedir. Fakat izole grupların ve bireylerin giderek yabancılaşmaları ve gene giderek toplumsal normlara ters düşmeleriyle, *yabancılaşma / saldırganlık* veya *saldırganlık/yabancılaşma* kısır döngüleri ortaya çıkabilmektedir... Bu ortamlarda kronikleşen bir memnuniyetsizlik içinde yaşayan grup ve bireylerin politik protestoları da giderek mal ve can tahribatına uzanan boyutlar alabilmektedir.

Okurun sabrına güvenip ve bazı tekrarları göze alarak genel bir özetleme yapmaya çalışırsam:

Marx ve *Durkheim*'in yabancılaşma ve anomie tanımlamaları, 2. Dünya Savaşı sonrası koşullarında, Merton'la başlayan bir süreç içinde, sosyal-psikoloji ve sonra da, Seeman ve Srole ile de birey psikolojisi düzeyinde tartışılmaya başlanmıştır. Hegel-Marx-Durkheim çizgisi, bir kesim ABD ve Batı Avrupa sosyal-psikoloji araştırmalarının temelini oluşturmuş, ancak felsefi-sosyolojik bazdan çok sosyal-psikoloji ve giderek de psikoloji düzeyine kaydırılmıştır. Bu arada hiç kuşkusuz kolayına çözüm-

lenemeyen kavram kargaşaları ortaya çıkmış ya da zaten öteden beri varolanlar daha da içinden çıkılmaz boyutlara varmıştır. Tüm bu zorlu tartışmalara karşın günümüz birey-insanının psişik konumu ve birey-toplum ilişkisi ve tüm bunların olası psişik yansımaları üzerine de gene kolayına gözardı edilemeyecek ve yadsınamayacak bilgi birikimleri sağlanmıştır.

Bugün içinde yaşanan yabancılaşma ve anomie durumları, bireyin toplumla olan sürtüşmesi olarak değil, bireyin topluma gereğinden fazla uyum sağlaması tarzında ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, bireyin topluma uyumu arttıkca, yabancılaşma ve anomie durumlarıyla birlikte saldırganlık belirtileri de çoğalmakta ve/veya bireyin özgün kimliğini yitirmesi uzantısında, güçsüzlük, çaresizlik, umutsuzluk, iki değerli (ambivalence) düşünme, yalıtlanma, gibi insanın kolayına üstesinden gelemeyeceği duygular yoğunlaşmakta ve bunların sonucu olarak, nörotik, depresif, çok kez ağır paranoid, ve şizofrenik, otistik reaksiyonlar çoğalmaktadır. Ayrıca bu konumdaki bir insanın sağaltma (tedavi) amacıyla psikiyatra gitmesi de içinde bulunduğu konumu değiştirmeye yetmemekte, tersine ağırlaştırmaktadır. Örneğin, Amerikalı psikiyatr Whitehorn, Amerika yaşam tarzında uygulanan yöntemleri çok yalın bir biçimde sergiler ve yabancılaşma sendromu tanısı konmuş hastaların, topluma karşı yeniden esnek olmayı öğrenmelerinin gerektiğini, bu arada psikiyatrın çok özgün yöntemlerle, yeteri kadar uyum sağlamayan, dik-kafalı hastalarını, içinde bulundukları konumdan kurtarıp, topluma daha çok uyum sağlamaları, yoksa varoluşlarının bile tehlikeye girebileceği yolunda bilgilendirdiğini, söyler. [176]

5.3.1

1967 yılının, 21 Ekim gecesi, Washington'da, Pentagon'un önünde toplanan, dünyanın dört yanından gelmiş gençler, bir tür "*şeytan taşlaması*" ayini (gösterisi) düzenlemişler ve bilinen ve bilinmeyen tüm Tanrılara, kutsal kozmik güçlere, dünyanın için-

de bulunduğu kaotik-olumsuz durumu anlatan ve bu göksel güçlerden yardım dileyen bir manifesto yazmışlardır...

Bir anlamda, *yeni-çağ* (new-age) hareketlerinin de başlangıcı olarak kabul edilen bu manifesto şöyle başlar:

21 Ekim 1967, Washington. ABD. Dünya Gezegeni.

Spektrumun tüm renklerinden biz insanlar, bugün burada toplandık; ve sizlere, Ra, Isis, İsa, Büyük-Tin, Allah, Baccus, Dianysos, Buda, Rama, Kali, Yehova, (...) vb. duyuruyoruz ki, bizim gezegenimiz dünya, bitkileriyle, hayvanlarıyla, insanlarıyla, bebeleriyle yok ediliyor... dünyanın dağları, ormanları, ırmakları, yok oluyor.. bedenler, ruhlar yok ediliyor.. Bizlerin, bedensel ve tinsel acımız çok büyük...

Zamanlara ve mekanlara hükmeden, adlarını bildiğimiz ve bilmediğimiz milyarlarca yıldız ve milyarlarca yıldız sistemleri, kozmik güçler bizlere yardım edin...

Bugün, 21 Ekim 1967 tarihinde burada yeni bir Supra-Politika başladığını sizlere duyuruyoruz... Kim bunları okur, bu konularda tinsel olanaklarını yoğunlaştırır, kutsal güçlerden yardım dilerse, kötülerin bu dünyadan gitmesine ve dünyanın kurtulmasına yardımcı olur... [177]

5.3.2

Yeni-çağ hareketleri, bir anlamda, Amerika Birleşik Devletleri ve sonra da, Avrupa'da başlayan modern dönemin krizi ile yeni bir gelişme sürecine giren post-modern dönemin (High-Tech-kapitalizm), organize edilmiş komplekslerin, entellektüel teknolojinin başlamasıyla aynı zaman dilimleri içinde ve bir tür karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemler, ABD için 1960, Batı Avrupa ülkeleri için, 1980 yıllarına denk düşer.

Yeni-çağ hareketleri, özellikle 1960 yıllarından sonra her geçen gün giderek artan rasyonalizasyondan, teknolojinin verilerinden ciddi kuşkular duymaya başlanılan bir dönemde ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1969 yılında, ABD uydularının Ay'a ilk in-

sanları taşımaya başladıkları günlerde, Amerikalı bir psikolog, Wall Street Journal gazetesine yazdığı bir makalede, "*bizim teknolojimiz, hem Ay'a ve hem de Vietnam'a ayak basıyor, insan taşıyor; nasıl oluyor bunu anlamıyoruz...*" diye sormaktan kendini alamamıştır...

Yeni-çağ hareketleri genelde barışçı, çevre kirlenmelerine, silahlanmaya, işsizliğe karşı, insancıl kişilerin, politik grupların, özcesi, verili düzenden memnun olmayan ve bu düzene uymak istemeyenlerin oluşturdukları yeni bir tür "*parlamento dışı muhalefet*" ve yeni bir tür ütopie arayışı olarak başlamış; fakat, gerçekte, yeni-çağ hareketleri, yenik düşmüş *'68 hareketlerinin*, utopilerini artık bu dünyanın dışında, öteki yıldız sistemlerinde, kozmosun derinliklerinde arama çabalarının çok çeşitli trajik serüvenlerini sergiler duruma dönüşmüştür.

5.3.3

Bu yeni parlamento dışı muhalefetin, yeni ütopie tartışmaları, gene hep *yeni* bir program, *yeni* bir insan-doğa anlayışı, *yeni* bir kadın-erkek ve insanlar arası ilişkiler arayışı, gibi pek çok *yeni* öngörmüş ve bu nedenle de, çeşitli gruplardan ve hatta bireylerden oluşan hareketler giderek *yeni-çağ* (new-age) *hareketleri* olarak tanımlanmaya başlanmıştır.

Bu konularda o kadar çok kongre, toplantı, konuşma yapılıyor, yazı yazılıyor, televizyonlar ve radyolar aracılığıyla söyleşiler düzenleniyor ki, tüm bunları, hiçbir grubun, bireyin hakkını yemeden ve kabalık yapmadan tartışabilmek, ama anlaşılabildiği kadarıyla da, bu hareketlerin sonunun nerelere varabileceği konusunda oluşan kimi kanıları da yeterince analatabilmek şu günlerde oldukça zor. Bu hareketleri önemsememek ya da yoksamak olanaksız. Konuyu tartışmanın zor, ama zorunlu olduğu kanısındayım.

Bunları şöyle toparlamanın mümkün olabileceğini düşünüyorum:

Yeni-çağ hareketleri, çok genel çizgileriyle, sosyalizmin

(Marksizmin) öngördüğü ütopilerin (altın çağın), artık dünya üzerinde gerçekleştirme olasılığının, hiç olmazsa yakın dönemlerde, oldukça azaldığı (ya da öyle göründüğü) günümüz koşullarında, toplumsal devrimler döneminin geçtiğini, bunun yerine yabancılaşmış, şeyleşmiş-nesneleşmiş insanın kendisini ve tahrip olan doğayı kurtarabilecek tek olanağın (alternatifin), kozmik güçlerle ilişki kurarak gerçekleştirilecek bir tinsel/kozmik devrim olabileceğini savunmaktadırlar. [173]

Gene yeni-çağ hareketlerine katılanların genel inançlarına göre, dünya ve evren, önünüzdeki 2000 yılının başlarında, Hıristiyanlığı simgeleyen balık burcundan çıkıp, yeni bir insan doğa harmonisini (imajını-anlayışını) getirmesi olası kova burcuna girecektir. Tüm kosmos ve yıldız sistemlerinde ve de dünyada yeni bir dönem başlayacaktır. [179]

Bu nedenle de, örneğin, yeni-çağ hareketlerinin büyük bir bölümünün benimsedikleri simge, gökyüzünden yeryüzüne doğru eğilmiş ve içinden su akan antik-anfor ile, gök ve yeryüzünü birbirine yeniden dostça bağlaması ve eski harmoniyi oluşturması öngörülen bir gökkuşağıdır.

Yeni-çağ hareketlerine biraz yakından bakınca, buralara katılan grupların ve bireylerin çok çeşitli ve karışık görünümlerde kendilerini dışa vurdukları, yaşam tarzları ve bir tür eylem programları uyguladıkları görülür. Örneğin, yıldız falları, ruh çağırma toplantıları, düş yorumları, arınma dansları, şeytanla buluşma törenleri, pandomimler, uzun oruçlar, özel bitkisel yemekler, özgün tapınmalar, yeniden köylere ya da manastırlara çekilme planları-eğilimleri, vb. gibi. Hindistan ve Himalaya dağlarındaki eski Buda tapınakları en çok ilgi çeken ve ziyaret edilen yerleri oluşturmaktadır. Ormanlık-dağlık bölgeler, özellikle eski yanardağ kraterlerinin yakınları, prehistorik kent-tapınak kalıntılarının eski toplumların, örneğin Amerika Yerlilerinin toplantı yerleri yeni-çağ hareketlerine katılanların genellikle en çok severek gittikleri toplantı alanlarını oluşturmaktadır. Buralarda toplanan insanlar, ulu ağaçlardan, ormanlardan, yanardağlardan, ilk-

toplum (anaerkil dönemin) halklarının ruhlarından, eski tanrılardan, kozmik güçlerden, yıldız sistemlerinden, insanın ve dünyanın içinde bulunduğu kaotik çıkmazdan kurtulması için yardım dilemektedirler. [180]

Bu bağlamda Şamanizm, Budizm, eski Çin felsefeleri, astroloji, magie, spiritualizm, okültizm, teozofie vb. gibi inançlar çok ilgi duyulan konuları oluşturmaktadır. [181]

Yeni-çağ hareketleri kapsamı içinde değerlendirilen pek çok ve çeşitli savlar öne sürülmektedir. Varolan tüm doktrinlere, politikaya, felsefeye, rasyonalizme, teknolojik gelişmelere ve özellikle de akla karşı kesin karşı olma tutumu genel ortak paydayı oluşturmaktadır.

Gene bu bağlamda, artık bu dünyada ütopie bile kurma olanağının yollarını tıkayan üç önemli bilgin özellikle yadsınmaktadır. Bunlar, Francis Bacon (1561-1626), Descardes (1596-1650) ve Isaac Newton (1642-1726) dır. Bacon, "bilgi güç demektir" diyerek, bilgiyi mutlaklaştırmış, duyguyu yadsımış, Descartes, ruh/tin ile maddeyi birbirlerinden ayırmış, Newton ise, tinsel dünyayı yadsıyan mekanik bir dünya görüşü ortaya koymuştur...

Bu koşullarda, artık ne Thomas Morus'un (1478-1535) Ütopie Adası ve ne de, Thomas Campanella'nın (1568-1639) Güneş Devleti için dünyada yer kalmamıştır. Karl Marx, bu tür ütopilerin dünyada da olabilirliğini bir kez daha gündeme getirmiş; ancak post-modern dönemden sonra, dünya üzerinde, düşün ve düş düzeyinde bile ütopiye yer kalmamıştır...

Bunun yerine, yeni-çağ hareketleri, bireysel ve kozmik ütopiler gelişmesini öngörmekte ve verili (reel) toplumsal rasyonalist, teknik durumun yadsınıp, herbir bireyin kendi tini, kendi mitolojisi, kendi tanrısı üzerinden kozmik güçlerle ilişki kurup, onlara, insanların köktenci bir varoluş krizi, negatif bir evrim süreci içinde olduklarını, ancak yıldız sistemlerinin de yardımıyla, pozitif bir evrim gerçekleştirmek, rasyonel ve barbar aklın yerine, sevgi dolu, humanist duyguların egemen oldu-

ğu, bencil-Ben (ego) ya da ekonomi yerine, ekolojinin, bomba yerine Buda diyebilenlerin ve yeni kova burcu paradigmalarına göre gelişmiş yeni insanların oluşturacağı yeni bir dünyanın amaçlandığı anlatılmaktadır.

Yeni-çağ hareketlerinde, bu pozitif evrim için *dönüşüm zamanının* planları, programları tesbit edilmeye çalışılmakta; ve bu dönüşümün sağlanabilmesi için, kollektif örtük tinsel enerjinin olasılıkla aynı anda eş zamanlı serbest bırakılabilmesinin yöntemleri araştırılmaktadır.

Yeni- çağ hareketleri, feminizme (ve feminizm de giderek artan boyutlarda yeni-çağ hareketlerine) karşı büyük ilgi duymakta ve her iki tarafın kimi yazarları, insanın toplumsallaştırma süreçlerinin en ilk an'ından itibaren her iki cinsin de en olumlu yanlarının birlikte öğretildiği, hem kadın ve hem de erkek nitelikleri içeren bütünsel *androgyne* insan düşüncesini benimsemektedirler. Kimi yeni-çağ yazarları Batı feminizmi ile Çin felsefesinin ilginç sentezlerini içeren ortak noktalar üzerinde durmaktadır. Ayrıca Hıristiyan kilisesine karşı olan olumsuz ve kuşkulu tavır da bu iki hareketi birbirine yaklaştırmaktadır. [182]

Yeni-çağ hareketlerinin, Hıristiyan dinine (özellikle de kilisenin geleneksel tutumuna) karşı tavırları oldukça çelişkilidir. Temelde, yeni-çağ kuramcıları da en ilk Hıristiyanlar gibi tüm insanların birliğini, dünyanın bütünlüğünü savunmakta, ancak, yeni-çağ, kiliseyi, insanı ve insan inançlarını bilime/teknolojiye teslim etmekle itham etmektedir. Yeni-çağ savunucularının kanısına göre, kilise, rönesansla birlikte, ama özelikle de, sanayi devrimi ve aydınlanma çağından sonra, bilim ve teknoloji ile anlaşmış ve insanın ruhunu metalaştırmış; ve bu dönemden sonra da, sevgi ve şevkat gibi ilk Hıristiyanların en temel özellikleri ortadan kalkmış, teoloji felsefeyle bütünleşmiştir. Ayrıca, kilisenin, ekolojik kriz, feminizm, barış, üçüncü dünyanın sömürülmesi gibi konularda kesin tavır almaması ciddi eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır. [183]

Egemen tüm büyük dinleri (ama kuşkusuz kendine çok daha yakın bir tartışma muhatabı gördüğü için özellikle de Hıristiyanlığı) yadsıyan yeni-çağ hareketlerinin, bütün bunlara karşı yeni bir din değil, ama yeni bir tür *dindarlık* öngörmekte olduğu ve olasılıkla da bu majik, astrolojik, spiritualist, ökültist vb. gibi ögelerle dolu yeni dindarlığın, insan için klasik dinlerden çok daha olumsuz boyutlar içerdiği gözlenmektedir. [184]

Bunte Dergisi'nin, 1.6.1988 tarihli sayısında belirtildiğine göre, her on Alman gencinden-öğrenciden biri, üçlü, dörtlü, ya da beşli gruplar içinde ve sürekli olarak ruh çağırıp, fal açıp, sarkaç sallayıp, ruhlardan, doğa dışı güçlerden yardım beklemektedir. Frankfurter Rundschau gazetesinin 25.3.1989 tarihli bir haberinde, liseli öğrenciler, ders aralarında bile, fal açmak, ruh çağırmak, cam küreye bakmak, fincan gezdirmek gibi, çeşitli yöntemlerle ruhların yardımına başvurmakta ve aynca, her üç öğrenciden biri, lise olgunluk sınavlarından sonra, seçeceği mesleği, yapacağı işi kendi özel mitine, tanrısına ve bunlar üzerinden ilişkide olduğunu sandığı (inandığı) kozmik güçlere danışmaktadır. Gene, gençlerin oldukça büyük bir bölümü ellerine geçen gazete ve dergilerin ilk kez (ya da salt) yıldız falları bölümlerini okumakta ve arkadaşlık edecekleri (hatta evlenecekleri) insanları seçerlerken bu tür yıldız fallarının verilerine, değerlendirmelerine başvurmaktadırlar. [185]

Federal Almanya'nın Kuzey Ren Westfalen Eyaletinin Kültür Bakanı Hans Schweir'in, 1988 yılında yaptığı bir uyarısına göre, siyah magie, spiritualisme, okültizm gibi inançların, öğrenciler arasında hezeyanlı, sanrılı nörotik, psikotik olayların artmasına, hatta intihar ve ölüm olaylarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır...

Bu tür bilgileri ve örneklemeleri çoğaltmak olasıdır; ve bu "*esoterik patlamanın*" boyutları her geçen gün hızla artmaktadır.[186]

5. 3.4

Yeni-çağ hareketlerine, insanların serbest zamanlarını değerlendirdikleri bir tür eğlence ya da hobi olarak bakmak olanaksızdır. Bu çok naif görünümlü hareketlerin - inançların hangi toplumsal psikolojik gereksinmelere yanıt verdiğini tartışmak gerekir.

Yeni-çağ hareketleri temelde, çok kez haklı olarak, rasyonalizmin, teknik gelişmelerin, modern ve post-modern toplumların verilerinin fetişleştirilmesine, yaşamın anlamsızlaşmasına, işsizliğe, silahlanmaya, kadın-erkek eşitsizliğine karşı çıkmakta ve uygarlığın, insanların özlemini çektikleri mutluluğu sağlayamadığını, tersine, hem birey-insanı ve hem de doğayı tahrip ettiğini savunmaktadır.

Gene yeni-çağ hareketleri, bu tür doğru durum belirlemelerinden sonra, insanlara ağır bir depolitizasyon, geri çekilme (rezignasyon) ile birlikte, dünyaya yeniden uyum sağlayabilmek için, evrenin ruhsal temele dayandığını ileri süren spiritualizm, teozofi, okültizm gibi akıl dışı düşünce, inanç ve hatta eylem yöntemleri öngörmektedir.

Burası gerçekten de üzerinde çok tartışmayı gerekli kılan bir noktadır. Bu tür gizemli öğretilerin oluşturdukları paranoid ortam, post-modern dönemin oluşturduğu akıl dışı toplumsal kültürel-psikolojik yapıya çok uygun düşmektedir. Örneğin, bu konuda söyleşi yapılan pek çok genç, kendi özel bilgisayarları için kullandıkları "*gizli anahtar sözcükler*" ya da işaretlerin (ve bilgisayarların) aynı zamanda, gene kendi özel mitleri ve tanrıları ile ilişki kurmalarına aracı olduklarına inandıklarını söylemişlerdir.

Ayrıca yeni-çağ hareketleri, modern dönemin krize girmesi, post-modern dönemin başladığı, kartel pıhtılarının, entellektüel teknolojinin ürettiği yabancılaşmanın, izolasyonun, psişik atomlaşmanın arttığı ortamda, değer ölçülerinin, norm sistemlerinin çözülmeye başladığı ağır anomie durumunda ortaya çıkmakta ve insanlara, bir yandan kilisesiz-efendisiz bir dünya öne-

rirken, öte yandan gene insanları, ruhların, tanrıların, kozmik güçlerin önünde eğilmeye, yeni yöntemlerle de olsa tapınmaya, itaate, boyun eğmeye, bunların gizem dolu güçlerinden yardım istemeye yönlendirmektedir.

Yeni-çağ hareketlerinin, dine karşı dindarlığı, hoşgörüsüz bir biçimde hoşgörüyü, anti-demokratik bir zihniyetle demokrasiyi önerdikleri görülmektedir. Bu tavırlarıyla, yeni-çağ hareketlerinin, tüm ideolojileri dışlayan, politik ilgisiz, depolitize olmuş, tüm felsefi düşünceleri yadsımış, kendi içine kapanmış, ancak bu kez kozmik güçlerden yardım bekleyen, örnek bir otoriteryan kişilik (yeni tür bir uyruk) ortamı oluşturdukları izlenmektedir. Bu tür kişiliklerin de (hemen) bir sonraki aşamada, kozmik güçlerden önce, gene yeni tip bir otoritenin önünde eğilmesi, bir önder kültü etrafında toplanması olasılığı yadsınamaz. Yeni-çağ hareketleri içinde yer alanların tüm iyi niyetlerine, bitkisel yiyeceklere, uzun perhizlere, temiz hava yürüyüşlerine, arınma danslarına, sağlıklı vücutlar ve dingin tinsel yapılanmalara önem vermelerine rağmen, spiritualizm, okültizm gibi irreel inançların uzantısında, kendilerini yeni dünyevi önderlerin otoritesi altında bulma olasılıkları çok tartışılmaktadır. [187]

Psychologie Heute dergisinin Mart 1990 sayısında, Umberto Eco ile yapılan bir söyleşide, bu güncel "esoterik patlama" tartışılmakta, okültizm ve spiritualizm için, Freud'un "*Kara çamur tufanı*", ve Adorno'nun "*aptalın metafiziği*" tanımlamaları anımsatıldıktan sonra, Umberto Eco, okültistleri "*ebedi faşistler*" olarak tanımlamaktadır. [188]

YABANCILAŞMIŞ YAŞANTI REAKSİYONLARI ÜZERİNE...

"Köpeğim beni tanıdığına göre,
Ben, Benim..."
Gertrude Stein

6.1

Antik Çağ Grekçesinde ψνχη kavramı, yüzyıldan uzun zamandır, filozofların, tarihçilerin, yazarların, dil ve dinbilimcilerinin ilgisini çekmiş, ancak bugüne değin bu gizemli sözcüğün anlamı/kapsamı yeterince açıklanamamıştır. Bugün, bu ψνχη kavramıyla Antik Grek toplumlarında, insanın tinsel yaşamında bir şeylerin doğru gitmediği, ya da başka türlü bir söylemeyle, insanın tinsel dünyasında, (uyku ile uyanıklığın, gerçek ile gerçek dışının birbirlerine karışır gibi olduğu) olağanüstü bir şeylerin cereyan ettiğinin anlatılmak istendiği öngörülmektedir.[189]

Antik Grek toplumlarında, bu *tinsel olağanüstü duruma* her zaman olumsuz anlamlar yüklenmemiş; örneğin, gene Grekçede de **mania** sözcüğü/kavramı, çılgınlık/delilik, **mantiké** ise kehanet anlamında kullanılmıştır. [190]

Hiç de rastlantısal olmayan bir bağlamlılık içinde, Antik Grek toplumlarında, hem trajedi ve hem de tıp/ruhbilim, zamanımızdan önce 5. yüzyılda gelişmelerin doruk noktasına ulaşmışlar ve gene bu dönemlerin en büyük trajedi yazarları, böylesi çılgınlık durumlarını, çok kez kahramanlara ve bilgelere özgü bir tinsel psişik tavır olarak tanımlamışlardır. [191]

Anerkil düzenlerden ataerkil düzenlere geçişle birlikte, çılgınlık (ya da bilgelik) düzene başkaldıranlara karşı tanrıların bir

cezası olarak tanımlanmaya başlamış. Örneğin, Odysseie, Tepegöz'ü (Kyklop) kandırınak için adının "Hiçkimse" olduğunu söylemiş ve sonra da türlü sahtekarlıklarla onu ilk kez sarhoş etmiş ve ardından da gözünü oymuştur... Tepegöz, büyük bir çaresizlik içinde çevresindekilere, kendisinin "Hiçkimse" tarafından kör edildiğini söyleyince, yardımına gelenler, "zavallının Zeus hastalığına tutulduğunu...", "Tepegöz'ü Zeus'un çarptığı/çıldırttığı" kanısına varmışlardır.

6.2.

Freud'un yabancılaşma olayı ya da yabancılaşmış yaşantı üzerine nerelerde neler yazdığı ayrı bir çalışmanın konusu olabilir. Fakat onun, 48 yaşındayken, kendisinden 10 yaş küçük kardeşi Alexsander ile birlikte, 1904 yılının Ağustos-Eylül ayları arasında, oldukça ilginç ve hatta kendi tanımlamasına göre, serüvenli denilebilecek bir biçimde gerçekleştirdikleri kısa Atina gezisi sırasında, gittikleri Akropolis'de yaşadığı, geçici bir *anımsama bozukluğu* ile ilgili olarak, çok sonraları 1936 yılında doğum yılını kutlamak için, yakın dostu Romain Roland'a yazdığı mektubunda sergiledikleri, tam bir "*yabancılaşmış yaşantı*" örneği olarak tanınmış ve izleyen yıllarda hemen klasikleşmiştir. [192]

Freud, görece kısa mektubunda Akropolis'e gittikleri an'da, hem içinde bulundukları ortamı-çevreyi hem de bizzat kendisini kapsayan düşsel ve akıldışı bir yaşantı, bir tür kişilik yarıklığı içinde ve orada gördüklerini daha önce de bir başka yerlerde bir kez daha görmüş-yaşamış olduğu biçimindeki yanılsamaları da içeren (Déja vu) psişik bir yaşantı içine girdiğini anlatmıştır.

Freud, gene bu monografi değerindeki ünlü mektubunda, insanın bizzat kendi kendisine (kendi Ben'ine) "*de-personalizasyon*" ve/veya dış dünyaya-çevreye "*de-realizasyon*"u içeren yoğun yabancılaşmış yaşantı reaksiyonlarının yeteri kadar incelenmemiş bir ruhsal fenomen olmasına karşın, bunların bir tür psişik savunma mekanizmaları olarak sayılmaları gerektiğini

vurgulamıştır.

6.3.

Antik Çağ Grek toplumlarından günümüze değin, dünya üzerinde yaşayan insanların önemli bir kısmında psikolog ya da psikiyatrlara veya psikiyatri kliniklerine başvuranların hemen hemen tümüne yakın bir bölümünde, (ancak herbir bireyin kendi özgün yaşam koşulları ile soy ve özgeçmiş öykülerinin farklılığı içinde), çok değişik ve karmaşık görünümlü *yabancılaşmış yaşantı reaksiyonları* görülmüştür.

Herbir bireyde kendine özgü duyguları ve görünümleriyle çok geniş bir spektrumu kapsayan yabancılaşmış yaşantı reaksiyonları, en genel ve oldukça sık görülen biçimleriyle şöylesi duyguları, yakınmaları ya da soruları içerebilir:

"Ben genelde hep hüzünlüyüm... ama, aslında bunun için pek önemli nedenler de göremiyorum... artık neşeli olmaya pek bir çaba da harcamıyorum; çünkü anladım ki, artık benim neşeli ya da mutlu olmam olası değil... biliyorum, dünya ve yaşamak güzel... fakat benim içimde hiçbir heyecan ve güç yok... Her şey bir garip oldu... matlaştı... donuklaştı... Ben bir şey söylemeye kalksam, benim sesim bana yabancı birinin sesi gibi geliyor... hatta benim vücudum bile bana yabancı geliyor... Arada ellerime bakıyorum, bunlar benim ellerim mi diye?... Ellerimi yıkarken onlara bakıyorum ve tanımıyorum... ikisi birbirlerine benzemiyorlar... Ayrıca, bu eller bana ait değilmiş gibi geliyor ... çevreme bakınıyorum, ben bunları daha önce bir yerlerde görmüşüm gibime geliyor... ayrıca her bir şey Benim dışımda... kendi kendimi bir sinema seyredermişim gibi seyrediyorum... film bazen renkli oluyor ama... genelde gri... uykuda mıyım, yoksa uyanık mıyım bilemiyorum... Ben buradayım da, benim ruhum başka bir yerdeymiş gibi geliyor bana... ya da gerçekten bu durum böyle... Ben gerçekten Ben miyim? Ben önceden de böyle miydim? bilemiyorum... Bazen, Benim, beynimin ve vücudumun bir yarısı, öteki yarısıyla konuşuyor, tartışıyor ya da kavga edi-

yorlar... ama Ben araya giremiyorum... bu durumu Ben uzaktan seyrediyorum... Ayrıca, Ben hangi taraftan olayım... onu de bilemiyorum... Benim söyleyecek hiçbir sözüm kalmadı... Bunların her ikisi de ben miyim?... Kendimi çok yalnız hissediyorum... İçimde bir boşluk var... kapkara, buz gibi bir boşluk... artık acı da vermeyen bir boşluk... Kendime özgü söyleyecek bir sözüm-savım kalmadı... yüreğim gibi kafam da boş... 'Ben buharı olmayan bir lokomotif gibi duyumsuyorum kendimi'... Kafam bazen çalışır gibi oluyor ama randımansız... Ben bu konuma nasıl geldim?... Beni bu konuma kim getirmiş olabilir?..."

Hangimiz, yaşamımız boyunca bu tür yakınmalardan bir ya da bir kaçını, yakınlarımızdan duymadık ya da bizzat kendimiz duyumsamadık bilemiyorum... Fakat, psikolog ya da psikiyatrların günlük yaşamları ve klinik protokolleri bu tür yabancılaşmış yaşantı reaksiyonlarıyla doludur...

Burada bir parantez açıp, önemli bir noktanın altını oldukça kalın çizmek gerekebilir. Bütün bu yabancılaşmış yaşantı reaksiyonları, psişik durum saptamaları, psikiyatri açısından "*hastalık*" olarak tanımlamak mümkün değildir. Başka türlü bir söylemeyle, diğer tıp dallarının anladığı ve günlük praksislerinde gözlem konusu yaptıkları anlamda bir "*hastalık*" (Morbus) anlayışı psikiyatri için oldukça yabancıdır; (yabancı olması gerekir). Bir kez daha vurgularsak, psikiyatride, diğer tıp dallarını kullandıkları anlamda bir "*hastalık*" sözkonusu değildir. Yoktur.[193]

Doğa bilimlerinde, tıbbın, psikiyatri dışında kalan bölümlerinde, hastalık, bir ya da bir kaç organın, fonksiyonel veya organik bozukluğu sonucu ortaya çıkan belirtileri, bozuklukları içerir. Örneğin, mide ülseri, kalp enfarktüsü gibi... Bu bağlamda, gene örneğin, bir cerrah kırılmış bir bacağı, delinmiş bir mideyi; bir iç hastalıkları uzmanı, yaralı-enfarktüslü bir yüreği tedavi eder. Tıbbın en genç dallarından biri olan psikiyatri, bu konuda da hem doğa bilimlerinden ve hem de tıbbın diğer dallarından önemli ölçüde ayrılır. Ve bu ayrılığın kimi kez nitel belirleyici boyutlara vardığı görülür.

Somutlarsak: Psikiyatri, bedensel, organik ya da fonksiyonel kökenli aksaklıkları (öncelikle) gözlem konusu yapmaz. Örneğin, bir menenjit, kafa travması, damar sertliği ile koşullu psişik bozukluklar, psikiyatrinin birincil çalışma alanını oluşturmazlar. Kuşkusuz bir psikiyatr, bir menenjiti, bir kafa travmasını, bir yaşlılık depresyonunu da tedavi etmeye çalışır. Ama psikiyatrinin temel görevi bunlar değildir. Psikiyatride asıl gözlem alanı, normal psişik durum saptamaları ya da yabancılaşmış yaşantı reaksiyonlarıdır. Bu tür psişik reaksiyonları da, doğa bilimleri ve tıbbın diğer dallarında olduğu gibi, "*hastalık*" (Morbus) olarak tanımlamak mümkün değildir. Bu tür reaksiyonların temelinde organik ve / veya fonksiyonel bir organ bozukluğu yoktur. Kuşkusuz yabancılaşma durumları, er veya geç, belli bir dönem sonra, gerek merkez sinir sisteminde ve gerekse de vücudun diğer organlarından çok kez biyo-kimsayal, fonksiyonel ve organik bozuklukların ortaya çıkamasına neden olurlar. Fakat bu bulgular, normal ruhsal durum sapmalarının, yabancılaşmış yaşantı reaksiyonlarının nedenleri değil, sonuçları olarak ortaya çıkarlar. En azından bugünki bilgilerimiz bu doğrultudadır.

6.4.

Yabancılaşmış yaşantı, geçen yüzyılın sonlarından beri salt filozofların değil, psikoloji ve psikiyatrinin de gündemine gelmiş ve olay, birey psiko-patolojisi yönünden de, ayrıntılı irdelenmeye, gözden geçirilmeye çalışılmıştır.

Yabancılaşmış yaşantı reaksiyonları içinde, özellikle, bireyin içinde yaşadığı ortam (doğa, dış dünya, çevre) ile kendi-öz Ben'inin arasındaki harmoninin bozulması ve de giderek aralarındaki karşılıklı etkileşmenin ve bilgilenmenin azalması, bireyin dış dünyayı, içinde yaşadığı ortamı algılamasının bir tür matlaşması, donuklaşması, ayrıntıların silinmesi, gibi, yabancılaşmış yaşantı belirtilerini içeren de-reelizasyon ile, Ben'in, bizzat kendi öz Ben'ine, tinsel/ruhsal yaşamına yabancılaşmasını kapsayan, de-personalizasyon bu psiko-patolojinin en temel bö-

lümlerini oluşturur.

Bu, *de-reelizasyon* ve *de-personalizasyon* nitelikli yabancılaşmış yaşantı reaksiyonları, genellikle birlikte ortaya çıkarlar; ancak, bunlardan, de-personalizasyon türü reaksiyonların diğer türe oranla ortalama iki kez daha fazla görüldüğü gözlenir.

Gerçekte, -ve bilinebildiği kadarıyla- yabancılaşmış yaşantı reaksiyonları, önemli bir savunma mekanizması olarak, insanın kendisini yabancılaştıran nesnel-toplumsal koşullara, öznel-bireysel (psişik) düzeylerde gösterebildiği bir tepkidir.

Yabancılaşmış yaşantı reaksiyonlarının psiko-patolojisini varoluşcu-fenomenolojik bir yöntemle ilk inceleyenlerden biri de *Karl Jaspers*'dir. *Jaspers*, yabancılaşmış yaşantı reaksiyonlarının psiko-patolojisini incelerken, burada varolan temel sorunun, bireyin varoluş bilincinin (Daseinbewusstseins), bizzat kendi-öz Ben'ini ve ortamı/çevreyi algılayışında/idrak edişinde bir yabancılaşma olduğunu söylemiştir. [194]

Yabancılaşmış yaşantı reaksiyonları sonraki yıllarda da, Joachim-Ernst Meyer, J. Glatzel, Nikolaus Petrilowitsch, Ulrich Venzlaff, vb. tarafından kerelerce irdelenmiş ve günlük psikiyatrinin gündemine getirilmiştir. [195]

İnsanın, kendisini çok kez kendi isteminden bağımsız olarak, birlikte yaşamak zorunda kaldığı çevresiyle oluşturduğu (zorunlu Symbios) durumu içinde, güçsüz, güvensiz, çaresiz ve sürekli tehdit altında, ikircimli-kuşkulu duyumsadıkça gizli ya da açık, geçici veya sürekli, ama her zaman korkulu, huzursuz, depresif, şüpheci-paranoid ve de şizofrenik otistik tiplerde yabancılaşmış yaşantı reaksiyonların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır...

Başka türlü bir söylemeyle de, insanların duydukları korkuların, acıların, huzursuzlukların, kuşkuların, güvensizliklerin, şüphelerin, kıskançlıkların ve de saldırganlıkların kökeninde ve dahası, gösterdikleri nörotik, depresif, psiko-somatik, şizofrenik tepkilerin temelinde hemen hemen her zaman, az ya da çok örtük veya belirgin geçici ya da sürekli bir yabancılaşmış yaşan-

tı serüveni bulunmaktadır.

Bir kez daha vurgulamak gerekirse, sanayi devriminden sonra - yerel ayrıntı farklarına karşın- evrensel düzeyde genel kabul gören, politik toplumsallaştırma süreçlerinin yaygınlaşmasından sonra, bugün tüm toplumlarda ve sınıflarda görülen ve hiç kuşkusuz, içinde yaşanan ortamın, ekonomik düzeyin, eğitim, kültür, meslek, aile, gibi durumların ayrıca önemli rol oynadığı, nöroz ya da depression veya şizofren tanısı konmuş insanların temel sorunlarının, hemen hemen her zaman böylesi yabancılaşmış yaşantı reaksiyonlarından kaynaklandıkları tesbit edilebilir...

Bu temel psişik durum üzerine sonradan yaşanan (hatta sevindirici niteliklerde bile olsa), beklenmedik olaylar, varolan bu bozuk harmoniyi (zorunlu birlikteliği) daha da örselemekte, sürtüşme ya da uyumdan kaynaklanan sorunların artmasına ve/veya kronikleşmesine, biçim değiştirmesine neden olmaktadır.

Burada bireyi en çok rahatsız eden nedenin, gereksinim duyduğu sevgiyi çevresinden bulamamış olmasının belirlediği gözlenmektedir. Daha somut söylemeyle, burada gözlenen temel sorunlar, sevgisiz ve de güvencesiz bir yaşama mahkum edilmiş olmanın, bilinçli ya da sezgisel anlaşılmaya başlanmasıyla ortaya çıkarlar.

Bu sürekli sevgisizlik ve çok kez bundan kaynaklanan kuşkulu güvensizlik, giderek insanın içinde, hiç kapanmayacakmışcasına büyüyen bir "*boşluk*" duygusu oluşturmakta ve bu tür bir boşluk duygusu içinde birey, bilinen savunma mekanizmalarıyla, yaşam düzeyini, entellektüel niteliklerini azaltıp, geri çekilip, kendi içine kapanıp, duygularını donuklaştırıp, matlaştırdıkça, yabancılaşması ve içindeki boşluk duygusu daha da artmaktadır.

Yaşantı reaksiyonlarını en yakından araştıranlardan biri olan *Kurt Schneider*, yabancılaşmış yaşantının bu trajik psikopatolojik durumunu "*duygusuzluğun duygusu*" olarak tanımlamıştır. Kurt Schneider'e göre, kuşkusuz bu durumda da, insan bir takım duygular duymakta, fakat bunları artık yitirilmiş boş

bir dünyadan ve gene yitirilmiş boş bir Ben'den gelen -korkunç ölçülerde acı verici- "duygusuzluğun duygularını" oluşturmaktadır. [196]

6.5.(*)

Ben-bilinci, bütünselliği ve doğada yeri olan bir kavram değildir. Ben-bilinci bilgisi ya da kavramı, çeşitli kuramların (dinbilim, felsefe ve ruhbilim okullarının) getirdikleri bilgilerle oluşturulan bir yapılandırma, fiktiv bir yakıştırma ve tasarımdır. Ancak, gene de, Ben-bilinci tanımlamasıyla pek çok şey anlatılmaktadır.

Sağlıklı bir Ben-bilinci, genel olarak kendi deneyimlerinden, bilgisinden emindir; bundan kuşku duymaz... Genelde, Ben-bilinci, canlı, aktif, kendi deneyimlerinden hareketle kendi kararlarını kendi verebilen, çevresiyle ve diğer insanlarla kurduğu ilişkilerden ayrıntılı biçimlerde bilgilenebilen, durumundan kuşku duymayan bir tinsel yapılanmadır... Ayrıca, Ben-bilinci, kendi tinsel ve bedensel gücünün ve bunu sınırlarının farkındadır. Kendisinin bedensel-tinsel-cinsel yaşamının biyografik özgeçmişini bilir... Kimlik krizi içinde değildir...

Fenomenolojik görüşe göre bedensel bir hastalığı olmayan, sinir sistemi sağlıklı çalışan, gündüz -uyanıklılığı içindeki yetişkin bir insanın, Ben-bilinci, "Ben-canlılığı", "Ben-aktivitesi", "Ben-bütünlüğü/ sağlamlığı", "Ben-sınırlılığı", ve "Ben-kimliğinden" oluşan beş temel boyutta / düzeyde tartışılır... Bu beş temel düzeyde/boyutta sağlıklı ve kendine güveni olan Ben-bilinci, kendi kendisini (görece) mutlu bir harmoni içinde, kendi gücünü ve özgürlüğünü duyumsayabilir. Yaşamı anlamlı bulabilir.

Ben-bilincinin güçlülüğü, kişiliğin özelliklerini, kalitesini/nitel yanını gösterir. Ben-bilinci güçlü ve sağlıklı olanlar, insanlar arası ilişkileri, amaçladıkları doğrultularda ve niteliklerde sürdürebilirler ve kendilerine özgü/orjinal düşünceler öne sürüp,

(*) Bu kesimde özellikle. Christian Scharfetter ve Roland D. Laing'in çalışmalarından yaralandım.

gene kendilerine özgü/orjinal kararlar alabilirler ve dahası bu kararlar doğrultusunda hareket edebilirler. Ancak Ben-bilinci kendinden emin/kuşkusuz ve güvenli olduktan sonra, çok ihtiyatlı bir gelişmeyle, kendi yaşantı deneyimlerini özümler, bunları sistematize eder ve sonraki yaşamını bu deneyimlerin doğrultusunda yönlendirir; ve giderek olgunlaşır. Ben-bilinci, ancak kendi özgün düşüncelerini üretebilecek ve bunlardan pratik yaşama uygulanabilecek sonuçlar çıkararak olgunlaşır. Tam da o zaman, olgun/özgün ve özgür bir Ben-bilincinden söz edilebilir.[197]

Ve gene ancak bu koşullarda insan, çevresindeki dünyayı ve bizzat kendisini daha aydınlık, ayrıntılı ve eleştirel bir gözle görebilir. Nerede ve ne zaman, Ben-çevre harmonisi bozulur ya da böyle bir tehlike sözkonusu olursa, Ben-bilinci, tümüyle ya da kısmen donuklaşmaya ve kişiliğin tüm tinsel yapıları yeteri güvenceden yoksun, kuşkulu, ikircimli bir yaşantı içine girmeye başlarlar. Ve bu koşullarda da artık ne sağlıklı ve özgün ve ne de özgür bir kişilikten, Ben-bilincinden söz etmek mümkün olamaz.

Bu tür bir reel ya da potansiyel tehdit altındaki Ben-bilinçli bireyin artık çevresini ve hemen hemen tüm diğer insanlar arası ilişkilerini ilk kez düşünce ve konuşma düzeyinde, bir tür sıcak takibe aldığı ve tüm olup bitenleri kuşkulu ve güvensiz bir yaklaşımla izlemeye başladığı... sonra, bu tür ilişkiler sistemi içinde toplanan bilgileri, yeniden ve giderek daha da artan bir kuşku, güvensizlik ve kaygıyla yorumlamaya ve değerlendirmeye başladığı gözlenir... Daha ileri aşamalarda birey bu değerlendirmelerin sonuçlarına göre, bir takım kararlar almaya ve bunlara göre düşünmeye, konuşmaya ve hareket etmeye başlayabilir...

Şimdi olayı biraz daha somutlaştırabilmek için, Ben-bilincinden reel ya da potansiyel tehdit karşısında ortaya çıkan (veya çıkması olası) nicel ya da nitel boyutlu psiko-patolojik durumu olabildiğince genel çizgileriyle anımsatmaya çalışalım. [196]

Ben canlılığı, çeşitli nicel ve nitel boyutlarda/düzeylerde bozulabilir. Bu alanda ortaya çıkması olası en önemli yaşantı re-

aksiyonunda kişi, bedensel/tinsel bir yavaşlama/değişim içine girer. Genellikle "*Ben hâlâ yaşıyor muyum?*" sorusu değişik biçimlerde tekrarlanır. Bu sorunun yanıtı, ilk kez, "*Evet, Ben henüz yaşıyorum...*" biçiminde verilse de, insan içinde yaşadığı ortama ve bizzat kendi öz Ben'ine karşı ilk büyük kuşku ve güvensizliği duyumsamaya başlar... Ben-bilinci, artık emin/güvenli değildir kendi "*canlılığından*", yaşayıp yaşamadığından... Ama, en azından (artık) eskisi gibi olmadığının farkındadır; bundan emindir. Ben'in, kendisinin canlı bir varlık olduğuna olan güveni zaman zaman azalır/çoğalır... Bu kuşkusunu dengelemek ve kendi canlığını kanıtlamak için çok kez çeşitli iç organ hastalıkları, hipokondiriyak hezeyanların ortaya çıkmasına sıklıkla rast gelinir... Örneğin, sindirim sitemi organlarında odaklanan bu tür hezeyanlar, çok kez (ve hala) canlı olduğunu kanıtlamaya çalışan Ben-canlılığını yitirdiği kanısı içindeki bireyin, yabancılaşmış yaşantı reaksiyonu olarak ortaya çıkması oldukça sık görülür. Bu durum, gene de çok kez, "dünyanın zaten batmakta olduğu" biçimindeki düşünceler ya da hezeyanlarla birlikte dengelenerek sürebilir... ayrıca, gene bu tür düşünceleri/hezeyanları dengelemek için birey kendisinin üyesi bulunduğu ulusun, politik düşüncenin, vb. dünyayı bu felaketten kurtaracak tek yol olduğu biçimindeki kimi idealist görünümlü sanrıları /hezeyanları ortaya çıkarabilir. Burada çok bilinen bir geri savunma mekanizması aracılığı ile dünyayı kendisi ile birlikte batırmak/yok etmek istemi, gene dünyayı ancak kendisinin (ve dahil bulunduğu ulusun/grubun/ideolojinin) kurtarabileceği savına dönüşür; (dönüşebilir).

Bu konumdaki Ben-bilincinin sıklıkla şöylesi sorular sorduğu, savlar öne sürdüğü görülebilir: "*Ben, ben miyim bilemiyorum*", "*Ben kendimi artık sahici bir canlı gibi duyumsamıyorum*", "*Canlı yaşamın Ben'den uçup gittiğini duyumsuyorum*", "*Canlı olup olmadığımı anlamam/kanıtlamam için sıklıkla soluk alıp vermeye çalışıyorum*", "*Ben çürüyorum*", "*benim suratım plastik*", "*Ben'im mumum püff demeden söndü*", "*Ancak*

kanımın aktığını görünce canlı olduğumu anlıyorum..." vb. gibi.

Ben-aktivitesindeki çeşitli nicel-nitel boyutlu bozukluklarda birey, örneğin düşünme, konuşma, hareket etme, gibi günlük etkinliklerinde çeşitli düzeylerde yavaşlamalar olduğundan yakınmaya başlayabilir... Konuşma, mimik, el-kol, gibi çeşitli beden hareketleri ağırlaşabilir... Ayrıca, bu hareketler arasındaki harmoni yitirilir. Örneğin, konuşmadan yapılan uzun yürüyüşler ya da yatılarak yapılan ardı-arkası kesilmeyen konuşmalar... Burada ayrıca konuşmaların içeriği ile bedensel hareketlerin anlamları da birbirlerini bütünlemeyebilirler... Ya da düşünce, konuşma ve bedensel hareketlerin kesintili konumlar aldıkları söylenebilir; veya dışarıdan da gözlenir... Bu tür şikayetlerle birlikte ya da bunlardan bağımsız, sindirim sisteminin veya cinsel organların artık eskisi gibi çalışmadıkları, aktivitelerinin yitirildiği gibi bedensel/vegetatif belirtilerden de şikayetler ortaya çıkabilir...

Daha ileri düzeylerde, akıcı-sistematik düşünmenin ve konuşmanın bozulduğu, arada unutkanlıkların ortaya çıktığına sıklıkla rastgelinir. Ben aktivitesi bozulmuş birey, sıklıkla, düşünürken ya da konuşurken (ipin ucunu) kaçırdığından yakınmaya başlayabilir... Düşünceler, çağrışımlar yerlerini bulamazlar... Konuşmalarda boşluklar ortaya çıkabilir... Ve gene kimi savunma mekanizmaları aracılığıyla, bu boşluklar sıklıkla fantazilerle doldurulmaya çalışılır... Böylesine bir çaresizlik içindeki insanlar, bu güçsüz konumlarını inkar etmek istercesine, sıklıkla, "Ben de insanım", "Bir gün gelir her şey geçer", gibi tersi kolay söylenemeyecek savlar öne sürebilirler.. Gene bu çaresiz durumların dengelenebilmesi için, sıklıkla, kendilerinin çeşitli biçimlerde ve dış güçler tarafından bu hale getirildikleri, doğa-üstü varlıkların etkisinde bırakıldıkları gibi hezeyanlarda bulunduğu gözlenir.

Ben-aktivitesi bozulmuş bireylerin sıklıkla şöylesi savlar önce sürdükleri görülebilir: "*Ben tümüyle felçliyim*", "*Ben, artık ne düşünceme ve ne de hareketlerime hakim olabiliyorum*", "*Ben mekanik bir yaratık oldum*", "*Hiç bir gücüm kalmadı*",

"Sürekli olarak ellerimi açıp kapatıyorum, hâlâ aktivite gücüme sahip olup olmadığımı kanıtlamam için", *"Ben şeytanların, cinlerin etkisindeyim"*, *"Beynim hiç çalışmıyor..."* vb. gibi.

*Ben-bilinci*nin sağlıklı olduğu durumlarda, insanın vücudunun çeşitli organlardan-dokulardan yapılmış olması, belli bir harmoni bozukluğu ya da bütünlük arayışı ortaya çıkarmaz. Ancak, *Ben-bütünlüğünün* bozulduğu durumlarda, birey vücudunun dağıldığını, tüm organ ve dokularının çürüyüp döküldüğünü söyleyebilir. ayrıca, çeşitli duygu-mimik ve bedensel haraketler arası harmoninin, düzenli işleyişlerin bozulduğundan yakınılır... Birey bedeninin (artık) bu dünyada bulunmadığını, iskeletinin dağıldığını, cinsel organlarının öldüğünü/kokuştuğunu iddia edebilir... Ayrıca bu durumlarda, aynı organların bedenin iki yarısında farklı çalıştıkları ya da farklı farklı hastalıklara tutuldukları söylenebilir... Ve gene bu durumları dengeleyebilmek için hipokondriyak hezeyanlara çok sık rastlanır... İçinde yaşanılan bu durumun kötü ruhların, cinlerin, mistik güçlerin etkisiyle ortaya çıktığı savunulur... Ben bütünlüğünün daha ileri derecelerde bozulması durumunda, birey, organlarının çoğaldığını, büyüdüğünü, kendi içinde pek çok yeni Ben'ler oluştuğunu, ayrıca gene bu çoğalan Ben'lerin herbirinin şikayet ve sorunlarının başka başka olduğunu söyler. Bu durum psişik acıyı, korkuyu artırır ve ağır panik durumları, Ben yanıklıkları ortaya çıkabilir.

Ben-bütünlüğü bozulmuş bireylerde sıklıkla, *"Ben parçalara bölündüm, dökülüyorum"*, *"Benim kemiklerim çürüdü, dökülüyorlar"*, *"Ben ortadan ikiye yarıldım"*, *"Benim içimde dört tane Ben var"*, *"Ben amorf bir yaratık oldum"*, *"Benim eski bütünlüğüm yok oldu"*, *"Benim beynim delik deşik"*, *"Benim ruhum beni terketti"*, *"Ben artık duygularımı bir arada tutamıyorum"*, vb. gibi şikayetler görülebilir.

Ben-dış dünya sınırının bozulduğunu, Ben'in nerede bittiği, dış dünyanın nerede başladığı duygusunun belirsizleştiği durumlarda. Ben-bilincinin başkalarıyla iletişimi de çeşitli boyutlarda yanılsamalı nitelikler almaya başlar. Birey kendisine dışa-

rıdan etki yapıldığı, bedenin, düşüncelerinin yönlendirildiğini söyleyebilir. Hafif durumlarda, birey, kendisini eski toplumsal çevresinden yalıtlayıp, örneğin odasına kapanarak, kimi (yanılsamalı) önlemler almaya çalışır. Ancak, genel olarak yüz ifadesindeki ağır korkunun izlerini pek saklayamaz... gözler sürekli olarak kendi öz Ben'i ile dış dünya arasındaki ilişkileri denetlemek istercesine ikircimli ve korkuludur... Çok yoğun sanrılar ve hezeyanlar ortaya çıkabilir... artık düşüncelerinin okunduğu, beynin denetin altına alındığı, dış dünya ile olan ilişkilerin başkalarının eline geçtiği söylenebilir. Sıklıkla, *"Kendimi koruyamıyorum"*, *"Benim beynim, benim dışımda bir yerlerde çalışıyor"*, *"Bilmiyorum, benim vücudum, ellerim nerede?"*, *"Ben, benim sınırlarımı bilmiyorum"*, *"Ben korumasız kaldım, her şey beni etkiliyor"*, *"Ben kendimi ve dışarısını ayıramıyorum"*, vb. gibi yakınmalar tesbit etmek mümkün olur.

Ben-kimliğinin bozulması durumunda, bireyin, kendi öz yaşam öyküsü üzerine olan bilgilerine karşı kuşku ve güvensizlik ortaya çıkar. Sıklıkla, *"Ben kimim?"*, *"Ben gerçekten insan mıyım?"* soruları tekrarlanabilir. Biraz daha ağır durumlarda, sürekli olarak, *"Ben, benim"* stereotipik düşünce ve konuşma biçimleri görülebilir. Özgeçmişten kuşku başlayınca, birey artık, örneğin, aynadaki kendi yüzünü de tanıyamaz duruma gelebilir... Bu nedenle de, sık sık aynaya bakma gereksinimi ortaya çıkar... aynadaki yabancılaşmış yüzde, eskinin yaşam öyküsünün izleri, anıları aranmaya çalışılır... ayrıca iç organların, ellerin, kolların, bacakların yabancılaşmasından yakınılır... Çok yoğun sanrılar, hezeyanlar ortaya çıkar... Birey artık kendisinin değiştiğini, yabancılaştığını, ve/veya bu çaresiz durumu dengelemek için, örneğin, kendisinin tanrılaştığını söyleyebilir.

Bu durumda, *"Benim gözlerim değişik"*, *"Ben ben değilim"*; *"Ben hem erkek hem kadınım"*, *"Benim sağ yanım babam, sol yanım annem"*, *"Sesim, Ben'im benim Ben olmadığımı söylüyor"*, *"Söyler misiniz Ben kimim?"* düşünce ve sorularıyla karşılaşmak olasıdır...

6.6

Toparlamaya çalışırsak, Ben-bilincinin bu çok değişik savunma yöntemleri gerçekte günlük yaşamın labirentlerine sıkışmış insanın, politik toplumsallaştırmalar yoluyla zorlandığı "*uyuma*", "*normalleşmeye*" ve "*uyruklaştırılmaya*" karşı gösterdiği tepkilerdir. [196, 197, 198, 199]

Enrst Hunziker ile Guernio Mazzola, (özellikle kendisine şizofreni tanısı konan) insanların bu trajik serüveni, coşkuları, heyecanları, yaşama sevinçleriyle, Girit Adası'nda kendisi için özel olarak yaptırılan labirentlere kapatılmış, mitolojinin ünlü Minotauros'un yaşamıyla karşılaştırmışlar ve bütün yabancılaşma durumlarına **Minotauros Kompleksi** adının verilmesini önermişlerdir. [200]

Anımsanacağı gibi, Minotauros, denizden çıkan ak boğa ile Girit Kralı Minos'un karısı Pasiphae'nin "yasa dışı" aşklarından dünyaya gelen, insan bedenli boğa başlı bir mitoloji kahramanıdır. Minotauros'un doğumundan sonra, Girit sarayının yaşamı karışmış ve Kral Minos, bu -kural dışı ortaya çıkmış- korkunç yaratığı, bin bir dehlizli labirentlerin içine kapatmıştır. Minos ile Pasiphae'nin kızları Ariadne, "kendisine benzemeyen" ana bir kardeşi Minotauros'u öldürmesi için, sevgilisi Thesus'u, sonradan çıkış yolunu bulabilsin diye eline bir yumak iplik verip, bu labirentli mağaranın içine göndermiş; Thesus, gerçekte de, Ariadne'nin ipliğine tutanarak, bu labirentlerden çıkış yoluna bulabilmiştir.

Ernst Hunziker ile Guerino Mazzola da fenomenolojik bir yaklaşımla, (anlatmaya çalıştığım psişik durumu), Ben-bilinci bozukluklarını çok daha plastik bir anlatıma kavuşturmak için, Minotauros'un günlük yaşam kaygılarını resimlemeyi denemişlerdir. [200]

1. Ben-kimliği: ben kimim, bilmiyorum.
2. Ben-canlılığı: Ben canlı mı, yoksa ölü müyüm, bilmiyorum.
3. Ben-aktivitesi: Ben dışardan yönlendiriliyorum.
4. Ben-bütünlüğü: Benim vücudum bana ait değil.
5. Ben-sınırı. Ben her bir yerdeyim, hiç bir yerde değilim.

6.7.

Bedensel/tinsel/ruhsal dinginlik, *harmonia* durumu, Antik Grek toplumlarından beri hep bir özgürlük ve demokrasi sorunu - ve hatta parolası-olmuş ve bu konu Pythagoras'ın genç bir çağdışı tarafından tıbba uygulanmıştır. Kroton'lu Alkmaion'a göre, (insanın bedensel/tinsel) *sağlığı*, tiranlığın, karşıtı ve demokrasinin önkoşulu olan, eşit haklardan yararlanma gücü *isonomya*'da yatmaktadır... Sağlıklı olmak, ancak eşit haklardan yararlanma gücünü ele geçirmekle mümkündür. Ve bu tür bir bağlamdan dolayı da, bedensel/tinsel sağlıklı olmayı istemekle, insan özgürlüğünü ve demokrasiyi savunmak aynı anlamlara gelmiştir günümüzden 2500 yıl öncesinin Antik Grek toplumlarında.[201]

6.8.

Bu bağlamda Ben-bilinci bozukluklarının temelinde bireyin içinde yaşadığı ortama ve bizzat kendisine karşı bir yabancılaşması ve hep bir özgürlük yitimi sözkonusudur. Başka türlü bir söylemeyle, yabancılaşmış yaşantı reaksiyonunun ve geri çekilmenin ardından hep yitirilmiş bir özgürlük sorunu vardır. Ve bu sürecin encamını (prognozunu) çok çeşitli faktörler belirler.

Bir kesimi, *Gertrude Stein* örneğinde olduğu gibi, yaşadığı tarihsel dönemi ve ortamı tüm boyutlarıyla kavrayıp, her türlü barikatı aşıp, kendi benliğinde, düşlerinde, ve becerebildiğince günlük yaşamında oluşturduğu ütopisi içinde yaşamını sürdürebilir; ve hatta böylesi ütopileri, dünya yüzünde de gerçekleştirebilmek ve diğer insanlara da duyurabilmek gibi, soylu çılgınlıkları deneyebilir.

Bir kesimi, tinsel ve bedensel gücün (artık) tümüyle tükendiği bir an'da, ve total bir inkarla elinde kalan son özgürlük olanağını ve hakkını kullanır ve kendi kendini bile yadsıyıp, yok edebilir. (Entselbstung)* [202,203]

Ayrıca, bir kesim, büyük acılar çekmek pahasına da olsa, bu uç noktalar arasında yaşamayı deneyebilir. Bu durum, örne-

(*) Bugünün Federal Almanya'sının olaganüstü koşullarında bile, her 3-4 dakikada bir intihar girişimi olmakta ve bunların 10-15'te biri ölümle sonuçlanmaktadır.

Edward Hopper. 1927. Küçük Kent Yaşamı. 71.4x91.4 cm. Yağlıboya. Özel. Iowa.

ğin, Franz Kafka'nın yaşamında ve yapıtlarında olanca yalınlığı ve insancıllığıyla sergilenir.

Örneğin, Kafka, daha Dönüşüm öyküsünü yazmadan önce, 19 şubat 1911 tarihinde, içinde bulunduğu psişik durumu, *"Öyle görünüyor ki, bu korkunç ikili yaşayıştan, çıldırmaktan başka bir çıkış yolu yok benim için"* diye tanımlar. Ayrıca, 21 ağustos 1913 tarihli notlarında şöyle yazar Kafka, *"Durumum, dayanılmaz bir şey benim için; çünkü, tek istediğim ve tek eğilimim olan edebiyatla çatışıyorum. Bir edebiyatçıdan başka birşey olmadığım, olamayacağım ve zaten olmak da istemediğim için durumum beni hiçbir zaman kandıramayacak, tersine beni tümden yıkıma götürecektir. bu da pek uzak değil"*.

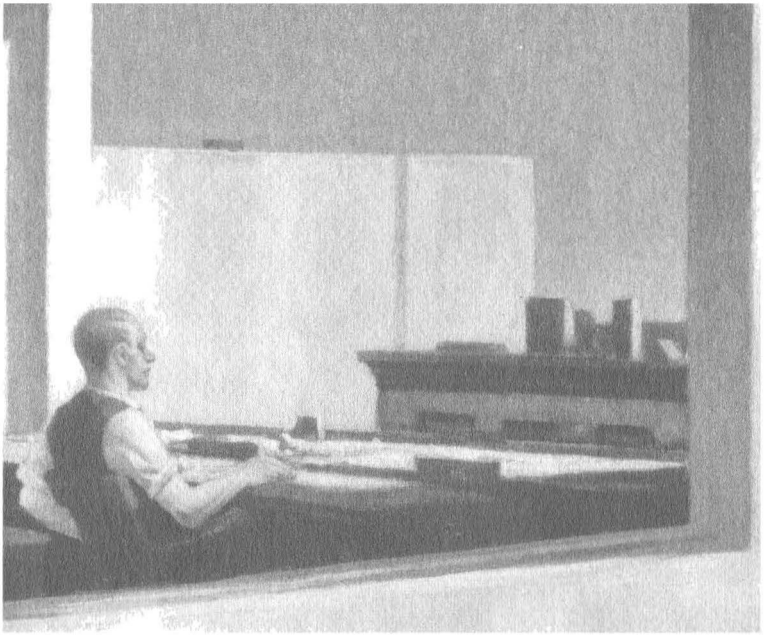
16 Ocak 1922 tarihli notlarında, Kafka:

Edward Hopper. 1949. İnsanlararası Konuşma.
Yağlıboya. 70.5x101.6 cm.
Wichita - Sanat Müzesi.

"Yaşama, daha doğrusu yaşamın devamlılığına katlanmanın imkansızlığı. Saatler birbirine uymuyor. İçimdeki saat, iblisce, şeytanca, ne olursa olsun gayri insani, koşup duruyor, dıştaki ise, sarsıla sarsıla, alışılmış yürüyüşünü sürdürüyor. Bir gün iki saatin birbirinden ayrılmasından ya da parçalanmasından başka ne olabilir ki?"

Daha sonraki yıllarda, hem çılgın bir sevinç ve hem de ölüm duyguları birlikte görülmeye başlar Kafka'nın yaşamında. Örneğin, *"Savaşımı, yeteneklerimi aşan bir sevinçle dolduruyor içimi ve belki de savaşmaktan değil, sevinçten yenik düşeceğimi"*.
Ve,

Edward Hopper. 1953. Bir Küçük Kentte. Çalışma Bürosu.
Yağlıboya. 71.7x101.6 cm. The Metropolitan Museum.
New York.

"Tanımaya başlamanın ilk işareti, ölme arzusudur. Bu yaşam, dayanılmaz, bir başkası ise ulaşılmaz gelir. Artık ölmek istemenin utanılacak bir tarafı kalmaz" ...[204]

Ayrıca bu durum, Samuel Beckett'in yapıtlarında, örneğin, *Godot'u Beklerken*" ya da "*Oyun Sonu*" nda, tam da post-modern dönemin psikolojisinin paradigmalarına uygun biçimlerde sergilenir.

Örneğin, Godot'yu Beklerken'de,

"Estargon: Biz, varolduğumuza kendimizi inandırabilmek için her zaman birşeyler buluruz, değil mi Didi?"

"Wladimir: (sabırsız) evet, evet, Biz, ... Sihirbazız"

6.9.

Bireysel psiko-patolojinin bu trajik serüveni çok kez salt bu boyutlarda da kalmaz. *Günlük yaşamın labirentleri* [205, 206] içinde giderek sıkışan, çaresizleşen, atomlaşan insanların önemli bir kesimi, psişik yapılarının (hiç olmazsa geriye kalan kesimlerinin) dağılıp yok olmaması için bilinçli veya bilinçsiz (örtük ya da belirgin) oluşturdukları savunma yöntemleriyle, kişiliklerinin en primitif, en tutucu normlarını, değerlerini içeren bölgelere kadar geri çekilmek zorunda kalabilirler. Ve bu durumda, daha önce de değindiğimiz gibi olağanüstü boyutlarda korkulu, kuşkulu, paranoid, önyargılı, doğmatik, etno-santrik, anti-demokratik, otoriteryan eğilimler yoğunlaşabilir; ve disiplin ve otorite, geçici bir süre için de olsa, böylesi bir psiko-patolojiyi koruyabilecek son bir seçenek olarak ortaya çıkabilir. Ve gene son bir seçenek olarak, bu konumdaki bir birey-insan, kendisini içinde bulunduğu psişik karmaşadan (kaosdan) kurtaracak disiplinli bir yönetim, bir önder arayabilir.

6.10

Gene bu süreç içinde insan, salt kendi soy ve özgeçmişinden (bireysel kökenlerinden) değil, aynı zamanda, tüm toplumsal geçmişinden, insanların ortak tarihsel köklerinden kopmaya, tarih dışına düşmeye (ent-historize olmaya) başlayabilir. [207]

EPİLOG

"İnsan komşusunu bir yere kapatarak,
kendi aklının sağlıklı olduğunu
kanıtlayamaz."
Dostoyevski
(alıntı, M. Foucault)

1.

Bugün dünyanın içinde bulunduğu ortamı gerçekten de tam bir *Luna Park Yaşantısı* olarak tanımlamak olasıdır... Işık-gölge oyunları, renkleri, yatay, dikey, eğik hareketleriyle alışılmış tüm yerçekim kurallarını dışlayan atlıkarıncaları; ve artık, neyin gerçek, neyin yanılsama olduğunu anlamanın mümkün olmadığı, tüm normların, duyguların, algıların bozulduğu, birbirlerine karıştığı "şeytan tünelleriyle", tam bir Luna Park ortamı... Dengelerini koruyabilmek kaygısı ve sağlam bir zemin bulunduğu sanısıyla, bütün güçleriyle üzerine bastıkları yerin, içine bindikleri küçük vagonun döşemesi olduğunu anlamaya zaman bulamadan, bu vagonlar ile birlikte havalanan dönme dolapların içindekiler ile onları seyredenlerin karşılıklı, şaşkın ve çaresiz bakışları arasında her bir parçanın diğerinden bağımsız ve kendi otonomisi ile devindiği bir yaşantı... Hemen hemen tüm mekânsal, zamansal ve bireysel-psişik oryantasyonların bozulduğu, insan aklının ve tüm duygularının içinde bulundukları ortamın bir eklentisi, parçası haline dönüştüğü, sersemleştiği, ama gene de insanların, heyecandan, coşkudan mutluluk çığlıkları attıkları, seslerin, renklerin, ışıkların, gölge oyunlarının, gerçek ile yanılsamanın birbirine karıştığı ve tüm bu karmaşanın "sözde

yaşamın" giderek gerçek dünyanın yerine geçmeye (Simulation) başladığı bir Luna Park yaşantısı... [208]

Yapay ışıkları, renkleri, hızı, tekniği, rasyonalizmi, aklı, kültürü, tarihi dışlayıcı işlevleriyle, *Luna Park yaşantısı* yüzyılın başında, özellikle de fütürist yazarlar, sanatkarlar tarafından en çok tartışılan, örneklenen konulardan biri olmuştur. (Örneğin, Giacomo Balla'nın (1900), yaptığı Luna Park resmi. Tuval üzerine yağlıboya. 61 x 81 cm. Milona, Gianni Mattioli Koleksiyonu.)

2.

İtalyan ozan *Filippo Tommaso Marinetti*'nin (1876/1944), 20 Şubat 1909 tarihinde, "*Le Figaro*" gazetesinde yayınladığı "Dinamizm" ya da "Elektirik" başlıklı manifestosuyla, salt 20. yüzyılın yeni bir sanat hareketini değil, bunun ötesinde, modern çağın kültür politikasını, devrimini başlatmıştır.

Marinetti, daha 1908 yılında, serbest vezinle yazdığı "*Bir Otomobile Mersiye*" şiiri çeşitli Fransız gazetelerinde yayınlanmış ve oldukça ilgi çekmişti; ancak, onun, 11 Ekim 1908 tarihinde, İtalya'daki bir toplantıda söylediklerini, 20 şubat 1909'da, Fransa'da Le Figaro'da yayınlaması, gelecekçilik akımının başlangıcı olarak değerlendirilmiştir.

Marinetti, bu manifesto niteliğindeki yazısında temel savını belirlediği ünlü cümlesinde, *kaportası patlayıcı bir soluk püskürten, yılan gibi borularla süslü bir yarış otomobili, sanki barutla çalışıyormuş gibi görünen bir yarış otomobili, Samothrake Zaferi'nden daha güzeldir,* diye vurgulamış ve açıkça, modern çağın ürünü olan otomobili, Louvre Müzesinin simgesi olan ve Helenistik Çağın en güzel yaratılanndan biri sayılan bu sanat harikasına tercih ettiğini söylemiş, hareketin, hızın, ışığın, elektiriğin güzelliğine övgüler düzmüş ve 20. yüzyılın yeni bir estetik anlayışını getirdiğini savunmuştur. [209]

Marinetti, daha sonraki yıllarda da, 20. yüzyılın başında, telefon, telgraf, gramofon, tren, bisiklet, otomobil, uçak, sinema

ve dünyanın günlük yaşamını yansıtan gazete gibi büyük bilimsel-teknik gelişmelerin etkisinde kalan insanların psişik yapılarının değiştiğini, yeni duygularla, heyecanlarla donanmış yeni insanların yetişmeye başladığını yazmıştır.

Marinetti'nin çağrısı oldukça büyük yankı bulmuş; yazarlar, ressamlar, film, müzik yapımcıları, tiyatrocular, moda yaratıcıları, çeşitli plastik sanat kollarında çalışan sanatkarlar, "*modern çağın ortaya çıkardığı enerjiyi, canlılığı, hareketi estetize etmek için*" biraraya gelmeye başlamışlardır.

Fütürist hareketin başlangıcının Milano'da olması da ayrıca oldukça ilginç ve öğreticidir. Anımsanacağı gibi, geçen yüzyılın sonlarında, Milano'nun yakınlarındaki Torino kentinde, İtalya'nın en büyük ve modern sanayi tesisleri ve özellikle de Fiat otomobil fabrikaları kurulmaya başlanmış; Torino, bir anlamda, modern İtalyan sanayinin ilk ve en önemli merkezlerinden birini oluşturmuş. Giderek sanayileşen ve güçlenen İtalyan sermayesi ve merkezi bürokrasisi, artık Roma gibi kentlerdeki Rönesans ve sonrası dönemlerin büyük kültürel etkilerinden kurtulmak için, yeni bir mantık ve kültürle donanmış, yeni bir insan yaratmayı öngörmüştür. Burada hız, devinim, makine, motor, elektrik ve hepsinden önemlisi ve bunların tümünü kapsayan otomobil, bu yeni modern motor çağının yeni tanrıları, mitosları olarak ortaya çıkmıştır. Pek çok öncü sanatkar Kuzey İtalya'daki sanayi merkezlerinden, otomobil fabrikalarından, bankalarından destek gören Milano gibi kentlerde toplanmaya başlamışlardır. [210]

Fütürizmin felsefî temelini Friedrich Nietzsche'nin savları belirlemiş; ve hatta, Nietzshe'nin "*Gelecek adına tarihe karşı çıkmak*" gibi öngörüleri, bu *gelecekçilik* hareketinin özünü oluşturmuştur.

Gerçekten de, fütürist sanatkarlarda geçmiş tarih, kültür, sanat birikimine karşı genel bir inkar sıklıkla görülmüştür. Örneğin fütüristler, Antik Çağa, Rönesansa ve hatta günlük gramatik konuşmaya karşı çıkmışlar, bu tür gelenek ve kuralların, yeni in-

sanın duygularını olanca açıklığıyla dışa vurmasını engellediği, bunun yerine modern dünyayı çok daha iyi anlama ve anlatma olanakları veren yeni bir dil, yeni bir konuşma, düşünme olanakları veren yöntemler kullanılmasının gereğini vurgulamışlar; ayrıca, sanatçı yaratısının, sanatkar canlılığının saldırgan, vahşi, tahripkar olması gerektiğini, sanatın da günlük yaşam gibi, eşitlikten yana olmadığını, her yaratının özünde sert olduğunu söylemişlerdir.

Nietzsche'nin, "*Tanrı öldü*" aforizması, fütüristler tarafından, "*Ay ışığı öldü*" yaşasın "*elektrik ampulü*" biçiminde belgileştirilmiştir. Elektrik ve elektrik ampulü üzerine sayılamayacak kadar çok yazı, şiir, övgü yazılmış, resim yapılmıştır. Bunların en ünlülerinden biri Giacomo Balla'nın (1871-1958) Ampul resmidir. (tuval üzerine yağlıboya, 174,7x114,7 cm. New-York, Modern Sanatlar Müzesi)

Ayrıca Fütürist ressamlar doğadaki renkler yerine neon lambalarının ışığı altındaki büyük kentlerden, elektrik santrallarından, luna parklardan çıkan renklerin, seslerin, enerjinin saptanması, buraların resimlerinin yapılması gerektiğini savunmuşlardır.

Genellikle, dışardaki modern dünyanın, tramvay ya da tren sarsıntılarının etkisi altındaki insanların resimleri yapılmış; bu dönemde, vibrasyon, gizemli poetik bir sözcük olmuş; örneğin, fütürizmin ünlü ressamlarından Umberte Bocioni (1882-1916), Bayan Massimino'nun portresinde, vibrasyonun resmini yapmayı denemiştir. (Tuval üzerine yağlıboya, 123x51 cm. Milano, Özel koleksiyon)

Fütürist ressamlar, tiyatro oyuncularından çok, sahne ışıkçılarının resimlerini yapmışlar, ayrıca fütürist eğilimli tiyatrolarda, telgraf direkleri, elektrik telleri en önemli arka planları oluşturmuşlardır.

Nietzsche'nin "*üstün insan*" imajı, fütüristlerin çok ilgisini çekmiş. Örneğin, ozan Marinetti, *hızın yeni bir din, yeni bir moral, yeni bir tanrı, köleliğe karşı tek alternatif olduğunu, ve*

radan bir insanın acısının, kendilerini bir elektrik ampulü kadar olsun ilgilendirmediğini, üstün insanların derilerinin rengini, kan dolaşımının değil, elektrik ampullerinin renklerinin belirlediğini, dünyanın pisliklerinden kurtulmak için tek sağlıklı yolun savaş olduğunu, savaşın tek umut, tek kurtuluş yolu, sıradan yavaş-ölümlülere, üstün insanların yolunu tıkayan tüm sıradan insanlara karşı tek alternatifin savaş olduğunu, kerelerce yazmıştır.

Ressam Boccioni, bir ressamın gözlerinin röntgen aygıtı gibi olması gerektiğini; ressamların görevinin enerjiyi, hızı belirlemek olduğunu; bir otomobil yarışçısının duygularını saptamanın zorunluluğunu, kör inançlara karşı, bir lokomotifin rasyonalizmini savunmanın gerektiğini söylemiştir. [211]

Tüm fütürist sanatkarlar, yazarlar, idealizm ve romantizm ile polemik yapmışlar, üstün insanı ve saldırganlığı savunmuşlardır.

Bir kez daha toparlamaya çalışırsak, fütürist sanatkarlar, genel olarak, her şeyin sürekli olarak hareket ettiğini, hiçbir figürün renginin, biçiminin, insan duygularının sabit olmadığını, her şeyin akıcı ve değişken olduğunu, örneğin, önünden tramvay geçen bir evin artık eski biçiminin bozulduğunu ve öne doğru eğildiğini... (Umberto Boccioni: Eğilem Kent. Ön çalışma. 36x60cm. Karton üzerine tempera tekniği) renklerin, ışığın ve hızın değiştiğini, hız ögesinin insanların duygularını bile değiştirdiğini, örneğin, bir tren garında, lokomotifin yanında-içinde bulunan insanların birbirleriyle kucaklaşmalarının, biçim ve içeriklerinin farklı olabileceğini savunmuşlardır. (Umberto Boccioni: Ruh Durumları Serisi. Tuval üzerine yağlıboya. Bunların büyük bir bölümü New-York Modern Sanat Müzesinde bulunmaktadır.)

Fütüristler, modern çağı, Marksistlerden çok ayrı bir söylem ve amaçla savunmuşlar ve bunun için de, insanlardan tüm geçmişleriyle ilişkilerini koparmalarını istemişlerdir. Marinetti, daha 1905 yılında yazdığı bir şiirinde, İtalya'daki tüm müzeleri

ve kitaplıkları yakmayı önermiştir... Fütüristler, modern çağın tekniğini, rasyonalizasyonunu yakalayabilmek için, ya da daha doğru bir söylemeyle, rasyonalizasyon uğruna, irrasyonel çılgınlıklar yapmaya, romantizmi, idealizmi yadsımaya, doğanın değil fabrikaların, lokomotiflerin, uçakların resimlerini yapmaya, (fütüristlerin kanısına göre) tarihsel hakikatı yansıtan, hızın renklerini bulmaya, titreşimlerini, ritmini yakalamaya, modern yaşamı ve sanatı aynı pota içinde eritmeye ve tüm bunlar için de, kendileriyle birlikte, "*güneşten kaynak suları içmek için*", "*güneşi feth etmeye*" çağırmışlardır.[212] Burada, Fütürist yazarların etkisinde kalan genç Nazım Hikmet'in pek çok şiiri ve bu arada "Güneşe Akın" dizeleri anımsanabilir.

Fütürist yazarlar/sanatkarlar genel olarak hep mekanik, teknik güçlerle donanmış modern yaşamı, hızı, elektrikleşmeyi, yeni bir dünyayı, yeni güzellikleri aramışlar; modern yaşamı ve sanatı aynı potada eritmeyi amaçlamışlardır.

Fütürizmin bir sanat akımı olarak etkisi 1920 yıllarına kadar sürmüş, ancak fütüristlerin yüzyılın başında amaçladıkları insanlar arasında yeni ilişki, iletişim, yeni anlatım yöntemleri, yeni kültür oluşturmak, gibi öngörüleri yüzyılın sonlarında gerçekleşmeye başlamıştır.

3.

Artık yeteri kadar rasyonalleşen akıl, insanın elinde kalan son birikimlerinden biri olan dili ve geçmiş tarihi anlama ve anlatma olanaklarını da teknolojinin nesnesi konumuna getirmeye ve kotlamaya başlamıştır. Dilin, bu enformasyon mantığına göre basitleştirilip, yeniden düzenlenmesi, hem günlük (ve tarihsel) yaşamdaki anlatımı, bilgiyi, ve hem de bunun uzantısı olan düşünmeyi ve psişik yapıyı yeniden değiştirmeyi zorunlu kılmıştır. Gene bu süreç içinde, Max Weber'den Horkheimer'e kadar uzanan araştırmalarda, bilinen normların, değerlerin giderek aynı anda birden çok anlama gelmeye başladığı ve bu çok anlamlılığın, günlük yaşamı bir mitolojik ortama dönüştürdüğü ve

uzun bir serüvenden sonra insan aklının yeniden mitolojinin içine girmesine neden olduğu tartışılmaktadır. [213] Başka türlü bir söylemeyle, bugünün yaşamına egemen olmaya başlayan değer ölçülerinin, normların, tarihsel izleri (boyutları) bulunmadığı gibi, modern dönemlerin tarih biliminin verileri de bugünün yaşamını açıklamaya yetmemektedir. İçinde bulunduğumuz durumu tarih bilgimizle açıklayamadığımız gibi, gene bilebildiğimiz tarih birikimiyle, gelecek üzerine çıkarsama yapabilecek konumumuz kalmamış, özcesi, yönelim yeteneklerimiz bozulmuştur.[214]

Ayrıca, bu durumuyla insanın, konumu doğal yasalar ile açıklanamayan toplumsal bir "*ara*" varlık olduğundan, tüm Homo sapiens türünü ilgilendirmesi gereken genel bir kimlik krizine girmesi kaçınılmaz olmakta ve daha bugünden, televizyon-radyo vb. gibi kitle iletişim araçları üzerinden dünyada olup bitenleri izlediğini ve gerçekleri öğrendiğini sanan bizlerin konumu, giderek Platon'un ünlü Mağra öyküsünde tanımladığı insanların durumuna benzemektedir.

Bugün, bilgisayarların ve enformasyon teknolojisinin bu kavranılması zor gelişmesi, "*pozitif barbarlık*" olarak tanımlanmaktadır. [215]

Homeros ile Herodot'a güle güle demenin zamanı gelmiş gibidir. Bundan sonra, olasılıkla yeni söylem ve yeni anlatım yöntemleri oluşacak ve tarih yeniden yazılmaya çalışılacaktır. Ancak bu durumlar, insanlarda yoğun ve hatta kimi kez altından kalkamadıkları, ağır psişik yönelim bozuklukları oluşturmaktadır. Örneğin, post-modern dönemin çok anlamlı ve birbirlerine karşıt olmasına karşın, tüm anlamların da doğru olabilme olasılığının bulunduğu sorulara yanıt verme durumunda kalan bir insanın konumu, psişik şaşkınlığı şöyle belirlenmeye çalışılmaktadır:

"*Söylediklerinizin yanıtı çok kolay... Yüzde yüz evet; ve yüzde yüz hayır... Ya da söylediklerinizi tümüyle kabul ediyorum ve tümüyle reddediyorum...*"

Bu bağlam içinde, geriye dönüp, Prometheus ile Zeus ara-

sındaki tartışmayı yeniden gündeme getirmek isteyenler olacaktır kuşkusuz.

Bugün, Prometheus'un ateşi göklerden çalıp insanlara vermekle, gerçekten de Pandora'nın Kutusu'nun açılmasına neden olup olmadığının yanıtı vermenin, eskisi kadar kolay olmadığını düşünenlerin sayısı oldukça fazladır.

Aiskhlos, günümüzden iki bin beş yüzyıl önce yazdığı "*Zincire Vurulmuş Prometheus*" trajedisinde, bu büyük tarihsel davada Prometheus'tan yana taraf tutmuş ve bir anlamda, Prometheus'un armağanı olan aklın insanları özgürleştirebileceğini düşünmüştür. [216]

Ancak, bugün post-modern dönemin zorunlu kıldığı spekülatif tartışmaların, geçmişin çok eskilerine kadar uzandığı, Prometheus'un, daha Antik Grek toplumlarında bile eleştirilmeye başlandığı görülür. Örneğin, George Thomson'un anınsatmasına göre, Diogenes, insanların gözlerinin doymadığını, lüks nedeniyle yaşamlarını, havyanlarınkinden daha acınası hale getirdiklerini, kentlerde biraraya gelir gelmez, sanki biraraya gelişlerinin tek amacı buymuş gibi, birbirlerine karşı en korkunç suçları işlemeye başladıklarını söylemiştir. [217]

Binlerce yıldır Prometheus, tüm insanları koruyucusu olarak nitelenmiş ve armağan ettiği ateş, uygarlığın, bilginin teknik ilerlemenin simgesi olmuştur... Bu düşüncenin doruk noktasını, Aydınlanma Çağı ve Fransız Devrimi oluşturur. Fakat tam bu zamanlarda, örneğin Goethe (1749-1832), bir şeylerden kuşkulananların başında gelir. Goethe daha 1790 yılında, bir yandan Büyük Fransız Devrimi'ni tüm içtenliğiyle selamlarken, bir yandan da, "*herkesin, kendisine yeni vatanlar ürettiği bir dönemde, çağının üstüne yükselebilen ve önyargısız düşünebilenlerin vatanları, her yerde ve hiçbir yerdedir*" diye yazabilecek kadar, yaşadığı çağı tüm boyutlarıyla görebilmiş az sayıda insandan biridir. Goethe, 1774 yılında, Fransız Devrimi'nin arifesinde, anıtsal Prometheus yapıtını, ve hemen ardından 1797 tarihinde de bugünlerde yeniden güncelleşen, ünlü "*Büyücü Çırağı*" şiirini

yazmıştır. [218]

Goethe'nin, günümüzden 200 yıl kadar önce yazdığı ve bugünkü dünyanın tam bir anlatısı niteliğindeki bu son kerte önemli, uzun şiirinde işlediği konu şöyle özetlenebilir:

Ustası ihtiyar büyücünün işyerinden çekilmesinden yararlanan büyücü çırağı, ustasının denetim altında tuttuğu ruhları kendi istemi doğrutusunda kullanma sevdasına kapılır... Ustasının tüm sözlerini ve eserlerin kafasına koyduğunu ve güçlü bir zekayla mucizeler yaratabileceğini sanan büyücü çırağı, bir yandan ihtiyar ustasının yaşam koşulları, araç-gereçleriyle alay ederken, öte yandan da, (artık) denetimine aldığı ruhlardan, şelaleler oluşturmaları ve tüm suları havuzlara akıtmaları isteminde bulunur... şelaleler oluşur... Havuzlar, kanallar dolup taşmaya başlar... Ancak, büyücü çırağı son anda, suların ölçüsüz akmasıyla oluşan felaketi önleyecek, önceki dinginliği sağlayacak "sihirli sözcüğü" unuttuğunu anlar... İhtiyar ustayı yardıma çağırır... Ancak, iş işten geçmiştir... Çok geç kalınmıştır... Olan olmuştur.

Goethe'nin 1797 tarihinde yazdığı "Büyücü Çırağı" şiirinde sorguladığı konu, elli bir yıl sonra, 1848'de Marx ile Engels'in birlikte yazdıkları *Komünist Parti manifestosu*'nun en önemli odak noktalarından birini oluşturur. Marx ile Engels, Goethe'den aşağı kalmayan bir şiirsellikle, geçen yüzyılın ortalarında artık giderek yaşamsal bir önem almaya başlayan bu konuyu yeniden işlemişler ve içinde bulunulan bu açmaz durumu, "*kendi üretim, değişim ve mülkiyet ilişkileri ile modern burjuva toplumu, böylesi devasa üretim ve değişim araçları yaratmış bulunan bu toplum, ölüler diyarının büyüleriyle harekete geçirdiği güçleri artık kontrol edemeyen büyücüye benziyor*" diye tanımlamışlardır. [219]

Bu "büyücünün", rasyonalizmin ve teknolojinin ölçüsüz fetişleştirilmesinin etkileri, günümüze değin sürmüş ve bütün bu gelişmelerin bedelini, artık bunları gerçekten de denetleyemez konuma gelen insan ve doğa ödemeye başlamıştır. Son on yılda

görülen ara savaşların sergilediği akıllı silahların durumu ve insanın çaresizliği "Büyücü Çırağı"ndaki tesbitlerin doğruluğunu bir kez daha kanıtlar.

Politik-toplumsal gelişmeler, insanların psişik yapılarında giderek artan yoğunlukta yabancılaşma-anomie, güçsüzlük, korku, yalıtlanma, Ben-bilincinde çeşitli nicel, nitel boyutlara varan bozukluklar ortaya çıkarmakta, insan yaşamı anlamsızlaşmakta; insanlarda genel bir de-realizasyon, de-personalizasyon ve ağır paranoid durumlar ortaya çıkmaktadır. Artık psikiyatrinin bilinen sınıflandırmaları, tanımlamaları değişirken, çeşitli görünümleriyle otizm, bu depolitize, de-realize, de-personalize olmuş paranoid insanın en temel yaşantı biçimini oluşturmaktadır. Daha başka bir söylemeyle, otizm, ileri-kapitalist, post-modern dönemin, depolitize olmuş, uyuma zorlanmış insanının gösterdiği son bir savunma tepkisi olmuştur. Günümüzün, bu ölümcül toplumsal, politik stratejisinin, politik-psikolojik izdüşümü olarak ortaya çıkmaktadır otizm... Örneğin Woody Allen'nin 1983'de "Zelig" ve Dustin Hofmann'ın "Yağmur Adam" filmlerinde işledikleri- eleştirdikleri konuların, politik-psikolojik boyutu böylesi bir bağlam içinde tarihsel yerine oturmaktadır.

4.

Engels, 5 Kasım 1886'da, Kapital'in 1. cildinin İngilizce baskısının önsözünde, o zamanın koşullarında, içinde bulunulan durumu şöyle tanımlamıştır:

"Üretici güç geometrik oranda arttığı halde, pazarlar olsa olsa aritmetik oranda büyüyor. 1825'den 1867'ye kadar durmadan tekrarlana gelen onar yıllık durgunluk, refah, aşırı üretim ve bunalım dönemleri, gerçekten ömrünü tamamlamış gibi görünüyor; ama yalnızca bizi devamlı ve süregelen depresyonun batağına bırakmak için. Özlemle beklenen refah dönemi gelmeyecek; bunu haber veren belirtileri görmemizle bunların ufukta kaybolmaları bir oluyor. Bu arada, birbirini izleyen her kış, "bu işsizleri ne yapmalı?" büyük sorununu yeniden ortaya çıkarıyor, ama

işsizlerin sayısı yıldan yıla kabarırken, bu soruyu yanıtlayacak kimse yok; ve biz, sabırları tükenen işsizlerin, kaderlerini ellerine alacakları anı neredeyse hesap edecek hale geldik." [220]

Ancak, bu beklenen "*an*" gelmemiş, işsizlik, yoksulluk, umutsuzluk insanlardaki "*devrimci enerjinin kaynağını*" oluşturmaya yetmemiştir. Daha başka türlü bir söylemeyle, psişik yapı, temel yapıların insana birebir yansıması olmadığı için, işsizlik, yoksulluk ve umutsuzluk insanların ileriye yönelik atılımlar yapmalarını koşullayacak birikimi pek de oluşturamamış, tersine, kapitalist düzen, modernleşme süreci, Marx ile Engels'in tesbit ettiklerinden de daha hızlı ve tahripkar bir biçimde insanların psişik yapılarını özümlemiş ve soğurmuştur. Ayrıca, son iki yüz yılın tarihsel deney birikimi de, büyük kültürel, psişik gelişmelerin, işsizlik ve yoksulluk koşullarından çok, umut, heyecan, coşku dolu dönemlerde ve ortamlarda ortaya çıktığını göstermektedir. [221]

Modernleşme süreci, gelişmekte olan ülkelerin insanlarının Türkiyenin, bizlerin kültürel, psişik yapılarını daha değişik biçimlerde etkilemektedir.

Bu ülkelerde, toplumun tümünün etekten-doruğa modernleşmesi mümkün olmadığından, buralarda kimi tek tek bireylerin kişiliklerinde "*bireysel modernleşme*" adacıkları oluşmakta, fakat bu durumda, ne geleneksel ve ne de "modern" kültürel ve psişik yapılar doğal gelişme ve evrimleşme olanağı bulabilmekte, sonuçta çok değişik görünümlerde kişilikler ortaya çıkmaktadır. Ancak bunlar ne kendi mantıklarında tutarlı bir bütünsellik oluşturabilmekte ve ne de geleneksel (ve diğer) kültürlerle uyumlu bir harmoniyi sürdürebilmektedirler. Sonuçta çok kez eklektik, deforme, "*sözde modernleşmiş*" kişilikler ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin bu tek tek sözde *modernleşmiş* kişilikleri üzerine yazık ki, yeteri kadar kuramsal ve ampirik çalışma pek yapılmamıştır. Az sayıdaki çalışmalardan görülebildiği kadarı ile, genel olarak, ne geleneksel ve ne de modern kül-

türü yeterince özümleme olanağı bulamayan bu tür "modern" bireylerin kendi öz yetenekleri, amaçladıkları toplumsal, kültürel konuma gelmelerine yetmemektedir. Bu nedenle de, çok kez merkezi otorite, bürokrasi aygıtları ile dolaysız organik bütünleşme zorunda kalınmakta ve giderek doğmatik, fanatik, militarist otorite yanlısı politik tavırlar alındığı gözlenmektedir. [222]

5.

İnsan aklı şaşırtıcı zenginlikteki büyük kültürel birikimine rağmen, bugün içine girdiği bu karmaşık labirentin içinden kendine bir çıkış yolu bulabilecek, hem kendisine uygulanan ve hemde kendisinin (dolaylı veya dolaysız yollardan) başkalarına ve doğaya karşı uyguladığı hegemonyayı bir yerlerinden durdurabilecek, Ben-bilincinin yoğun yabancılaşma, anomie bulutlarını bir yerlerinden aralayabilecek, kitle iletişim araçlarının, kitle kültürünün saldırısından kendini kurtarıp, özgün kişiliğini koruyabilip ve Aydınlanma Çağı'nın bu "*bitmemiş projesini*" (Habermas) yeniden tamamlama olanakları yaratabilecek midir? Bilemiyoruz...

Dahası, bu son kerte karmaşık bir ortamda, eleştirel insan aklı kendisini günlük yaşama nasıl yansıtacak? Ve gene bu koşullarda, alternatif hareketler bu dönemin alternatifi olabilecekler midir?.. Gene bilemiyoruz.

Bütün bunları bugünden kestirebilen yetke yok gibi; ya da en azından ben bilmiyorum. Fakat Prometheus'un haklı olduğunu bugün de savunanların, dünyada olup bitenleri anlamak ve her şeye rağmen yaşamı daha anlamlı kılmak isteyenlerin sayısının sanıldığından da çok fazla olduğu açık... Bunlar biraraya gelebilecekler ve Ariadne'nin ipliğini yakalayabilecekler midir? Bunu zaman gösterecektir.

Ama bu konuda ki umudun -yüzyıl öncesine oranla çok daha az olduğunu söylemek- kehanet değildir.

6.

Fakat, bu gelecek zamanlardan da tümüyle kayıp duyma

ya gerek olmayabilir. Örneğin, şizofreni kimilerine göre Ben-bilincinin çeşitli düzeylerde çözüldüğü bir psişik durum ve kimilerine göre ise, insanın somut bireysel ütopisini gerçekleştirdiği bir yaşam tarzıdır. Tabii burada da psikiyatrlar ve psiko-farmakoloji endüstrisi insanı rahat bırakırsa.

KAYNAKLAR

1. Hans Robert Jauss: *Der Literarische Prozess des Modernismus von Rousseau bis Adorno,* in: Ludwig von Friedeburg / Jürgen Habermas (Hrsg.) Adorno-Konferans, Frankfurt 1983, s. 95-133
2. Reinfried Hörl, August Nitsche: *Wege und Irrwege seit der Jahrhundert wende. Der Aufbruch in die Moderne.* 1990. Bd. 2. s. 303 vs.
3. Bu konuda yeni yayınlanan ilginç bir yazı *"Bilgisayarın içinde Tanrı var"* ve *"Makinede Kaç Ruh Var?"* başlıklarını taşıyor. bkz. Die Zeit,1990.23. 5
4. Daniel Bell: *Die nachindustrielle Gesellschaft.* Acta Humanoria Wege aus der Moderne. (Hrsg.) Wolfgang Welsch. 1988. s. 144-153
5. Rolf Günter Renner: *Die Postmoderne Konstellation.* 1988. s. 21
6. Emile Langun:Alıntı, Herbert Fmak: *van Gogh.* Türkçe basım 1985, s. 149
7. Franz Kafka: *Dönüşüm.* Türkçe basım. 1988. Türkçesi Ahmet Cemal. s. 89
8. A.g.y. s. 90
9. A.g.y. s. 90
10. A.g.y. s. 90-91
11. A.g.y. s. 93
12. A.g.y. s. 11
13. Frank Kafka: *Günlükler* 1910-1923. Türkçe basım 1985. Türkçesi: Kâmuram Şipal. s.339-340
14. Alıntı bkz: Roger Garaudy: *Kıyısız Bir Gerçekçilik Üzerine.* Türkçe basım tarihsiz. Türkçesi: Mehmet H. Doğan, s. 213
15. Franz Kafka: *Dava.* Türkçe basım 1984. Türkçesi Kâmuran Şipal
16. Leo Kofler: *Avangardismus als Entfremdung. Ästhetik und Ideologiekritik.* 1987. s. 199
17. Bazon Brock: *Haben wir gelebt?* (1984) s.16; ve Sabine Weissie: Sexs Sixties. 1988. s. 138
18. Michael Ben: *Die normative Kraft des Faktischen.* 1988. s. 70
19. Ulrich Chaussy: *Das Attentat auf Rudi Dutsche.* 1988. s. 211 ve dahası bkz.: Erich Fried'in, *Rudi Dutschke* adlı şiirine...
20. Jean Baudrillard: *Der Symbolisches Tausch und der Tod.* 1982. (orj. Fransızca 1976)
21. Mihel Foucault: *Wahnsinn und Gesellschaft.* 8. basım. 1989
22. Max Horkheimer: *Gesammelte Schriften.* Bd. 3. 1988, s. 48
23. Klaus Horn: *Politische Pyschologie* 1989
24. Schülein/ Rammstedet/ Horn/ Leithäuser/ Wacker/ Bosse:*Politiche Psychologie Entwürfe zu einer historisch-materialistischen Theorie des Subjekts.* 1981
25. Helmut Moser (Hrsg.) *Politische Psychologie.* 1979 (Politik im Spiegel der Sozialwissenschaften), Hartmann, K.D. (Hrsg.): *Politische Beeinflussung Voraussetzungen, Ablauf und Wirkungen* 1969

26. Hans-Martin Lohman: *Politische Psychologie und Psychoanalyse- "Die Stimme des Intellekts ist leise..." Politische Psychologie heute.* Helmut König (Hrsg.) Sonderheft 1988. s. 53-61
27. Bu konuda bkz. : Michael Worbs: *Nervenkunst-literatur und psychoanalyse im Wien der Jahrhunderwende* 1988
28. Bu konuda, Federal Almanya'dan oldukça ilginç bir örnek için bkz.: Alfred Krovoza, Axel R. Oestmann und Klaus Ottomeyer (Hrsg.): *Treue zum Staat und kritische Wissenschaft. Zum Beispiel Peter Brückner* 1981
29. Gustave Le Bon: *Psychologie der Massen* (1895) 1961 ve ayrıca Gustave Le Bon ve kitle psikolojisi üzerine bkz.: Serge Moscovici. *Das Zeitalter der Massen* 1986.
30. Bu konuda bkz.: Rosa Lexumberg. Rus Devrimi Üzerine 1918. Bitirilme miş Devrim. Hazırlayan: Tarık Demirkan. Amaç Yayınları. 1988. s. 13-18; Die Linie Luxemburg- Gramsci. *Zur Aktualität Historizität marxistischen Denkens.* Argument 1989.; Ayrıca bkz.: Blick zurück auf Lenin. Georg Lukacs. die *Oktoberrevolution und Perestroika* 1990
31. Georg Lukacs: *Geschichte und Klassenbewusstsein.* 1988 (10. baskı)
32. Sigmund Freud: *Kitle Psikolojisi ve Ben Analizi* (1921). Türkçe basım 1990. Türkçesi Kâmuran Şipal. s. 347
33. A.g.y. s. 370
34. Sigmund Freud: *Musa ve Tektanrıcılık* (1939). (Freud'un yaşamının son yıl ve günlerinde yazdığı bu çalışma süreci içindeki psişik durumunu irde leyen başka bir ilginç çalışma için bkz. Ilse Grubrich-Sımıtıs, Königstein. *Freuds Mosesstudie als Tagtraum Psych.* 6. Juni 1990. s. 479-515)
35. Karl Marx: *1844 Ekonomi- Felsefe Elyazmaları.* Türkçe basım 1976. Sol Yayınları. Türkçesi: Kenan Somer.; "*Yabancılaşmış Emek*" bölümü. s. 151 ve sonrası
36. Rolf Wiggershaus: *Die Frankfurter Schule.* 1989. s. 14
37. Wilhelm Reich: *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı.* Türkçe basım 1975 Türkçesi: Bertan Onaran. Payel Yayınları
38. Max Horkheimer, Ercih Fromm, Herbert Marcuse u.a.: *Studien über Autorität und Familie* (Forschungsberichte aus dem Institut für Sozial forschung. 1936) İkinci baskı 1987
39. Theodor W. Adorno: *Studien zum autoritären Charakter* (1950) 1973
40. Max Horkheimer-Theodor W. Adorno: *Diyalektik der Aufklärung.* (1944) 1988. Bu yapıtın güncelliği üzerine bkz. Harry Kunneman, Hent de Vries (Hg): *Die Aktualität der Dialektrik der Aufklärung* (Zwischen Moderne und Postmoderne 1989)
41. Willen van Reijen: *Adorno zur Einführung.* 1987. s.45. Ayrıca bkz Helga Gripp: Theodor W. Adorno 1986.
42. Martin Jay: *Diyalektik İmgelem.* Ara Yayıncılık 1989. Türkçesi Ünsal

Oskay. s. 346
43. Martin Jay. s. 354-355
44. Erich Fromm: *Özgürlükten Kaçış*. Türkçe basım 1972. s. 171
45. Mathillde Bauer: *Verhaltens Modifikation durch Modellernen*. 1979. s. 140
46. Stanley Milgram: *Das Milgram-Experiment* 1985
47. Stanley Milgram: *Eine Bedingungen von Autoritätsgehorsam und seiner Verweigerung*. Psychologie. Bd. 13. 1966. s. 433-463
48. Erich Fromm: *İnsanlardaki Yıkıcılığın Kökenleri*. Türkçe basım 1984. Türkçesi: Şükrü Alpagut. s. 90
49. Henry Dick:*Personality traits national socialist ideology*.Human *Relation*, 3.11.1960 (Alıntı: Peter Steck, Grundzüge der politischen Psychologie 1980. s.82
50. Friedhelm Streiffeler: *Politische Psychologie* 1975. s.23
51. Bu konuda bkz. Walter Jakobsen: *Was ist "politische Psychologie" Politische Psychologie*.bd. 1. *Politische Psychologie als Aufgabe unserer Zeit*. 1963; ve Paul Feldkeller: *"Psycho-Politik" zur Demokratisierung, politischen Erziehung und Säuberung*. 1947 52. Ekkehard Lippert und Roland Wakenhut (Hrsg.): *Politische Psychologie* 1983 s. 11-17
53. Tilman Evers: *Mythos und Emanzipation. (Eine kritische Annäherung* an C.G. Jung 1987 (Das Paradigma Marx/Freud) s.54; ayrıca, M. Masud, R. Khan: Entfremdung bei Perversionen 1983
54. Peter Steck s.38
55. Bernd Six: *Vorurteil. Politischen Psychologie* 1983. s. 329
56. Gordon W. Allpost: *Die Natur der Vorurteils* 1971
57. Howard Ehrlich: *Das Vorurteil* 1973
58. Änne Ostermann, Hans Nicklas: *Vorurteil und Feidbilder* 1976
59. Bernd Schäfer und Bernd Six: *Sozialpsychologie des Vorurteils* 1978
60. Peter Steck. s. 63
61. Ekkehard Lippert und Roland Wakenhut. s. 88-96
62. Bernd Marin: *A Post-Holocaust "Anti-Semitism without Anti-Semites"?* Austria as a Case in Point. Political Psychology. 2. 1980. s. 57-74
63. Glenn D. Wilson: *A dynamic theory of conservatism*. Academic Press 1973
64. Wilfried von Bredow: *Konservatismus. Politischen Psychologie* 1983. s. 136-143
65. Ludwig Elm (Hrsg.). *Konservatismus heute*. 1986
66. Adorno, *autoritärten Charakter*. s.324
67. Adorno. s. 205
68. Adorno. s. 211
69. Jörg H. Henning: *Machiavellismus. Politischen Psychologie* 1983 s. 170
70. Jörg H. Henning und Bernd Six: *Konstruktion einer Machiavellismus Skala*... Zeitschrift für Sozialpsychologie. 1977. s. 185 198
71. Burnheim. *Die Machiavellismus*. 1949

72. Hans Jürgen Eysenck: *Die Experimentier- gesellschaft*. 1973
73. Manfred- Murck: *Soziologie der öffentlichen Sicherheit*. 1980
74. Franz-Xaver Kaufmann: *Sicherheit als soziologisches und sozialpolitisches und sozialpolitisches Problem* 1973
75. Daniel Frei: *Sicherheit* 1977
76. Berthold Meyer: *Sicherheitsdenken... Politischen Psychologie* 1983 s.289
77. Norbert Elias: *Über den Prozess der Zivilisation: Sozialgenetische und psychogenetische Untersuchungen* 1987
78. Friedhelm Streiffler: *Politische Psychologie* 1979 s. 12
79. Max Weber: *Sosyoloji Yazıları*. Türkçe basım 1986. Türkçesi: Taha Parlar s. 35
80. Heinrich Mann: *Der Untertan* (Uyruk, roman) (dtv) 29. baskı...
81. Wolfgang Emmerich: *Heinrich Mann. "Der Untertan"* 1980. s.41 Türkçesi: Haşmet Atasoy
82. Heinrich Mann: *Der Untertan*. s.5
83. A.g.y. s.8
84. Peter Painter: *Heinrich Mann. Der Untertan*. 1986 s. 5
85. Heinrich Mann: *Der Untertan*, s.5
86. A.g.y. s. 41
87. Wolfgang Emmercih. s.73
88. Heinrich Mann: *Der Untertan* s. 337
89. Alıntı, Wolfgang Emmerich s. 151
90. Kurt Tucholsky: *Gesammelte Werke*. Bd.2 1925-28, (1961) s.856. (alıntı, Wolfgang Emmerich. s. 139) Türkçesi: Haşmet Atasoy
91. Heinrich Böll: *Akzente*, 10. 1969. s. 403-407 (Alıntı, Wolfgang Emmerich, 156, Türkçesi: Haşmet Atasoy
92. Jürgen Wolft: *Stundenbätte "Der Untertan"*. Klett-Schulpraxsis 1983
93. Peter Brückner: *Zerstörung des Gehorsams*. 1983 s.21
94. Gerdrud Beck (1972) *Politische Sozialisation und politische Bildung:* Gerdrud Beck (1973) *Autoritat im Vorschulalter.*
95. Wolfgang W. Wels. *Politische Sozialisation. Überlegungen für* ein *theoritische Modell politischer Sozialisation*. Politische Psychologie.1981 s.38-55
96. A.g.y. s.48; ayrıca bkz: *Deutscher Kinderschutzbund* (Hrsg.) *Schützt Kinder vor Gewalt* 1983; Berd Nıtzschke: *Sexualität und Männlichkeit*, 1988; Davit Mark Mantell: *Familie und Aggression*, 1988.
97. Beate Minsel-Dieter Barhussel: *Sozialisation* (1977). Alıntı Hofstätter und Benedict s. 440-441
98. A.g.y. s.441 (alıntı Scheewind)
99. Deutsches Arzteblätt. 1987, sayı 21-23-24; ve ayrıca, çok yeni bir çalışma için bkz. Christine Gaenslen-Jordan, Hertha Appelt, Annegret von Osterroht: *Sexuel Mibbracuh von Mädchen in der Familie* - Psychother.

med. Psychol. 1990, 40, 241-247
100. Roger Garaudy: *Kafka* s. 149
101. Wolfgang W. Weis: s.50
102. Siegfried Preiser und Wolffanf Wannenmacher: *Sozialisations-Situations, und Kognitionsbedingungen sozialen und politischen Handelns. Politische Psychologie* 1981. s. 60b Alıntı Preiser ve ark. 1980. s.80
103. Wolfgang W. Weis. s.49
104. Peter Brückner: *Zur Psychologie des Mitläufers. Politische Psychologie: Politische Beeinflussung voraussetzungen Ablauf und Wirkungen.* 1969. (Hartmann, K.D. Hrsg.) s. 153-160
105.Klaus Horn: *Politische Psychologie. Schriften zur kritischen Theorie des subjekst* 1. 1989
106. Klaus Horn. *Subjektivität, Demokratie und Gesellschaft. 1990. Zur Sozialpsychologie des Faschismus.* s. 43-63
107. Peter Brückner. s.57
108. Ernest Borneman: Das Patriarchat. 1981 s. 143
109. Kurt Röttgers: *Anduetungen zu einer Geschichte des Redens über die Gewalt. Gewaltverhältnisse und die Ohnmacht der Kritik.* 1974 s.157-235
110. Andreas B. Schwarz: *Roma Hukuku Dersleri.* 1945. Türkçeye çeviren Türkan Rado s. 213...
111. A.g.y.
112. Max Weber: Sosyoloji Yazıları. s. 204-205
113. A.g.y. s. 207-208
114. A.g.y. s. 224
115. A.g.y. s. 229
116. Raymond Aron: *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri.* Türkçe ikinci basım 1989. Türkçeye çeviren: Korkmaz Alemdar. s. 346
117. S. Freud: *Kitle Psikolojisi ve Psikanaliz Üzerine* (1921) Türkçe basım 1990. s. 377-378
118. A.g.y. s. 370
119. Klaus Theweleit: *Männer Phantasien* 1986. s. 167...
120. Ernst Salomon: *Die Geächteten* 1930.; Ernst Salomon: *Die Kadetten* 1933
121. Klaus Theweleit s. 179-180
122. Klaus Theweleit: *Männer Phantasien* 1986 ve Margaret Maler: *Symbiose und Individuation.* Bd. 1. *Psychosen im frühen Kindesalter* 1972
123. Klaus Theweleit. s. 244
124. William L. Shirer: *Nazi İmparatorluğu.* Türkçe basım 1968 s. 421
125. Wolfgang Fritz Haug: *Die Faschiserung des bürgerliches Subjekst* 1986 s. 25...
126. Schule im Dritten Reich. *Erziehung zum Tod.* Eine Dokumentation 1988, s. 133; ayrıca bkz. Karlheinz Descher: *Mit Gott und dem Führer*

Die Politik der Päpste zur Zeit des Nationalsozialismus 1988
127. Bu konuda bkz.: Ernst Klee: *Psychiatrie-Reporrt.* 1981; Ernst Klee: *"Euthanasie" im NS-Staat. Die "Vernichtung Lebensunverten Lebens"* 1986; Ernst Klee: *Was sie taten Was sie Wurden.* Ärzte, Juristen und andere Beteiligte am Kranken oder Judenmord 1987; Günter Schwarberg: *Der SS-Arzt* 1988; Barbara Bromberger, Hans Maubach, Klaus-Dieter Thomann: *Medizin, Faschismus und Wiederstand* 1985; Friedrich Karl Kaul: *Die psychiatrie im Strudel der "Euthanasie"* 1979.; Dörner, Härlin, Rau-Schwedy (Hrsg.): *Der Krieg gegen die psychisch Kranken* 1979.
128.Thomas Laugstien: *Die Organisation des Ideologischen im Reichspartnerschaftsfilm.* Faschismus und Ideologie. 2. Argument 1980. s. 307-337
129. Echard Volker: *Ideologische Subjektion in der Literaturverhältnissen.* Faschismus und Ideologie. 2. Argument 1980. s. 280-307; Hasko Zimmer (Hrsg.) Literatur- Faschismus-Leser, 1985
130. Lexikon der Kunst, 1975. bd.3, s. 398
131. Silke Wenk: *Gebauter Nationalsozialismus,* 1980
132. Albert Speer: *Erinnerungen,* 1969 s. 69
133. Reinhard Merker: *Die bildenden Künste im Nationalsozialismus,* 1983 s. 221
134. Ernst Nolte: *Vergangenheit die nicht vergessen will.* Frankfurter Allgemeiene Zeitung, 28 Juni 1986
135. Jurgen Habermas: *Eine Art Schadenabwicklung.* Die Zeit, 11 Juli 1986
136. Ernst Nolte: *Der Europäische Bürgerkrieg* 1917-1945, 1987
137. A.g.y. s. 120, 132, 432, 507, 590
138. Hitler ile Max Erwin von Scheuber-Richter ilişkisi ve Scheuber-Rich ter'in ölümü için bkz. William, L.Shirer: *Nazi İmparatorluğu.* bd.1. s. 118
139. "Tarihçiler Tartışması"nın özellikle tutucu kanat yazarlarını yazılarının toplu bir bölümü için, bkz. *"Historiker Streit"* Piper Verlag 1988
140. Hans-Ulrich Wehler: *Enstsorgung der deutschen vergangenheit* 1988
141. Arno Klönne: *Deutsches Volk, erhebe dein Haupt. Konkret.* 1988. 5. s. 86-89
142. John Lewis: *Yabancılaşma.* Felsefe Dergisi. Türkçesi: Yakup Şahan '87/3, s. 59
143. Karl Marx: *1844 Ekonomi-Politik ve Felsefe Elyazmaları*
144. Karl Marx: *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı.* Türkçe basım 1970. Çeviren: Sevim Belli. s. 55
145. Lucien Seve: *Yabancılaşma Sorununun Çözümlenişi.* Felsefe Dergisi. Türkçesi: Hakkı Oluç, '87 / 3, s. 100
146. Erich Fromm: *Jenseits der Illusionen.* (1962), 1987, s. 51
147. Peter Christian Ludz: *"Alienation" als Konzept der Sozialwissenschaften.* Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 1975, 27. 1- 32

148. Kant'dan Hegel'e kadar Alman idealizminde "Kendine Yabancılaşma" olayına toplu bir bakış için, bkz. Ernst Nolte: *Selbstenfremdung und Dialektik in Deutschen Idealismus in Marx-Kant-Fichkte-Schelling-Hegel.* 20. 12. 1952 tarihli doktora çalışması, Freiburg Üniversitesi Kitaplığı
149. Karl Marx: *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı.* s. 167
150. Arthur Fischer: *Die Entfremdung des Menschen heilen Gesellschaft.* 1970
151. Karl Marx: *1844 Elyazmaları.* Türkçe basına hazırlayan: Kenan Somer. s. 13
152. A.g.y. s. 165
153. A.g.y. s. 139
154. H. S. Batişçev: *Yabancılaşma Sürecinde Birincil ve İkincil Şahıslar.* Türkçesi: Yakup şahan. Felsefe Dergisi '87 / 3, s. 97
155. Friedrich Tomberg: *Der Begriff der Entfremdung in der "Grundrissen" von Karl Marx.* Das Argument, 1969, 11, s. 187-223
156. Karl Marx: Kapital 1. Türkçe basım 1975. Türkçeye çeviren: Alaattin Bilgin. s. 92
157. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Peter Christian Ludz: *"Alienation" als Konzept der Sozialwissenschaften;* Arthur Fischer: *Die Entfremdung des Menschen heilen Gesellschaft;* Joachim Israel: Der Begriff der Entfremdung, 1985
158. Martin Jay: *Diyalektik İmgelem.* Ara Yayıncılık, 1989 Türkçesi: Ünsal Oskay. s. 274
159. Martin Jay, s. 262
160. Martin Jay, s. 263
161. Thomas Leithäuser: *Ideologie und Bewustsein. Politische Psychologie heute.* Sonderheft, 1988. *Psychologie und kritische Gesellschaftstheorie.* s. 95- 110
162. Joachim Israel: *Der Begriff der Entfremdung. zur Verdinglichung des Menschen in der bürokratischen Gesellschaft* 1985.
163. Emile Durkheim: *Der Selbstmord* (1897) Almanca baskı 1983; *İntihar*, Türkçe basım 1986, Türkçeye çeviren: Özer Ozankaya, Türk Tarih Kurumu.
Emile Durkheim'ın kuramı üzerine Türkçe yazın için bkz.: Nurettin Şazi Kösemihal: *Durkheim Sosyolojisi* 1971; Emil Durkheim: *Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları*. Çeviren: Celal Bali Akal, B/F/S Yayınları, 1985; Raymond Aron: *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri.* Türkçe basım 1989, Türkçeye çeviren: Korkmaz Alemdar.
164. Emile Durkheim: s. 273
165. Roland Wakenhut: *Anomie. Politischen Psychologie*, 1983, s. 35; ve ayrıca Arthur Fischer: *Die Entfremdung des Menschen in einen heilen Gesellschaft*, 1970.
166. Robert K. Merton: *Sozialstruktur und Anomie.* Ayrıca bkz.: Robert K. Merton: *Der erweiterte Begriff der Anomie* 1970.; Marshall B. Clinard:

Erweiterung und Neufonnulierung der Theorie von Merton, 1970.; Robert K. Merton: Anomie, Anomia und Sozial Interraktion- Beziehung zu abweihendem Verhalten, 1970.; Gordon Rose: Anomie und Abweihung- einbegrifflicher Rahmen für empirische Arbeit 1970.

167. Melvin Seeman: Über die Bedeutung der Entfremdung, 1979.
168. Le Srole: Sozial Integration und bestimmte Folgeerscheinungen-eine Forschungsstudie, 1970.
169. Alıntı için bkz.: Arthur Fischer: Die Entfremdung des Menschen; ve Hans Peter Dreietzel: Die gesellschaftlischen Leiden und das Leiden an der Gesellschaft. Vorstudien zu einer Pathologie des Rollenverhaltens, 1980.
170. Hans Thomae, Klaus Wasmund, Thomas Ziehe: Politische Apathie 1976; ayrıca bkz. Dwigt G. Dean: Entfremdung und politische Apathie 1970.
171. Dwight G. Dean: Entfremdung- ihre Bedeutung und Messung 1970.
172. Arthur Fischer s.72
173. Jürgen Habermas: Student und Politik, 1961; Die Neue Unüberschtlich keit, 1985.
174. bkz. Arthur Fischer s.76
175. Ekkart Zimmermann: Anomie, Entfremdung, Agression. Politische Psychologie 1979 s. 245-258.
176. John Whitehorn: Alienation and Leadership, in: Psychiatry, Band 24, 1961, s.1-6 (alıntı Arthur Fischer, s.35)
177. Martin Konitzer: New Age, 1989, s.22
178. Chiristof Schorsch: Die Krise der Moderne, 1989.
179. Ursula Homann: Wie realistisch sind die Träume und Vision von New Age? 1989
180. Josef Sudbrack: New Age und Neue Religiosität, 1990.
181. Bu konularda çok kısa bilgiler için bkz. Orhan Hançerlioğlu Felsefe Sözlüğü. Ayrıca Rurolf Steiner: Teozafi. Say Yayınları, Türkçeye çeviren: Ayşe Domeniconi, 1987.
182. Ludz von Padberg: New Age und Feminismus. die neue Spiritualität.1989
183. New Age: Das "neu Zeitalter" als Herausforderung für die alten Kirchen, 1990.
184. Ursula Homann: s.13
185. Frauke Hunfeld, Thomas Dreger: Magische Zeiten. Jugendliche und Okkultismus, 1990.
186. A.G.Y. s.8
187. Bu konuda bkz.: Gabriele Becker, Silvia Bovenschen, Helmut Brackert, Sigrid Brauner, Ines Brenner, Gisela Morgenthal, Klaus Schneller, Angelika Tumınler: aus der Zeit der Verzweiflung Zur Genese und Aktualität,1977; Ayrıca, Ursula Homann, s.18; Frauke Hunfeld, Thomas Dreger s.120; Chiristof Schorsch. Die Krise der Moderne...
188. Umberto Eco: "Ich weis etwas, was Du nicht weist". Psychologie Heute.

März, 1990.
189. Ranate Wittern: Die Psychische Erkankung in der Klassischen Antike. Fundementa Psychiatrica 1987, 1. s.93-100
190. George Thomson: Aiskhlos ve Atina, Türkçe basım 1990. Payel Yayınları, Türkçeye çeviren: Mehmet H. Doğan, s. 430
191. Michael Foucault: *Wahnsinn und Gesellschaft*, 1969
192. Sigmund Freud: *Brief an Romain Rolland.* (Eine Erinnerungsstörung auf der Akropolis) *Gesammelte Werke.* 16. s.250-257
193. Gerd Huber: *Psychiatrie*, 1987
194. Karl Jasper: *Allgemiene Psychopathologie.* 8. baskı, s.47
195. J. Glatzel: *Über das Entfremdungserlebnis. Zeitschrift für Psychothera pie* 1971, 3. s.89-99; Nikolaus Petrilowitsch: Zur Psychopathologie und Klinik der Entfremdungsdepresion. Archiv für Psychiatrie und Zeitschrift Neurologie, 1956 Bd. 94, s. 289-301; Joahim- Ernst Meyer: *Die Entfrem dungserlebnisse* 1959; Ulrich Venzlaff: Die Psychoreaktiven Störungen nach Enstschädigungspflichten 1958.
196. Kurt Schneider: *Pathopsyhologie Beiträge zur psychologischen Phäno menologie von Liebe und Mitfühlen.* 2. ges. Neurol. Psychiat. 1921. 6, s. 109...; Kurt Schneider: *Notiz über Ich-Störungen und Entfremdungen.* Forschr-Neurol- Psychiat. 1949, 7, s. 343...; Kurt Schneider: *Klinische Psychopathologie.* 10. Auflage, 1973; ve ayrıca bkz. Kurt Österreich: *Die Entfremdung des Wahrnehmungswelt und Depersonalization in der Psychiatrie.* J. Psychol. Neurol. 1906. s. 8-61
197. Christian Scharfetter: *Schizophrene Menschen.* 1990
198. Andreas Marmeros (Hrsg.): *Schizoaffektive Psychose* 1989
199. H. Sauer: *Die nosologischer Stellung Schizoaffektive psychose.* Der Nervenarzt. 1990, 61, s. 3-15
200. Ernst Hunziker und Guerino Mazzola: *Schzophrenie: Der Minnotaurus-Komplex.* Psychologie Heute. 1990, 7, s. 42-47
201. George Thomson s. 252
202. Klaus Dörner-Ursula Plog: *Irren ist menschlich.* 1982, s. 161
203. Kurt Heinrich-Bernhard Bogert: (Hrsg.) *Angstyndrome.* 1989
204. Alıntılar için bkz. Roger Graudy: s. 153, ve s. 183
205. "*Günlük Yaşamın Labirentleri*" için bkz. Henri Lefebvre: Kritik des Alltagsleben (1947) Almanca 1987; Henri Lefebvre: *Das Alltagsleben in der modernen Welt* (1968) Almanca 1972; Thomas Leithäusen: *Formen des Alltagsbewußtsein* 1979
206. Ronald D. Laing: *Das geteilte Selbst.* (1960) Almanca 1987
207. Lutz Niethammer: *Posthistoire. Ist die geschichte zu Ende?* 1989
208. Peter Kemper: "*Postmoderne" oder Der Kampf um die Zukunft*, 1988
209. Mauruzia Calvesi: *Der Futurismus*, 1987. Friedrich W. Heckmanns (önsöz); Ayrıca, fütürizm üzerine bkz. Norbert Lynton: *Modern Sanatın*

PAPİRÜS
FELSEFE

İNSANIN HİÇLEŞME SERÜVENİNE GİRİŞ

SEROL TEBER

Politik - Psikoloji, özellikle bugünün insanının - bireyin sorunlarının sözcülüğünü üstlenmiş, psikolojinin (ruhbilimlerin) en genç yan bölümlerinden biri; disiplinler arası bir bilim dalıdır.
Oldukça kestirme bir tanımlama denemesiyle, politik - psikoloji, hangi tür toplumsal - ekonomik formasyondan olursa olsun, egemen - resmi devlet ideolojilerinin (merkezi bürokrasilerin, organize edilmiş komplekslerin) birey psikolojisine yansıma biçimlerini, birey psikolojisini ne tür etkileyip, deforme ve hatta tahrip etmesini tartışır; ya da gene bir başka türlü söylemeyle, resmi (ya da özel) ideolojileri yansıtan birey psikolojisini gözlem konusu yapar...

Bu kitapta, insanın hiçleşme serüveninin kimi satır başlarını bulacaksınız...

ISBN 975-699-90-X
9 789756 999905